

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK
BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER
ÖRNEĞİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hamza YAROĞLU

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÖZDEN

**RİZE
2022**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında, Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÖZDEN danışmanlığında, Hamza YAROĞLU tarafından hazırlanan *Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği* adlı bu tez çalışması 29/09/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Orhan ŞİMŞEK	
Üye	: Doç. Dr. Ali ALTINER	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÖZDEN	

ETİK BEYAN

İktisat Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler, uygun araştırma yöntemleri kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

29/09/2022

Hamza YAROĞLU

ÖN SÖZ

Tez çalışmalarımın bütün aşamalarında iyi niyet ve hoşgörüsüyle, mütevazı kişiliği, çözüm odaklı düşünceleriyle yardımını hiçbir zaman eksik etmeyen, bilgi ve becerileriyle katkı sağlayan çok değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÖZDEN'e teşekkürlerimi en içten dileklerle sunarım.

Eğitim hayatım boyunca desteğini eksik etmeyen annem Ayşe YAROĞLU ve babam Recep YAROĞLU'na, tezimin bütün aşamalarında bana destek olan sevgili eşim Arzu YAROĞLU'na ve ekonometrik analiz kısmında bilgi ve becerilerini benimle paylaşan çok değerli arkadaşım Bahtiyar ÇİÇEK'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Hamza YAROĞLU

2022/RİZE

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. YABANCI YATIRIMLAR, KAVRAM, KAPSAM VE TÜRLERİ.....	5
1.1. Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi	5
1.2. Yabancı Yatırımların Tanımı ve Önemi.....	7
1.3. Yabancı Yatırım Türleri	10
1.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırım	10
1.3.2. Portföy Yatırımlar.....	11
1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar	11
1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Giriş Yolları.....	12
1.5.1. Birleşme veya Satın Alma.....	13
1.5.2. Şube Açma	14
1.5.3. Uluslararası Ortak Girişimler	15
1.5.4. Lisans Anlaşmaları	15
1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke Ekonomisine Etkileri	16
1.6.1. Ülke Ekonomisine Olumlu Etkileri	16
1.6.1.1. Sermaye Üzerine Etkisi	16
1.6.1.2. Gelir Üzerine Etkisi.....	17
1.6.1.3. Ödemeler Bilançosu Etkisi	17
1.6.1.4. Teknoloji İthalı Etkisi.....	18
1.6.1.5. Eğitim Etkisi	18
1.6.1.6. Üretim Kapasitesine ve İstihdama Etkisi	18

1.6.1.7. Vergi Gelirine Etkisi.	19
1.6.1.8. Rekabet Etkisi	19
1.6.2. Olumsuz Etkileri.....	19
1.6.2.1. Haksız Rekabete Etkisi.....	19
1.6.2.2. Gümrük Vergileri ve İthalatı Kısıma Etkisi.....	20
1.6.2.3. Ödemeler Bilânçosu Etkisi	20
1.7. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri	20
1.7.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler	21
1.7.1.1. Farklı Getiri Oranları Hipotezi	21
1.7.1.2. Portföy Çeşitliliği Teorisi	21
1.7.1.3. Piyasa Büyüklüğü Hipotezi	22
1.7.1.4. Eksik Rekabet Piyasası Koşullarına Dayanan Teoriler	22
1.7.1.4.1.Ürün Döngüsü Teorisi	22
1.7.1.4.2.Hymer – Kindleberger Teorisi.....	24
1.7.1.4.3.İçselleştirme Teorisi	24
1.7.1.4.4.Oli Paradigması (Elektrik Teorisi).....	25
1.7.1.4.5.Kuruluş Yeri Teorisi	26
1.7.1.4.6.İşlem Maliyet Teorisi	26
2. EKONOMİK BÜYÜME, KAVRAM, KAPSAM VE MODELLERİ.....	28
2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	28
2.1.1. Ekonomik Büyümenin Temel Özellikleri	29
2.2. Ekonomik Büyümenin Olumlu Etkileri	30
2.2.1. Refah Seviyelerinin Yükselmesi	30
2.2.2. Yoksulluğun Azalması.....	31
2.2.3. Gelişmiş Sağlık Hizmetleri	31
2.2.4. Gelişmiş Eğitim Hizmetleri.....	31
2.3. Ekonomik Büyümenin Olumsuz Etkileri	32
2.3.1. Artan Gelir Eşitsizliği	32
2.3.2. Çevresel Kirlilik	33
2.4. Ekonomik Büyüme Modelleri	33
2.4.1. Klasik Büyüme Modeli	34
2.4.2. Keynesyen Büyüme Modelleri (Harrod-Domar).....	36

2.4.3. Neoklasik Büyüme Modeli (Solow)	37
2.4.4. Post Keynesyen Büyüme Modeli	39
2.4.5. İçsel Büyüme Modelleri.....	40
2.4.5.1. AK Modeli	41
2.4.5.2. Lucas'ın Beşerî Sermaye Modeli.....	42
2.4.5.3. Ar-Ge'ye Dayalı Modeller.....	42
2.5. Büyümenin Ekonomik Faktörleri	43
2.5.1. Doğal Kaynaklar	43
2.5.2. Sermaye Birikimi.....	45
2.5.3. Teknolojik İlerleme.....	46
2.5.4. İş Gücü	47
2.6. Büyümenin Ekonomik Olmayan Faktörleri	47
2.6.1. Siyasi Faktörler	47
2.6.2. Sosyal Faktörler	48
3. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: UYGULAMA	50
3.1. Literatür Taraması.....	50
3.2. Yöntem.....	59
3.3. Veri Seti.....	64
3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı	66
3.3.2. Panel Birim Kök Testleri	67
3.3.2.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları	67
3.4. Ampirik Bulgular	68
3.5. Ampirik Sonuçların Değerlendirilmesi	72
4. SONUÇ	74
KAYNAKÇA	77
EKLER	86

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : İktisat
Tez Türü : Yüksek Lisans
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ÖZDEN
Hazırlayan : Hamza YAROĞLU
Yıl : 2022
Sayfa Sayısı : 100

ÖZET

**DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME
ÜZERİNE ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ**

Ülkeler arasında, 1980’li yıllarda başlayan liberalleşme hareketi öncesine kadar sınırlı bir etkileşim vardı. Bu hareketle birlikte, özellikle gelişmiş ülkelerin sahip oldukları Çok Uluslu Şirketler’in (ÇUŞ) ellerinde bulundurdıkları sermayeleri değerlendirmek için az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere doğrudan veya dolaylı olarak yatırım yapmaya başladıkları gözlemlenmiştir. Özellikle de doğrudan yabancı yatırımların (DYY) gelişmekte olan ülkelere yöneldiği gözlemlenmiştir. Liberalleşme sürecinin hızlanması, gelişmekte olan ülkelerin DYY çekmek adına mücadelesini artırmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların bu ülkelerin büyümelerine olumlu yönde katkı sağlayacağı düşüncesi, bu mücadelenin en önemli gerekçelerinden biri olmuştur.

Literatüre bakıldığında doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyümenin üzerinde pozitif etki yarattığı düşünülse de farklı sonuçların olduğu çalışmalar da mevcuttur. Bu yönüyle çalışmamızda G-20 ülkeleri arasında yer alan ve aynı zamanda gelişmekte olan; Türkiye, Arjantin, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Suudi Arabistan, Güney Kore, Meksika ve Güney Afrika’nın 1990-2018 yılları arasındaki dönemlerin verilerini kullanarak doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Panel veri analizi sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. İhracatın da büyüme üzerinde pozitif etkisi gözlemlenirken Ar-Ge harcamalarının ise büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların, teknoloji transferi aracı olduğu gerçeği düşünüldüğünde yatırımın destinasyonunun gelecek çalışmalarda analize dâhil edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: DYY, Ekonomik Büyüme, Liberalleşme, Sermaye Birikimi, Panel Veri Analizi.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Department of Economics

Thesis Type : Master Thesis

Supervisor : Asst.Prof.Dr Emrullah ÖZDEN

Author : Hamza YAROĞLU

Year : 2022

Pages : 100

ABSTRACT

IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON ECONOMIC GROWTH: A CASE OF DEVELOPING COUNTRIES

There was a limited interaction among countries until the liberalization movement in the 1980s. With this movement, direct and indirect investments had been made in underdeveloped or developing countries in order to utilize capitals held by multinational companies owned by especially developed countries. Foreign Direct Investments (FDI) have been directed to particularly developing countries. With the liberalization, developing countries have been working hard to attract FDI inflows. The idea of the positive effect of FDI on economic growth is one of the important reasons for this hard work.

Although the literature shows that foreign direct investments have a positive effect on economic growth, there are different results in the field. This study focuses on the effect of foreign direct investment on economic growth in developing countries including Turkey, Argentina, Brazil, China, India, Indonesia, Saudi Arabia, South Africa and Mexico which are also among G20 countries using panel data analyses in the period 1990-2018. Using panel data analysis, it is found that FDI has a positive and statistically significant effect on economic growth. Export has also a positive effect on the growth whereas R&D expenditures have a negative effect. Due to the fact that FDI can be considered as a transfer tool for technology, we suggest that the importance of FDI destination needs to be studied for future analysis.

Keywords: FDI, Economic Growth, Liberalization, Capital Accumulation, Panel Data Analysis.

KISALTMALAR

Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
CADF	: Cross-sectional Augmented Dickey Fuller Panel Birim Kk Testi
Uş	: ok Uluslu şirketler
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKK	: En Kk Kareler Yöntemi
GEKK	: Genelleştirilmiş En Kk Kareler Yöntemi
GSYİH	: Gayri Safi Yurtii Hasıla
HEKK	: Havuzlanmış En Kk Kareler Yöntemi
KDEKK	: Kukla Değişken En Kk Kareler Yöntemi
LR	: Olabilirlik Oranı
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCTAD	: United Nations Conference on Trade and Development

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Dünya'nın En Değerli İlk 10 Şirketi.....	13
Tablo 2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Beklentileri.....	64
Tablo 3. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler.....	65
Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları.....	66
Tablo 5. CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	67
Tablo 6. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi	68
Tablo 7. F ve LR Testi.....	69
Tablo 8. Hausman Testi.....	69
Tablo 9. Spesifikasyon Test Sonuçları	70
Tablo 10. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi	71

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	7
Şekil 2. Çalışmaya Konu Olan 10 Ülkenin Büyüme ve DYY Ortalamalarının Yıllara Göre Değişimi	66

GİRİŞ

1700'lü yıllarda, coğrafi keşiflerle birlikte Avrupa'da üretim anlamında gelişmelerin yaşandığı bilinmektedir. Bu gelişmelerden sonra keşfedilen yerlerin önemli derecede yer altı kaynaklarına sahip olduğu görülmüş ve bu yer altı kaynaklarının, Avrupa'ya taşınması ile üretimin canlanabileceği fikri ortaya çıkmıştır. Bu etkileşim ve teknolojik gelişmeler, Sanayi Devrimi olarak bilinen dönemin tetikleyicisi olmuştur. Bu dönemde ulaşımın kolaylaşmasıyla üretim süreçleri ve ülkeler arasındaki ulaşım trafiği de hız kazanmaya başlamıştır. Avrupa'da İngiltere öncülüğünde başlayan bu dönem, diğer Avrupa ülkeleri tarafından da takip edilmiştir (Furmoly, 2015).

Sanayi devrimi ile ülke içerisinde üretilen ürünlerin ihtiyaç fazlası olması, ürün fazlalığına sebep olmasının yanı sıra üreticileri de ürünlerini değerlendirmek adına yeni pazar yeri arayışına sokmuştur. Sonuç olarak üretim yapan ülkeler, bu dönemde yaşanan üretim artışları için farklı ülkelere yatırım yapma fikrini ortaya çıkarmıştır. İlk olarak yakın yerdeki gelişmiş ülkelere yapılan bu yatırımlar, sonrasında az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere yapılarak yatırım yapılan ülkeleri farklılaştırmıştır. Bu zamana kadar ülkeler arasında sınırlı bir etkileşim söz konusu iken bu dönemle beraber uluslararası etkileşim artmıştır.

II. Dünya Savaşı'na kadar Avrupa ülkelerinin elinde olan yatırım güçleri, Amerika'da yaşanan büyük gelişmelerle birlikte İngiltere'nin elinde olan liderliğin Amerika'ya doğru kaymasına neden olmuştur. Bu durum da sermaye hareketliliğinin seyrini değiştirmiştir. Batılı devletlerin çok uluslu şirketleri (ÇUŞ), farklı ülke sınırları içerisinde açtıkları temsilcilikler ve bu ülkelerde üretim yapmak için kurdukları fabrikalar doğrudan yabancı yatırımın (DYY) ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır (Yapraklı, 2010).

DYY, birçok ülke ekonomisinin gelişmesi için çok önemli bir faktör olarak düşünülmektedir. DYY, bir ülkeye giriş yaptığında o ülkenin sermaye stokunu artırmakla kalmayıp o ülkede istihdamın yükselmesine, üretkenliğin artmasına ve insanların yaşam standart seviyesinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, DYY'yi ülkelerine çekebilmek için ekonomik, sosyal ve siyasi alanda iyileştirmeler yapmaktadırlar.

1970 ve takip eden yıllar, ÇUŞ'ların ekonomik anlamda güç kazandığı ve ülke sınırları dışında faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları dönem olarak bilinmektedir. ÇUŞ'lara sahip olan ülkelerin, yaptığı yatırımlardan elde ettiği kazanımları kendilerine yeterli görmemesi ve daha fazla kazanç elde etme arzusu, bu ülkeleri daha fazla pazar arayışı içerisine sokmuştur. Bundan dolayı bu ülkeler, farklı ülkelerde yatırım kararları almıştır. Bu durum, küresel sermayeyi hareketlendirmiş ve DYY'nin çoğalmasına öncülük etmiştir.

1980-1990'lı yıllarda dünya ekonomisinin temel belirleyicileri arasında ön plana çıkan teknolojik gelişmelerle beraber küresel anlamda ekonomik ilişkilerde bağımlılık artmaya başlamıştır. DYY aracılığıyla ülkelerin geliştirdiği veya transfer ettiği teknolojik ilerlemeler sayesinde, ülkeler arasındaki sınırların yok olmaya yüz tuttuğu, teknolojik gelişmelerin ön planda hareket etmesiyle liberal hareketlenmelerin hakimiyet kazandığı bir dönem başlamıştır. Liberalleşme ile ÇUŞ'ların ülkeler üzerindeki etkisi de artmaya başlamıştır. Liberalleşmenin etkisiyle dünya piyasası, adeta tek pazar haline gelmiştir. Bundan dolayı, yatırım yapma arzusu içinde olan ÇUŞ'lar, dünyanın her noktasında yatırım arayışı içerisine girmişlerdir. Bu şirketler, ülke sınırları içerisinde ürünleri ihraç etmek yerine küresel çapta üretim yapmayı tercih etmektedirler (Bayraktar, 2003).

ÇUŞ'ların, gelişmekte olan ülkelere yaptıkları yatırımların iki önemli nedeni; bu ülkelerin sahip oldukları ucuz iş gücü ve yer altı kaynaklarıdır. ÇUŞ'ların gelişmekte olan ülkelere girişlerini; şube açma, uluslararası ortak girişimler, birleşme veya satın alma ve lisans anlaşmaları yöntemlerini kullanarak sağlamaktadırlar. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler bu yatırımları ülkelerine çekmek isterler. Bunun sebebi de bu yatırımlar ile ülkeye gelecek olan teknolojik gelişmeler, şirketlerin yönetim becerisi, ülke içerisinde oluşacak rekabet ortamı gibi faktörlerdir.

Ekonomik büyüme, ülkeler açısından makroekonomik hedefler arasında en önde gelenlerden biridir. Farklı büyüme teorileri, modelleri ve ampirik bulgular olsa da ekonomik büyüme, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından, gelişmiş ülkelere göre daha dikkatli incelenmesi gereken bir konudur. Ekonomik büyüme, bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde artmasıdır. Ekonomik büyüme, herhangi bir ülke vatandaşının, yaşam standartlarının sürekli bir şekilde yükselmesinin ve feraha kavuşmasının temel şartlarından biridir. Bundan dolayı

gelişmekte olan bir ülkenin temel makro hedefi, hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesidir (Yılmaz, 2008).

DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. En önemli katkısı, ülke içerisinde kurulan fabrikalar aracılığıyla üretimdeki reel artışlardır. Ayrıca, DYY sayesinde ülke içerisine gelen teknolojik yenilikler, yerli üretici için de bu alanlarda çalışma yapabilmesi için önemli katkı sağlamıştır. Bu durum, ülke içerisinde teknolojinin gelişmesine de zemin hazırlayabilir. DYY ile ülkeye gelen yönetim becerisi, pazar bilgisi ve teknik bilgilerin personel transferi veya personel eğitim aracılığıyla yerli şirketlerin lehine geçmesi, yerli üretime önemli katkı sağlar.

DYY'nin girişi, ülke içerisinde yeni üretim merkezlerinin oluşması anlamına gelmektedir. Bu merkezlerin varlığı, ülkede önemli bir üretim faktörü olan emeğin verimliliğini ve etkinliğini artırabilir. Bu verimlilik artışlarının büyüme üzerinde önemli derecede katkısı olacağını beklemek şaşırtıcı olmayacaktır. Ayrıca, üretimdeki artışlar ile ürünlere erişim olanağının kolaylaşacağı da düşünülmektedir. Bunun da ülke refahı için olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülebilir.

Tüm bu değerlendirmelerin ışığı altında, doğrudan yabancı yatırımların özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde bir etki yaratacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte bu ilişkinin yönü ve büyüklüğü konusunda literatürde yapılan çalışmalarda tam anlamıyla bir fikir birliğine varıldığı söylenemez. Genel kanı, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif katkısı olduğu yönünde olsa da bunun aksini belirten ampirik bulgular da mevcuttur.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme üzerindeki ilişkinin tarihsel süreci ve bu ilişkinin özellikle gelişmekte olan ülkelere sonuçları değerlendirildiğinde bu alanda yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu duruma istinaden bu çalışmanın amacı, G-20 grubunda olmalarına rağmen hâlâ gelişmekte olan ülke sınıflandırılmasında yer alan; Türkiye, Arjantin, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Suudi Arabistan, Güney Kore, Meksika ve Güney Afrika'nın 1990-2018 arası dönemdeki verileri kullanarak panel veri analizi yöntemi ile doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek olacaktır.

Bu çalışmanın birinci bölümü, yabancı yatırımların tanımı ve tarihsel süreci ile başlamaktadır. Devamında yabancı yatırım türleri, ÇUŞ ve ülkeye giriş yolları, yabancı yatırımların ülke ekonomisine olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümün sonunda ise DYY'nin tam ve eksik rekabet yasasına dayanan teorilerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; ekonomik büyüme tanımı, kapsamı ve kavramları bahsedilmiştir. Sonrasında ekonomik büyümenin ülke içerisinde oluşturacağı etkilere yer verilmiştir. Bu bölümün sonunda ise iktisat literatürünün en önemli konularını oluşturan ekonomik büyüme modelleri ve büyümenin ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm; literatür taraması ile araştırma sorusuna cevap aradığımız veri setinin değerlendirilmesi ile başlamaktadır. Bölümün devamında, ampirik bulgulardan elde ettiğimiz panel veri analiz sonuçları ve temel testleri sunulmuştur. Bu bulguların tartışıldığı kısım ile üçüncü bölüm tamamlanmıştır.

1. YABANCI YATIRIMLAR, KAVRAM, KAPSAM VE TÜRLERİ

1.1. Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi

Küreselleşmeyi, literatürde tam bir fikir birliği olmadığından şu şekilde açıklayabiliriz; Mal, hizmet ve sermayenin dünya üzerinde artış göstermesiyle dünyanın farklı bölgelerinde bulunan ulus ekonomilerinin, dünya ekonomi piyasasına dâhil olarak devletler arasında oluşan iletişimin ve etkileşimin artmasıdır (Zengin Gönül, 2004). Küreselleşmenin temel belirleyicileri, değişim ve yayılmadır. Bu sebeple dönem içerisinde yaşanan değişim ve gelişmeler, küreselleşmeyi üç farklı döneme ayırmıştır.

Birinci küreselleşme dönemi olarak adlandırılan dönem, Batı dünyasının neoliberal kapitalizm deneyimi ile ortaya çıkmaktadır. Bu dönem, Batı'nın ulaşamadığı yerlere gitme arzusu ve dönem içerisinde gerçekleştirmiş olduğu deniz aşırı açılımlardır. Bu küreselleşme dönemi, yeni dünya arayışı içerisinde olan kâşif Kristof Kolomb öncülüğünde devam etmiştir. Bu dönemde siyasi açıdan monarşi hâkimken ekonomik açıdan ise merkantilizm düşüncesi hâkimdir (Oran, 2001).

İkinci küreselleşme olarak adlandırılan dönem ise sanayi devrimi ile öne çıkmaktadır. Bu dönemde Batı, sanayi için ham madde arayışı içerisindeydi. Avrupalı devletlerin sömürgecilik anlayışı, 19. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Bu süre zarfında doğrudan yabancı yatırımlar, (DYY) sömürgecilik hedefi doğrultusunda politik bir amaç olarak ön plana çıkmıştır (Kazgan, 2021).

Üçüncü küreselleşme dönemi ise 1970 ve takip eden yıllarda Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) adı verilen bu şirketlerin, ekonomik anlamda güç kazanması ve ülke sınırları dışındaki faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları dönemdir (Alpar, 1980). Ayrıca bu dönemden sonra yaşanan iletişimde ve ulaşımда yaşanan gelişmeler, küreselleşmeye ayrı bir önem kazandırmıştır. Deniz ve kara yolculuğunun yanında, hava yolculuğunun da gelişmesi ulaşımı hem ucuzlaştırmış hem kolaylaştırmıştır (Atasoy, 2005).

ÇUŞ'ların, kendi ülke sınırları içerisindeki kazançlarını kendilerine yeterli görmemesi ve daha fazla kazanç elde etme isteği, kendilerini yeni pazar arayışı içerisine sokmuştur. Bundan dolayı ÇUŞ'lar, farklı ülkelere sermayelerini taşıyarak bu ülkelerde yatırım kararı almıştır. Bu durum, küresel sermayeyi hareketlendirmiş ve yabancı yatırımların doğmasına öncülük etmiştir. Bu süre zarfında finans ağını

oluşturan Bretton Woods sisteminin çökmeye başlaması ve ilerleyen süreçte uluslararası finansal ağda serbestleşme, sermaye hareketleri ve yatırımlarda liberalleşme dönemini başlatmıştır (Örnek, 2006).

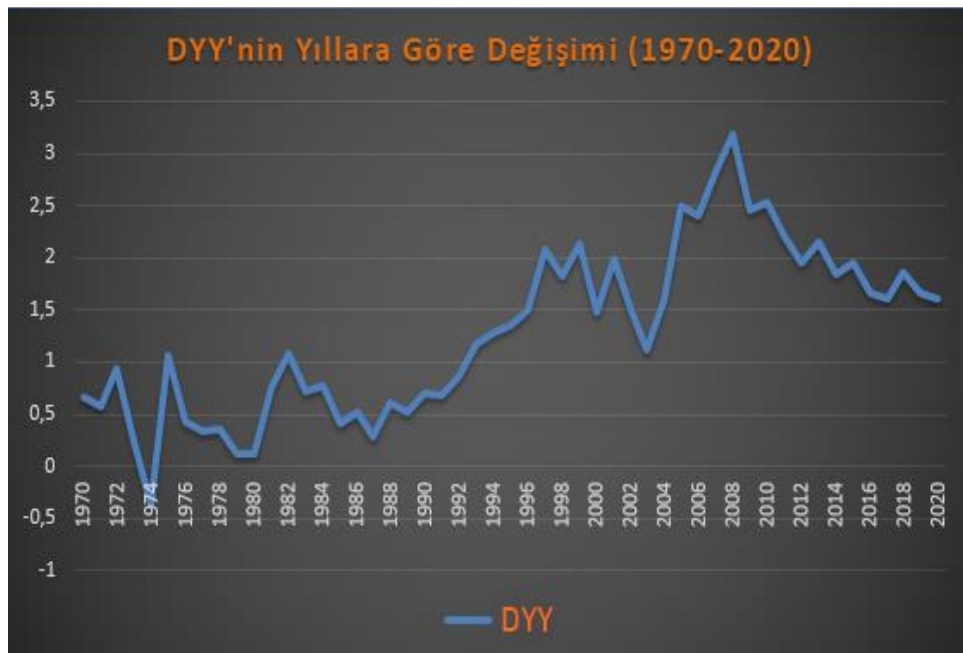
Liberalleşmenin hız kazandığı 20. yüzyılın son çeyreğinde, ülkeler arasındaki iletişim ve etkileşim artmıştır. Bu dönemde, teknolojinin ilerlemesi ise dünya ekonomisini küresel anlamda birbirine yakınlaştırmıştır. Ülkelerin geliştirdiği veya transfer ettiği teknolojik ilerlemeler sayesinde ülkeler arasındaki etkileşim artmıştır. Bu durum, aynı zamanda ÇUŞ'ların ülkeler üzerindeki etkisini de artırmaya başlamıştır (Furmoly, 2015). Yaşanan bu liberalleşme etkisi, ülkelerin dünya ekonomisinde sınırlı süre zarfında işlemler gerçekleştirmesine imkân sağlamıştır. Liberalleşme, yabancı yatırımların gelişmesine ve tüm dünyaya yayılmasına katkı sağlamıştır (Hirst, 1998).

Bu etkilerle beraber yabancı yatırımların, özellikle gelişmekte olan ülkelere doğru yöneldiği gözlemlenmiştir. Özellikle Asya kıtası, yabancı yatırımlar için çok önemli pazar yeri olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, bu kıtadaki ülkelerin hem doğal kaynaklara sahip olması hem de ucuz iş gücüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, Çin'in yabancı sermayeye kapılarını açarak liberalleşen dünyaya ayak uydurması, bununla birlikte SSCB'nin dağılışı sonrası eski Doğu Bloku ülkelerinin de dünya ekonomisine entegrasyon süreci gibi faktörlerin, yabancı yatırımların akış yönünü belirlediği söylenebilir.

Doğrudan yabancı yatırım hareketlerini, dünya iktisat tarihinin akışından bağımsız düşünmemek gerekir. Bu yıllarda yaşanan politik kargaşalar, petrol krizleri, döviz krizleri ve bankacılık krizleri doğrudan yabancı yatırımları da olumsuz etkilemiştir. 1980 ve sonrası, finansal liberalleşme ile uluslararası sermaye hareketleri ve doğrudan yabancı yatırımlar artmaya başlamıştır. Özellikle günümüzde birçok gelişmiş ülke, gelişmekte olan ülkelere doğrudan yatırım yapabilmek için adeta kendi aralarında yarış halindedirler (Batmaz & Tunca, 2007).

Şekil 1'de gelişmekte olan ülkelerin, doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'e göre oranının yıllar içerisindeki dağılımı gösterilmiştir. Grafikte bu oranın, 1972-1974 yılları arasında sert bir düşüş ile %1'in altına indiği görülmektedir. Burada yaşanan düşüşün temel sebebi, 1973 yılında yaşanan petrol krizidir. Yaşanan kriz sonraki yılları da etkilediği için düşüşün, 1974 yılına kadar devam ettiği

görülmektedir. 1974 yılından sonra gerçekleşen ufak bir artışla beraber DYY'nin GSYİH'ye göre oranda, 1980 yılına kadar kesintisiz bir azalma görülmektedir. 1980-1986 yılları arasında inişli çıkışlı bir seyrin olduğu görülmekle beraber 1986-2000 yılları arasında istikrarlı bir seyir izlenmiştir. Bu dönemde, DYY'nin GSYİH'ye göre oranının %2'lere kadar çıktığı görülmektedir. 2000'li yılların başında yaşanan ülke bazlı krizler kaynaklı düşüş yaşanmıştır. Ardından 2002-2008 yılları arasında %3'ün üzerine çıktığı görülmüştür. Son 10 yıllık sürece baktığımızda ise doğrudan yabancı yatırımlarda bir azalış trendinin olduğu görülmektedir.

Şekil 1. Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar
Kaynak. Veriler World Bank veri tabanından derlenmiştir.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere doğrudan yabancı yatırımların dalgalı bir seyri olduğu söylenebilir. Özellikle dünya ekonomisinde yaşanan dalgalanmaların, aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımları da etkilediği gerçeği gözlemlenmektedir. Bu durum, doğrudan yabancı yatırımların tarihsel hareketlerinin, dünya iktisat tarihinden bağımsız düşünülmemesi gerektiği savını desteklemektedir.

1.2. Yabancı Yatırımların Tanımı ve Önemi

İngiltere'de ortaya çıkan Sanayi Devrimi ile mevcut mal ve hizmet üretimindeki artış ve takip edilen süre zarfında bu üretimin yaygınlaşması, üretim

fazlalığına sebep olmuştur. Yapılan bu sanayi girişiminde, üretime konu olan faaliyetlerin artması sebebiyle fazlaca ürün çeşitliliği ortaya çıkmıştır. Yapılan üretimlerin artması ve elde edilmek istenen kâr maksimizasyonu, ülke sınırları içerisindeki üretimlerin, ülke sınırları dışına çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Ülke içerisinde yaşanan ilerlemeler sonucunda, üretimin temel belirleyicileri olan üretim faktörlerinin miktarı da hızla artış göstermektedir. Üretimin en önemli belirleyicisi olan sermaye birikimi, diğerlerinden daha çok ön plana çıkmıştır. Bu durum, uluslararası piyasalarda sermaye hareketliliğini de hızlandırmıştır. Dünya genelinde teknolojinin ilerlemesiyle ülkeler arasındaki fark artmaya başlamıştır. Gelişmesini tamamlayamamış ülkelerde ise kendi ülke sınırlarında ihtiyaç duydukları kaynakları ülke içerisinde bulamamasından dolayı dışarıdan temin etme fikri ortaya çıkmıştır.

Kendi ülke sınırları içerisinde ihtiyaçlarını karşılayamayan ülkeler; bu ihtiyaçlarını, başka ülkelerdeki şirketleri kendi ülkelerine çekmeye çalışarak karşılamak durumunda kalmışlardır. Ortaya çıkan bu durum, bu ülkeler için zorunlu bir tercih gibi görülmeye başlamıştır (Yılmaz, 2008).

Yabancı sermaye; yatırımın yapılacağı ülke içerisinde bulunmayan kişi, kurum veya kuruluşlar tarafından bahse konu olan ülke içerisinde yapılan yatırımlar olarak tanımlanabilir (Tandırcıoğlu ve Özen, 2003). Yabancı yatırımlar hakkında farklı tanımlar da mevcuttur. Yabancı yatırımlar, bir ülkenin elinde mevcut olmayan kaynakları farklı yöntemlerle ülkesine çekerek kendi ekonomik gücünü geliştiren, mali ve teknolojik destekler olarak da tanımlanmıştır (Güngör, 1979). Yabancı sermaye yatırımları, finansal yatırım olarak düşünüldüğünde, portföy yatırımları veya dolaylı yatırımlar adı altında sınıflandırılabilirken yatırımlar üretim amaçlı olarak düşünüldüğü zaman doğrudan yabancı yatırım olarak adlandırılır (Halima, 2017).

Ülke sınırları içerisinde üretimin yetersiz olduğu dönemlerde, kaynak tedariki açısından yabancı yatırımlar önemli bir görev üstlenir. Özellikle DYY sayesinde gelen kaynaklar, ülke içerisinde önemli katkılar oluşturur. Küreselleşen dünyaya ayak uydurma gayreti içerisinde, hem sanayilerin de ilerlemeleri mevcut olan hem de kalkınmasını hareketlendirmeyi başarmış bazı gelişmekte olan ülkeler vardır. Bu gelişmekte olan ülkeler, yabancı sermayeyi oluşturan doğrudan veya dolaylı

yatırımları alabilmek için büyük uğraş içerisindeyler. Doğrudan veya dolaylı olarak sermayeyi ülkelerine çekmek istemelerinin temel sebepleri, bu yatırımlar ile ülke ekonomisine son teknolojilerin giriş yapması ve DYY ile gelecek olan işletme bilgisi, pazarlama yeteneği ve ihracat imkânı gibi yeni olanakların oluşmasıdır (Karluk, 2002).

Yapılan yabancı yatırımlar, ülke içerisinde bazı sorunlar teşkil edebilir. Yani ülkeye giriş yapan yabancı yatırım; teknolojik bağımlılık, yerli üreticiye verilen desteğin azalması, yerli şirketlerin rekabet kaygısı gibi olumsuz durumları da beraberinde getirebilir (Yapraklı, 2010).

Bir ülkenin ekonomik büyümesinde finansal açıdan en önemli desteğini oluşturan kaynak, doğrudan yabancı yatırımlardır. Çünkü DYY, bir ülke sınırları içerisinde ya bir firmayı satın almak ya da bu firmaya sermaye sağlamanın yanı sıra bu firmalara; kendisiyle beraber teknolojik yeniliğini, işletme bilgisini, pazar tecrübesini ve kontrol yetkisini de yanında getiren çok önemli bir yatırımdır (Terzioğlu, 2007). Yabancı yatırımlarda, DYY'nin yanında portföy yatırımları da önemli yer tutmaktadır. Portföy yatırımları, şirketlerin yanında bireylerin de çokça tercih ettiği yatırımlardır. DYY ise hem bireyler hem de ana merkezin denetimi altında olan büyük firmalar tarafından da yapılmaktadır. Bu firmalara küresel piyasada Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) adı verilmektedir (Seyidoğlu, 2003).

ÇUŞ'ların kendine has bazı özellikleri bulunmaktadır;

1. ÇUŞ, küresel piyasada birden fazla alanda mal ve hizmet üretimi sağlar. Ürettikleri malların dağıtımını ve pazarlamasını; ellerinde tuttukları yönetim, teknoloji ve organizasyon transferi sayesinde gerçekleştirir.

2. ÇUŞ'ların sahip oldukları şube ve uzantıları ile ilgili tüm kararlar, merkezde bulunan ana şirket tarafından alınır.

3. Çok zengin bir sermaye ağı ve çok güçlü bir teknolojik altyapıları vardır.

4. ÇUŞ, hem esnek hem de değişken yapıya sahiptir (Türkcan, 2008).

ÇUŞ; küresel piyasa içerisindeki tercihlerini, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler üzerine yapar. Bu tercihin en önemli sebebi, hem ülkelerin yabancı sermaye akımını kendilerine çekme isteği hem de az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki pazar potansiyelidir.

1.3. Yabancı Yatırım Türleri

Yabancı yatırım türlerinin sınıflandırılması; ülke sınırları içerisinde gelecek olan yatırımların, nitelik açısından mali değer taşıyıp taşımadığına bağlıdır. Dolayısıyla, yatırım mali nitelik taşıyan ve taşımayan olarak iki ayrı bölümde incelenir. Yapılan mali yatırımlar ise kısa ve uzun vadeli olarak da kendi arasında ayrışır. Yabancı yatırımlar üzerinde yapılan genel tanımlamaya göre; uzun vade içerisinde oluşan finans yatırımlarına portföy yatırımlar, ülke içerisinde fiziki olarak yapılan yatırımlar ise DYY olarak tanımlanır. Ayrıca doğrudan gerçekleşen yabancı yatırıma, dolaysız yatırım da denilmektedir (Yılmaz, 2008).

1.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırım

DYY, bir ülkenin borsasında faaliyet gösteren şirketlerdeki hisse senetlerinin, bir diğer ülke veya bu ülkenin; kişi, kurum ve kuruluşları tarafından satın alınması yönünde işlem gösteren portföy yatırımlarının dışında kalan, yabancı yatırımın tamamıdır. Aynı zamanda da yerli herhangi bir firma ile ortaklık durumunda oluşturduğu yatırımlardır (Batmaz ve Tunca, 2007). DYY, ülkeler arasında etkileşimin temel belirleyicisi olarak görülmekle birlikte finansal alanda istikrarlı bir altyapı oluşturabilir. Ekonomik gelişmede belirleyici bir rol üstlenip aynı zamanda doğru politika ile uygulandıklarında toplumların yaşam standart seviyesini de artırabilir (Halima, 2017).

DYY, herhangi bir şirketin kendi ülke sınırlarını aşarak farklı ülke sınırları içerisinde kalıcı şekilde uzun süreli yatırım yapmasıdır (IMF, 2006). DYY ile ilgili çok sayıda ekleme yapılabilmektedir. DYY, üretim yapan bir firmanın halihazırda üretimde bulunduğu kendi ülke sınırları dışında bir üretim işletmesi oluşturmak veya orada hazır bulunan üretim yapan bir şirketi satın almaktır (Seyidoğlu, 2003). Bir başka tanımlama da ise herhangi bir firmanın, yabancı ülke sınırları içerisinde kendisinin yapacağı veya başkasının yapmış olduğu bina, fabrika, arazi ve tesis gibi fiziki anlamda edinimler kazanılmasıdır (Liansheng, 1992). Yapılan tanımlamalardan hareketle doğrudan yabancı yatırımlar için genel bir tanımlama şu şekilde yapılabilir: Bir ülke içerisinde faaliyet gösteren bir şirketin; bir kısmını veya tamamını satın almak, kurulacak olan şirketin sermaye tedarikini sağlamak veya olan sermayesini artırmaya katkıda bulunmaktır. Başka bir söyleyişle DYY'ler herhangi bir ülkede

bulunan şirketlerin; başka bir ülkede bulunan şirkete sermayesini, teknolojisini, tecrübesini, işletme bilgisini yanında getirdiği yatırımlardır (Karluk, 2002).

1.3.2. Portföy Yatırımlar

Herhangi bir ülke sınırları içerisinde, yerleşik konumda olmayan kişi ve kuruluşların, yatırım yapacaklarını belirlemiş oldukları o ülke sınırlarında finansal olarak kazanç elde ettikleri mali faaliyetlere, portföy yatırımı denilmektedir. Ayrıca portföy yatırımlarına, dolaylı yatırımlar da denilmektedir. Portföy yatırımları; ülke içerisinde yerleşik olamayanların, başka ülke sınırları içerisinde borsalar ve benzeri yerlerden tahvil ve hisse senetleri satın alarak yaptıkları yatırımlardır (Yılmaz, 2008). Başka bir tanımlama ise portföy yatırımı, temel amacı sermaye kazanmak olan bir şirketin kalıcılık hedefi olmadan farklı ülke sınırları içerisinde bulunan şirketlerin hisse senetlerini satın alarak yaptıkları yatırımlardır (UNCTAD, 1999).

Portföy yatırımlar, ülkeye giriş yapan sıcak para olarak bilinen yatırımlardır. Bu yatırımlar genelde kar amacı güden ülkeye daha çok olumsuz durum oluşturabilecek yatırımlardır. Ülkeye giriş çıkışları bazen çok kısa süreler içerisinde gerçekleşebilir. Bu durum ülkedeki kur dalgalanmalarını olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Bu durumun, ülkeler açısından istenmeyen sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir (Karagöz, 2007).

1.4. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Portföy Yatırımları Arasındaki Farklar

DYY ile portföy yatırımlar arasında farklı özellikler vardır. Bu farklılıklar aşağıda belirtilmiştir:

1. Portföy yatırımları, öncelikle fiziki olmayan tahvil ve hisse senetleri tarzında sadece finans niteliği taşıyan değerlerdir. Doğrudan yabancı yatırımlara bakıldığında ise ülke içerisinde fiziki olarak hareket getirecek yatırımlardır. Bu yatırımlar, fabrikalardaki gerçek yatırımlardır. Yatırımın beraberinde getirdiği teknolojik destek, işletme bilgisi, yarattığı istihdam ve sermayesinin elinde tuttuğu envanterlerdir.

2. Doğrudan yabancı yatırımlarda yatırımcılar genelde çok uluslu firmalar olurken portföy yatırımcılar daha çok gerçek kişiler olmaktadır.

3. Yurtdışında doğrudan yabancı yatırımların katkılarıyla kurulan firmalar, ana şirketin tamamen denetimi altında kalmaktadır. Yani, bu şirketin yönetim kontrolü tamamen ana şirketten gönderilen kişiler tarafından oluşturulurken portföy yatırımlarında doğrudan şirket yönetimiyle müdahale etme gibi bir amaç bulunmamaktadır.

4. Portföy yatırımları, yapıldıktan kısa bir süre sonra geri alınabilir, DYY ise geri dönüşü zordur çünkü yapılan üretim amaçlı fabrikaların kapanması kısa sürede gerçekleşmez.

5. Portföy yatırımlarının; faiz oranlarının çalkantılı olduğu dönemlerde kısa süre içerisinde giriş çıkış yapması, ülke ekonomisine ciddi zararları olabilir bundan dolayı portföy yatırımları üzerinde bir güvensizlik oluşturur. DYY'nin ülkeye girişi kalıcı yatırımlar şeklinde gerçekleştiği için daha güvenilir niteliktedir.

1.5. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkeye Giriş Yolları

Doğrudan yabancı yatırımların, yatırımı gerçekleştireceği ülkeye giriş yollarını değerlendirmeden önce çok uluslu şirketlerden bahsetmek gerekir. İki ülkeden az olmamak şartıyla bu ülkelerdeki firmalar, üretim amaçlı mal ve hizmet sağlayan çok uluslu şirketlerdir. ÇUŞ'ların mevcut bütçeleri pek çok ülkenin bütçelerinden fazladır. Küreselleşen dünyada ÇUŞ'lar; uluslararası ilişkileri güçlü olan, ekonomik kaynakları ve lobicilik girişimleri bulunan, gerçek anlamda büyük bir güce sahiptir. ÇUŞ'ların küresel piyasada özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler üzerinde ciddi bir etkisi vardır. ÇUŞ'ların az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki hem sosyal hem de ekonomik açıdan etkileri devam etmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler; ellerinde geniş yatırım kapasiteleri bulunan ÇUŞ'ları, ülkelerine çekebilmek için ekonomik, sosyal ve siyasi alanda iyileştirmeler yapmaktadırlar.

Gelişmekte olan Çin, Hindistan, Türkiye ve Arjantin gibi ülkeler, ellerinde bulunmayan veya üretemediği ürünleri ithal etmek yerine, daha ucuza mal edebilmek için çok uluslu şirketleri ülkelerine çekerek doğrudan yabancı yatırım katkılarıyla ithalatı ikame etmeyi amaçlamışlardır (Kurtuldu, 2014).

ÇUŞ'ların artmasıyla milletlerarası üretim de artışa geçmiştir. Çok sayıda doğrudan yabancı yatırım yapan Amerikan şirketleri, kendi ülke sınırları içerisinde

üretileen ürünlerinden çok daha fazlasını, ülke dışında bulunan şirketleri aracılığıyla üretmiştir. Bu durum, diğer Batılı ülkeler için de söz konusudur (Yapraklı, 2010).

Küresel piyasada Dünya'nın en değerli ilk 10 şirketi Tablo 1'de sunulmuştur. Bu tabloyu çalışmamıza eklememizdeki temel amaç, gelişmekte olan ülkelere hem doğrudan hem dolaylı olarak yabancı yatırımı gerçekleştiren şirketlerin yani ÇUŞ'ların hangi boyutlarda değerli olduğu ve hangi ülkelere ait olduğu göstermektedir. Ayrıca çalışmamızın içerisinde yer alan Çin ve Suudi Arabistan'ın gelişmekte olan ülkelere yaptıkları yatırımlar sayesinde sahip oldukları şirketler, dünyanın en değerli ilk on şirket arasına girebildiğini göstermektedir.

Tablo 1. Dünya'nın En Değerli İlk 10 Şirketi

Şirket Adı	Ülkeler	Piyasa Değeri (Milyon \$)
Apple	ABD	2.431.000
Microsoft	ABD	1.920.000
Saudi Aramco	S. Arabistan	1.870.000
Alphabet	ABD	1.479.000
Amazon	ABD	1.155.000
Tesla	ABD	746.026
Berkshire Hathaway	İngiltere	615.087
Jhonson&Jhonson	Çin	469.000
Facebook	ABD	658.079
Visa	ABD	437.000

Kaynak. FXSSI verilerinden derlenmiştir (FXSSI, 2020).

Doğrudan yabancı yatırımı yapan ÇUŞ'lar, yatırımı yapmak istedikleri ülkeden ithalat yapmak yerine, o ülke sınırları içerisinde doğrudan yabancı yatırım yaparak uygun maliyetli üretim ortamı sağlayıp yatırım yapmayı tercih ederler. Bu şirketlerin, küresel piyasada kendilerini göstermek istediklerinden daha fazla üretim yapıp kâr seviyelerini artırmak istemesi ve bazı ülkelerin de bu şirketleri kendi ülkelerine çekip yatırım almak istemeleri, diğer ülkelere yatırım olanakları sağlamıştır. Dolayısıyla bu şirketlerin yabancı ülkelere girişi, dört farklı şekildedir.

1.5.1. Birleşme veya Satın Alma

Liberalleşmenin etkisiyle dünya piyasası adeta tek pazar halindedir. Bundan dolayı yatırım yapma arzusu içinde olan ÇUŞ'lar, Dünya'nın her noktasında yatırım

arayışı içerisinde dirler. Bu şirketler, ülke sınırları içerisinde ürünleri ihraç etmek yerine, küresel çapta üretim yapmayı tercih etmektedirler. Dolayısıyla yatırım yapmayı tercih ettikleri ülkeler; kendi ülkelerine en yakın olan pazar yeri, hem en ucuz iş gücü hem de düşük vergilerin alındığı ülkelerdir (Bayraktar, 2003).

Bir ülkeye girmenin yollarından biri olan birleşme ve satın alma, küresel piyasada şirket evliliği olarak da adlandırılmaktadır. Bu tarz birleşme ve satın almalar; yatırımın yapılacağı ülke sınırları içerisinde faaliyet gösteren bir şirketin, hâli hazırda bulunan hissesinin bir bölümünü veya çoğunluğunu devralması ile başlamaktadır (Halima, 2017).

ÇUŞ'ların elinde bulundurdıkları servetlerini artırmak, mali açıdan güçlü olmak, büyüebilmek ve kazancını en yüksek seviyeye getirebilmek için başka ülke sınırlarında faaliyet gösteren şirketlerle birleşirler veya bu şirketleri satın alırlar. Bu şirketler, daha önce de bir şekilde temas halinde oldukları durumlarda, kendilerinden küçükse satın alma yoluna giderken dengi veya büyüğü ise birleşme yoluna gitmeyi tercih ederler (Yapraklı, 2010).

Küresel piyasada gerçekleşen birleşmeler ve satın almalar %80'e yakın bir oranla DYY şirketleri tarafından yapılmaktadır (UNCTAD, 1999). ÇUŞ'lar, yabancı pazara girmek için daha çok birleşme veya satın alma yolunu tercih ederler. Bu yolları tercih etmelerinin temel nedeni, yeni bir şirket kurma aşamasında oluşabilecek maliyetlerden kaçınmaktır. ÇUŞ'ların, yabancı ülkelere girişi için en çok tercih ettiği yöntemlerden biridir. Bu birleşmeler ve satın almalar yeni ortaklıkların kurulmasına aracı olmaktadır.

1.5.2. Şube Açma

Yatırım amaçlı ülkeye giriş yollarının bir diğer alternatifi ise şube açmadır. Şube açma veya tesis kurma, sıfırdan yatırım olarak da adlandırılmaktadır. ÇUŞ'ların, ev sahibi bir ülkede yeniden inşa edilecek bir tesis kurmasıyla ortaya çıkmaktadır (Halima, 2017). Bir şirket; kendi ülke sınırları içerisinde ürettiği ürünleri, ihraç ettiği ülkede tatmin edici bir talebin olduğunu fark ettiği zaman ev sahibi olan ülkeye, yeni bir tesis kurma yoluna koyulmaktadır (Seyidoğlu, 2003).

Gerçekleşen yatırımlarda, ana şirketin belirleyeceği mülkiyet anlaşması ile yönetim arasında doğrudan bir ilişki vardır. Mülkiyetten alınacak hissedar paylarının

şirket yönetiminde etkisi çok önemlidir. Yatırım için bu giriş yöntemini kullanan çok uluslu şirketlerin temel amacı, şirketlerinin veya üretecekleri ürünlerin gizli kalmasını istemelerindendir (Fırat ve Mortaş, 2005).

1.5.3. Uluslararası Ortak Girişimler

Uluslararası ortak girişimler, yabancı yatırım adı altında en az iki firmanın anlaşarak ellerinde bulundurdıkları mülkiyet paylarının; ortak bir şirket üzerinden üretimini, lisans anlaşmalarını ve teknoloji transferini içeren geniş kapsamlı ileriye dönük bir ticari girişimdir (Alpar, 1980).

Yapılan yabancı yatırımlarda, şirketlerin mülkiyet payının %100 olması, ev sahibi ülkeler için çok arzu edilen bir durum değildir. Yabancı bir pazarda faaliyet gösteren bir şirket; aldığı ortaklık gücü ve elinde bulundurduğu mülkiyet ile ülke pazarında teknolojik, ekonomik, sosyo-kültürel vb. konularda oluşabilecek engelleri çözer. Bu sebeplere dayanarak çok uluslu şirketler ortak girişime başvururlar (Fırat & Mortaş, 2005). Başka bir söylemle ayrı yetkilere sahip iki veya daha fazla iş ortağının bir araya gelerek oluşan risklerin dağıtılması, kaynak değişiminin gerçekleşmesi, kazançların paylaşılması, kısacası her şeyin sorumluluğunu ortak bir şekilde üstlenilmesidir.

Küresel piyasada özellikle küçük çapta olan şirketler, üretim ve hizmet alanlarında yaşadıkları zorlukları çözebilmek için büyük şirketlerle ortak girişimde bulunmayı amaçlamaktadırlar. Bu nedenle büyük şirket olup ortak girişime katılan şirketler; insan kaynakları, finansal kaynaklar, ileri teknoloji ve zengin ham madde kaynaklarına sahiptirler. Bu özelliklere sahip olan şirketler, ortak girişimde bulunduklarında küçük şirketler açısından bu ortaklık cazip görünmektedir (Halima, 2017).

1.5.4. Lisans Anlaşmaları

Lisans anlaşması; çok uluslu bir şirketin sahip olduğu teknoloji ve üretim hizmetinin, ayrı bir şirkete kiralama yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2003). Bir başka söylemle belli bir bedel elde edilerek kişilerin veya organizasyonların kiralanmasına lisans adı verilmektedir (Öznür ve Petek, 2021).

Literatürde bulunan lisans anlaşmaları dört adettir:

- Temel Lisans Anlaşması
- Franchising
- Sözleşmeli Üretim
- Yönetim Sözleşmesi

Lisans anlaşmasını yapan şirket, bahse konu üretimi yaparak ürünlerin satışını gerçekleştirir, elde ettiği kârdan lisans anlaşması gereği belirlenen kısım kadar ana şirkete göndermesini yapar. Ana şirkete gönderilen pay imtiyaz (royalty) olarak adlandırılmaktadır. Yapılan lisans anlaşmalarındaki anlaşma gereği elde edilecek olan teknik bilgiler; ana firmanın pazar payında almış olduğu payların azalması, aynı marka adı altında üretilen ürünlerin kalitesinin düşmesi gibi birçok olumsuz durumu da beraberinde getirebilir (Alpar, 1980).

1.6. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülke Ekonomisine Etkileri

Yabancı yatırımların, ÇUŞ'ların misafir oldukları ev sahibi ekonomisinde çeşitli yansımaları vardır. Bu yatırımların; bir ülkenin ekonomisinin temel yapı taşları olan üretim, teknolojik gelişme, istihdam, elde edilen gelirlerin dağılımı, rekabet, eğitim düzeyi, yaşam standartları gibi alanlarda önemli etkisi vardır. Bu etkiler, bazı durumlarda olumlu olurken bazı durumlarda olumsuz sonuç verebilir (Güvercin, 2007).

1.6.1. Ülke Ekonomisine Olumlu Etkileri

Yabancı yatırımlar, hem ev sahibi konumunda olan ülke ekonomisine hem de kaynağı oluşturan ülke ekonomisi üzerinde ciddi etkiye sahiptir. Ayrıca yabancı yatırımlar giriş yaptıkları ülkelerde birçok sosyal ve iktisadi alanı da etkiler. Bu yatırımların, ülke ekonomisinde yarattığı olumlu etkileri çalışmanın bu bölümünde sunacağız.

1.6.1.1.Sermaye Üzerine Etkisi

Finansal liberalleşmeden uzak olan bir ülke ekonomisi; dışa kapalı olduğundan sadece ulusal tasarruflar, tek sermaye kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bir ülke finansal liberalizm kabul ettikten sonra sermaye kaynağı artık zenginleşir. Ülke sınırları içerisindeki ulusal sermaye ile uluslararası

sermayelerden de kaynak sağlama imkânı doğar (Kula, 2003). Gelişmesini tamamlayamamış ülkelerin, iktisadi anlamda yetersiz kalmasının temel sebebi sermaye yetersizliğidir. Bu durum, ülkenin kendi yatırımlarını gerçekleştirmesini engeller. Bu durumda, ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar o ülkenin sermayesinin artmasına önemli katkı sağlar (Koyuncu, 2011).

1.6.1.2.Gelir Üzerine Etkisi

Yabancı sermayenin ülke sınırları içerisinde üretime dâhil olması milli gelire doğrudan katkı sağlar. Herhangi bir ülke içerisinde yabancı sermaye yatırımının, ülke üretimine katkı sağlaması milli gelirin artacağı anlamına gelir. Bir ülkede fazlaca üretimin gerçekleşmesi, o ülkede milli gelirde de orantılı bir şekilde artışın gerçekleşeceği anlamına gelir. Yabancı şirketlerin, ülke sınırları içerisinde üretime devam ettiği sürece milli gelir artışı her zaman var olur. Bir ülkede, yabancı yatırım var oluşu o ülkede katma değer oluşturur. Ülke sınırları içerisinde ne kadar büyüklükte katma değer oluşturursa o kadar milli gelire etkisi artacaktır. Bu durum da aynı zamanda ülke ekonomisini güçlendirecektir (Batmaz ve Tunca, 2007).

1.6.1.3.Ödemeler Bilançosu Etkisi

Gelişmesini tamamlayamamış olan ülkelerde, yabancı yatırım açısından en önemli beklentilerden biri de cari açığa bir iyileşme sağlanmasıdır. Bir başka söylemle ülkeye giriş yapan sermayenin, cari açığa yapacağı iyileşme aslında döviz girdisinin yansımasıdır. Bundan dolayı firmaların ithalat-ihracat dengesine bakmak gerekir.

Ülke içerisinde yapılacak olan doğrudan yabancı yatırım ile kurulan fabrikalar, ülke ekonomisinin ödemeler dengesinde olumlu bir etkisi olmaktadır. Bunların haricinde yabancı sermayenin yapmış olduğu ihracat yerli üreticiyi de bu konuda teşvik etmektedir. Yerli üreticinin de bu durumda hareketlenmeler göstermesi, ödemeler dengesine de ayrı bir olumlu etki yaratır (Güvercin, 2007).

ÇUŞ'ların bünyelerinde yer alan teknoloji, yönetim becerisi ve pazarlama bilgilerine sahip olan personellerin, ülke içerisindeki yerli firmalarda görev almaları bu firmalar için bir avantaj oluşturmaktadır. Bu denli donanımlı personeller sayesinde yerli firmalar, üretimi daha kapsamlı hale getirerek ülkenin ihracatına

önemli katkılar sağlar. Yapılan ihracatlar sayesinde elde edilen döviz girdisi, ödemeler bilançosunu olumlu etkiler (Batmaz ve Tunca, 2007).

1.6.1.4.Teknoloji İthal Etkisi

Bilgi sermayesi, ÇUŞ'lar için çok önemlidir. Bu şirketler, ciddi Ar-Ge harcamaları yaparlar. Bu çalışmalar sonucunda, başarılı mühendis ve teknisyenlerle teknolojik olarak ileri düzeyde ürünler ortaya çıkmıştır. Yatırımın yapıldığı ev sahibi ülkeler, ÇUŞ'ların sahip olduğu teknolojileri kendi ülkelerinde görmek isterler. Ülkeye girecek olan bu teknolojiler sayesinde ülke içerisindeki yerli firmalar, dolaylı yoldan bu teknolojilere sahip olmak için çalışmalarını yürütürler. ÇUŞ'ların aracılığıyla ülkeye giriş yapan teknolojiler, yerli firmaların bu teknolojiye sahip olmaları ile daha kapsamlı ve yeni ürünlerin üretilmesine olanak sağlar (Markusen, 1995).

1.6.1.5.Eğitim Etkisi

Yabancı yatırım için ÇUŞ'lar; teknoloji, araç-gereç, patent hakları vb. kazanımlarını, yatırımın gerçekleşeceği ülkeye transfer ederler. Bunun yanında yatırımın yapıldığı ülkede, üretime katkıda bulunan en alt birimden en üst birime kadar çalışan bütün personellerine eğitim vererek nüfuz gücünü de artırır. Aynı zamanda yatırımın gerçekleştiği bu üretim merkezlerinde; donanımlı eğitim alan çalışanların, yerli şirketlere transferinin gerçekleşmesi bir nevi bu bilgilerin de ev sahibi ülke tarafından elde edildiğini gösterir. Bu durum, yerli firmalar tarafından kullanılmaya başlar. Bu sayede oluşan eğitim seviyesindeki artış, bu konuda diğer yerli şirketleri de teşvik eder (Güvercin, 2007).

1.6.1.6.Üretim Kapasitesine ve İstihdama Etkisi

Yabancı sermayenin ülkeye girişi, ülkenin üretim kapasitesinin artışına önemli katkı sağlamaktadır. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye yetersizliği, her zaman göze çarpmaktadır. Ülke sınırları içerisinde yapılan yabancı yatırımlar sayesinde ülkenin üretim kapasitesi artmaktadır. Bir ülkenin üretim kapasitesinin artması, ülke içerisindeki istihdamın artması demektir. İstihdamın artmasıyla birlikte ürünlerin bollaşması ve bu ürünlere ülke içerisinde talebin olması

durumda ihracat yoluyla satılması da ülkeye döviz girdisi olarak katkı sağlamaktadır (Batmaz ve Tunca, 2007).

1.6.1.7.Vergi Gelirine Etkisi.

Bir ülkede yabancı yatırımcılardan yüksek oranda vergi alınması, ülkeye gelmeyi planlayan yatırımcıyı olumsuz etkiler ve aynı zamanda yüksek vergi alınması vergi kârını da azaltır. Bundan dolayı yabancı yatırımcılar, kendileri için daha az vergi ödeyecekleri ülkelere yönelirler.

Yatırımı almak isteyen ülkeler, vergi sisteminde iyileştirmeler yaparak yatırımcıyı ülkelere çekmeye çalışırlar. Ülke içerisinde yapılan yatırımlarda, benzer vergi ve maliyet altında üretim yapıldığı zaman yatırım yapmak ithalattan daha ekonomik hale gelir. Ülke içerisinde uygulanan uygun oranlı vergi sistemi, yatırımcı sayısını artırır. Artan yatırım ile vergi gelirlerinde de artış sağlanır (Güvercin, 2007).

1.6.1.8.Rekabet Etkisi

Ülkeye giriş yapan yabancı sermayenin, ülke içerisindeki yerli şirketlere dolaylı etkileri olur. Doğrudan yabancı yatırımlar, ülke içerisinde tekel konumunda olan şirketlerin piyasa gücünü de esnetebilir. Bu sayede ülke içerisinde oluşan rekabet ortamı, fiyatların düşmesine ve sosyal refah kaybının azalmasına neden olur (Markusen, 1995).

1.6.2. Olumsuz Etkileri

Yatırımın gerçekleştiği ülkelerde, doğrudan yabancı yatırımın ülke ekonomisi üzerinde oluşturacağı dezavantajlı durumları da bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımın olumsuz yönleri şu şekilde sıralanabilir (Akbulut, 2009).

1.6.2.1.Haksız Rekabete Etkisi

Ev sahibi ülkenin en önemli sektörlerinin, yabancı şirketlerin eline geçmesi ve haksız rekabet ortamının oluşması, yabancı sermayenin elinde bulundurduğu ileri teknoloji, işletme bilgisi ve güçlü sermayesi ile ev sahibi ülkeye giriş yaptıktan sonra ülke içerisindeki küçük ölçekli şirketler arasında haksız rekabet ortamı oluşturur. Bu

sorunun çözülebilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde küçük ölçekli işletmeler, çok uluslu şirketlerle yarışamaz hâle gelir ve faaliyetlerini durdurmaya mecbur kalırlar (Batmaz ve Tunca, 2007).

1.6.2.2.Gümrük Vergileri ve İthalatı Kısıma Etkisi

Yapılan yabancı yatırımlardan sonra dışarıdan ithal edilen ürünler, artık yatırımı yapacak olan şirketlerin ülke sınırları içerisinde üretilir. Bu ürünlerin ithalini zorlaştırmak amacıyla bu ürünlere hükümet tarafından fazladan gümrük vergisi alınması veya bu ürünlerin ithalatını yasaklaması gibi kısıtlamalar getirilmektedir. Bu gibi kısıtlamalar, ülke içerisindeki üretimi artırarak yerli şirketlere üretim konusunda teşvik edici olmuştur. Ancak bu kısıtlamalar, vatandaşın yurtdışından daha önce düşük fiyatlara aldığı ürünlerin tedarikini engeller niteliktedir.

1.6.2.3.Ödemeler Bilânçosu Etkisi

Bir ülkede ÇUŞ'lar tarafından yapılan yatırımlardan ülkeye gelen sermaye artışları, transfer edilen sermaye artışlarının altında kalırsa bu ödemeler bilançosuna olumsuz yansır. Ülke içerisinde yapılan yatırımlarda kullanılan sermaye malları, ham madde malları, ara mallar vb. ithal yoluyla ülkeye gelip yatırım yapılırsa bu durum da ödemeler dengesine negatif etki yaratır. Aynı zamanda ülke içerisinde yapılan yatırımın durdurulmasıyla gelen sermayenin tekrardan dışarı çıkarılması, ödemeler dengesini olumsuz etkiler (Karluk, 2002).

1.7. Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri

DYY, II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle gelişmiş ülkelerdeki şirketlerin bu alandaki faaliyetlerinin artırması ve küresel çapta yatırımların da değer kazanmasıyla iktisadi çalışmaların, bu alana olan ilgisi artmaya başlamıştır. Bu şirketlerin, neden farklı ülke sınırları içerisinde yatırım yapmak istedikleri ve yapmayı planladıkları yatırımların ne gibi sonuçlar doğuracağı merak konusu hâline gelmiştir.

Yabancı yatırım teorileri, uluslararası alanda mutlak ve karşılıklı üstünlükler teorisi hipotezinin içermiş olduğu, dış ticaret teorilerinden doğmaktadır. Gelişen uluslararası ekonomi ile bu alandaki klasik dış ticaret yöntemi, uluslararası alanda yapılan yatırımı ve üretimi açıklama konusunda zayıf kalmıştır (Şener, 2008).

Yapılan yeni araştırmalar, farklı teorilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu teoriler tam ve eksik rekabet başlığıyla incelenmiştir.

1.7.1. Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler

Bu piyasa varsayımına dayanan teoriler, tam rekabet şartlarının hâkim olduğu piyasalarda üç ayrı grupta incelenir:

- Farklı Getiri Oranları Hipotezi
- Portföy Çeşitliliği Teorisi
- Piyasa Büyüklüğü Hipotezi

Bu teoriler çok uluslu şirketler arasında yaşanan, yabancı sermaye hareketlerini inceleyen ve bu konu hakkında araştırmalar yapan teorilerdir (Yapraklı, 2010).

1.7.1.1.Farklı Getiri Oranları Hipotezi

Bu hipotez, ÇUŞ'ların elde ettikleri kârların durumunu dikkate alan bir varsayımdır. Dolayısıyla bu hipotez, ülke sınırları dışında yapılan doğrudan yabancı yatırımdan elde ettikleri getirilerin farklarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2004).

ÇUŞ'lar; yabancı yatırım yapmadan önce yapacağı yatırımı, kendi ülkesinde yapması hâlinde elde edeceği gelir ile bu yatırımı başka ülke sınırlarında yapmış olsa elde edeceği getiriyi kıyaslar. Elde edeceği maksimum getiriye göre de yatırım kararını verir. Yatırımın yapılacağı ülkenin ekonomik, siyasi, kültürel yapısı bu şirketlerin kararını önemli derecede etkilemektedir (Kula, 2003).

1.7.1.2.Portföy Çeşitliliği Teorisi

Bir yatırımcının elinde bulundurduğu fonların, farklı menkul piyasalarda dağıtımını yaparken dikkate alacağı faktörleri ve sergileyeceği davranışları inceleyen teori olarak adlandırılır. Burada yatırımı yapacak olan tasarruf sahibinin temel amacı, belli bir risk çerçevesi içerisinde maksimum düzeyde elde edebileceği gelirdir. Bir yatırımcı, portföyünü düzenlerken yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda işlemini gerçekteştirir. Başka bir söylemle şirket veya herhangi bir tasarruf sahibi, yatırım yaparken her menkulün gelir ve riziko düzeyinin karşılaştırmasına bakar ve kendileri

için en cazip durumdaki yatırımı değerlendir. Bu teoriyi farklı kılan durum, risk-getiri faktörünün içermesidir. Bir şirket veya yatırımcı, elinde bulundurduğu fonları kendileri için ne kadar cezbedici olursa olsun, burada yapılacak olan yatırımları kesinlikle tek bir faktör üzerinden değerlendirmez. Bütün faktörler göz önünde bulundurularak en uygun portföy seçimini yapar (Öztürk, 2004).

Tam rekabet varsayımı teorisine dayanan bu teoride, çok uluslu şirketlerin avantajı olarak düşünülen teknoloji, diğer beceriler ve imkânlar, yerli firmalar tarafından da satın alınabilme olanağına sahiptir. Yerel firmaların böyle bir imkâna sahip olması, çok uluslu şirketlerin karşılına çıkacak maliyetlere katlanmasını zorlaştıracaktır. Dolayısıyla bu durum, şirketlerin yurt dışında yatırım yapma ve üretim artışı konusunda olumsuz etkileyecektir. Portföy çeşitliliği, bu konuda nasıl bir çözüm getireceği konusunda cevapsız kalmıştır (Root, 1990).

1.7.1.3. Piyasa Büyüklüğü Hipotezi

Piyasa büyüklüğü hipotezi teorisi, bir ülkenin elde etmiş olduğu milli gelir ve o ülkenin pazar büyüklüğünün yabancı yatırımlarla doğrudan pozitif ilişki içerisinde olduğunu iddia etmektedir (Öztürk, 2004). Ev sahibi ülke konumunda bulunan bir ülkenin aynı zamanda büyük pazarlara sahip olması doğrudan yabancı yatırım yapan ülke ve firmalar için her zaman cazip görülmüştür.

1.7.1.4. Eksik Rekabet Piyasası Koşullarına Dayanan Teoriler

Bu teoriler, rekabette yaşanan aksamaları açıklamaya çalışmaktadır. Bu teoriyi açıklamak için verilecek en iyi örnek tekellerdir. Bu doğrultuda tek bir firmanın, piyasaya hâkim olması söz konusudur. Eksik rekabet piyasasını açıklayan; Ürün Döngüsü Teorisi, Hymer–Kindleberger Teorisi, İçselleştirme Teorisi, Oli Paradigması (Elektrik Teorisi), Kuruluş Yeri Teorisi, İşlem Maliyet Teorisi ve Stratejik Davranış Yaklaşımı olmak üzere yedi adet teori vardır.

1.7.1.4.1. Ürün Döngüsü Teorisi

Ürün döngüsü teorisi; klasik dış ticaret teorisinin, uluslararası ticareti açıklamada yetersiz kalmasından dolayı uluslararası ticarete üretimi açıklamaya çalışan bir teoridir. Bu teorinin önem kazanmaya başlaması Vernon'un 1996 yılında

kaleme aldığı *Uluslararası Yatırım ve Ürün Döngüsünde Ticaret* adlı makalesi ile ortaya çıkmıştır. Teoride yeniliğin zamanlanması, olgunlaşma aşaması, ürün ve üretimin standardizasyonu olarak üç ayrı özelliğine önem verilmiştir (Demirel, 2006).

Teorinin ilk aşaması olarak görülen ve daha çok yenilik aşaması olarak adlandırılan yeniliğin zamanlanması aşaması, kişi başı gelirin ve alım gücünün fazlaca olduğu, tam olarak doymamış piyasalarda ön plana çıkar. Bu aşamada üretim planını üstlenen ve burada oluşabilecek ürünlerin üretimini sağlayan aynı zamanda gelişmesine katkıda bulunan bir firma mevcuttur. Bu firma, tekelci konumunda olup aynı zamanda yerli piyasalara yönelik üretim yapar.

Bu süre zarfında, teknolojik anlamda yenilik içeren ürünler ve hizmetler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu konumda olan bir ülkenin firması, büyük öneme sahip maliyetlere katlanır. Çünkü hem belli bir fiyat esnekliği yok hem de belli bir standartta erişilmemiştir. Yapılan üretimde, belli bir standardın oluşmaması bilgi ve üretim arasında bağlantının tam olarak sağlanamaması, yenilikçi konumunda olan firmalar için büyük bir risk oluşturur (Öztürk, 2004).

Bir diğer aşama olan olgunlaşma aşamasında, artık tek el firma konumunda olan firmanın yanına bu üretimleri yapabilecek olan başka firmalar da katılmaya başlar. Yenilik aşamasında gelişen teknolojiye artık diğer firmaların da erişim sağlamasıyla üretimi yapan üreticiler de farklılaşmıştır.

Burada üretilen ürünlerin artması, tek el konumunda olan firmanın kârlarının düşmesi ve sahip oldukları pazar piyasasının da daralacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla pazarda oluşan rakipler, ürünlerin fiyatlarının düşmesi ile tek el konumunda olan firmayı, yurtdışına itmeye başlar. Bu bağlamda daha fazla üretmek isteyen firma, yurtdışında yatırım yapmaya başlar. Bu aşamada tek el konumunda olan ülke, artık net ihracatçı olurken diğer ülkeler ithalatçı durumunda olur (Demirel, 2006).

Ürünün son aşaması olarak adlandırılan standartlaşma aşaması; rekabetçi firma sayısının arttığı ve fiyatların düştüğü aşamadır. Artık burada, tek elci firmaların üretim maliyetleri artmakta ve bu sebeple kendinden daha düşük maliyete üreten firmalardan ürünler ithal etmeye başlayacaklardır. Yenilikçi aşamada ihracatçı konumunda olan firma artık ithalatçı konumuna gelmiştir. Dolayısıyla yenilikçi

firma, bu bağlamda daha düşük maliyetlerde üretim yapabilmek için yeni arayış ve buluş içerisine girecektir (Öztürk,2004).

1.7.1.4.2. Hymer – Kindleberger Teorisi

DYY'nin, modern anlamdaki ilk teorisidir. DYY'nin yalnızca uluslararası faiz farklarıyla açıklanamayacağı ileri sürülmüş ve DYY'nin en önemli sebebinin, oligopolistik endüstriyel yapı olduğu ifade edilmiştir. Hymer; bütün analizini, oligopol adı altında oluşan piyasanın aksakları üzerine yapmıştır. Hymer, çalışmasında oluşan iş bölümünü iki ana kısma ayırmıştır. Şirketlerin kendi aralarında oluşan iş bölümü kontrolünün, piyasa tarafından sağlandığını ifade etmiştir. Diğer yandan ise şirketlerin kendi içindeki iş bölümünün, girişimciler tarafından sağlandığını ifade etmektedir.

Bu teoride, Hymer hocası olan Kindleberger ile 1960'lı yılların başında ülke üzerine yoğunlaşan faktörlerden ziyade firmalar üzerinde yoğunlaşan faktörleri ön plana çıkarmışlar ve bunun üzerinde çalışmalar yürütmüşlerdir (Hymer, 1960). ÇUŞ'lar; ev sahibi konumunda olan ülkeler için ulaşılabilirliği ön planda olan mali kaynaklar, tecrübeleriyle elde ettikleri pazarlama becerisi, ülke piyasalarına girişinde ellerinde bulundurdukları özel imtiyazlar, özel teknoloji hizmetleri, yönetim becerileri gibi birçok alanda ayrıcalıklara sahiptir.

Hymer ve Kindleberger, özellikle bu gibi avantajlara sahip çok uluslu şirketlerin neden başka ülkelere ihracat yerine doğrudan yabancı yatırıma yöneldiğini açıklayamamıştır.

1.7.1.4.3. İçselleştirme Teorisi

İçselleştirme Teorisi; Coase ve Williamson'un işlem maliyetleri teorisinin, küresel çapta uyarlanmış bir versiyonu olarak görülür. İçselleştirme teorisi, herhangi bir piyasaya direkt olarak satış yapılmasını mı yoksa herhangi bir ülke sınırı içerisinde doğrudan yabancı yatırım yaparak üretim yapıp yapılmayacağını açıklamaya çalışır (Demirel, 2006).

Bu teoride firmalar, genelde DYY'yi tercih ederler. Bunu sebebi ise firmaların; piyasa içerisinde oluşabilecek risklerin, yaşanabilecek belirsizliklerin, piyasa aksaklıklarının, küresel çapta oluşabilecek işlem maliyetlerinin vb.

olumsuzlukların üstesinden gelmek istemeleri ve kazanç sağlamalarıdır (Hansen, 2000). Bu teoride firmalar, aksak rekabette kârlarını en üst seviyeye çıkarırlar. Aramalı piyasalarından oluşan bir aksaklık durumunda ise içsel piyasa şartları oluşturularak bu aksaklık, ortadan kaldırılmaya çalışılır. Dolayısıyla her şeyi kontrol altına almaya çalışırlar (Buckley, 2003).

1.7.1.4.4. Oli Paradigması (Elektrik Teorisi)

Elektrik teorisi, DYY'yi inceleyen teoriler arasında en gelişmiş en kapsamlı teori olarak bilinmektedir. Dunning (1993) bu teoriyi geliştirirken kendinden önceki teorileri harmanlayarak ve kendi çalışmalarını da ekleyerek bu teoriyi geliştirmiştir. Dunning; kendinden önce yapılan çalışmaların, doğrudan yabancı yatırımları tam anlamıyla açıklamada yetersiz kaldığını düşündüğünden bu teoriyi geliştirmiştir.

Dunning'in geliştirmiş olduğu bu teoride küresel anlamda bir yerde üretimin gerçekleşmesinin üç temel sebebi olduğundan bahsetmiştir. Başka bir bağlamda, çok uluslu şirketler yatırım yaparken bu üç önemli avantajı göz önünde bulundururlar. Bunlar sırasıyla; sahiplik (Ownership) üstünlükleri, yer (Location) ile ilgili üstünlükler ve son olarak içselleştirme (Internalization) üstünlükleridir. Teori, bu üç temel kriterden oluşmuştur. Dolayısıyla teorini adını oluşturan OLI paradigması adı, bu üç avantajın baş harflerinden gelmiştir (Seyidoğlu, 2003).

Sahiplik üstünlükleri, şirketlerin kendi üzerinde sağladığı üstünlük avantajlarıdır. Bir şirket; doğrudan yabancı yatırım kararı alırken kendisine üstünlük sağlayacak olan yöntemler, teknolojik özellikler, üretim teknikleri, işletme becerileri ve pazarlama vb. üstünlükleri dikkate alır (Yapraklı, 2010).

ÇUŞ, özellikle yapılacak olan faaliyetlerin temel amacının gelir yaratarak hareket edilmesine, şirketlerin tecrübe ve bilgi işlem yoğunluğunun önemine, diğer yabancı firmalar ile iş birliğinin giderek artan önemine vb. durumlarda mülkiyet avantajından faydalanmak ister (Yılmaz, 2008).

Yer ile ilgili üstünlüklerde çok uluslu şirketler, DYY'yi yapmak için öncelikle o piyasaya yerleşmeli ve o piyasada üretim yapmayı, ürün satmaktan daha avantajlı görmelidir. Bu piyasada satış yapmaya karar verdiği zaman burada oluşacak olan taşıma maliyetleri, tarifeler, kotalar vb. olumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Ancak yerleşme avantajında bu tür olumsuzluklarla uğraşmayacaklardır.

DYY'yi yapacak olan şirketler; ülke sınırları içerisinde verilen teşvikler, uluslararası taşıma şartları, Ar-Ge yapıları, ekonomik altyapı, hükümet sistemi, girdide kullanacakları ham madde ve kaynakların fiyatları, coğrafi konumu gibi durumları dikkate alırlar.

Mülkiyet avantajına sahip olan şirketler, izleyecekleri tavrıda eğer konum ve içselleştirme avantajı yoksa firmalar hemen ihracata yönelirler. Durumun tam tersi olduğu konularda yani konum avantajına sahip ise içsel avantajlara sahip firmalar dağıtım şirketi kurmaya yönelirler. Her ikisinin oluşabileceği durumlarda ise doğrudan yabancı yatırıma yönelirler (Göver, 2005)

1.7.1.4.5. Kuruluş Yeri Teorisi

Bu teoriye göre DYY kararları dört ayrı kısımdan oluşmaktadır:

- İş Gücünden Kaynaklanan Maliyetler
- Piyasada Oluşan Faktörler
- Ticari Hayata Koyulan Engeller
- Hükümetin Uyguladığı Politikalar

Bu politikalar, çok uluslu şirketlerin yatırım kararında çok önemli bir yer tutmaktadır. Şirketler, doğrudan yabancı yatırımı yapmayı planlarken kendi kârlarını en yüksek seviyeye çıkarmak ve maliyetlerini de en düşük seviyede tutmak için uğraş gösterirler. Çok uluslu şirketler buradaki yatırımlarda; piyasanın büyüklüğü, yerel şirketlerle yaşayacağı rekabet ortamı, ucuz iş gücü gibi avantajları göz önünde bulundururlar. Yatırımı alan ülkelerin uyguladıkları bir dizi ticari engeller ve dönemin hükümet politikaları da ayrıca yatırımı etkilemektedir (Kurtuldu, 2014).

1.7.1.4.6. İşlem Maliyet Teorisi

İşlem maliyet teorisi, iktisat dalında önemli bir yeri olan Ronald Coase tarafından yapılan çalışmalar doğrultusunda geliştirilmiştir. Yapmış oluğu bir çalışmada, örgütlerin hâlâ niçin piyasada yer aldığını düşünmüştür. Bundan dolayı da piyasalar ile örgütler arasında bir ayrım olması gerektiğini savunmuştur. Piyasaların bu denli faydalı olduğu bir zamanda eğer örgütler hâlâ mevcut ise bunun tek bir sebebi olduğu kanaatindedir. Bu durumun yani örgütlerin varlığının sebebi

işlem maliyetleri olduğunu düşünmekte ve bunu işlem maliyetleri ile açıklamaya çalışmıştır (Sezen ve Basım, 2017).

Coase'nin temellerini atmış olduğu işlem maliyetleri teorisini, Williamson (1981) daha anlamlı hâle getirmiştir. Yapılan herhangi bir mal veya hizmet üretme işinin, teknolojik anlamda ayrılabilir hâle gelip herhangi bir üretim aracılığıyla sunulduğunda işlem ortaya çıkmaktadır. Bir işlemde gerçekleşen maliyet sözleşmesi, iki şekildedir.

İlk olarak; sözleşme öncesinde oluşan maliyetler, sözleşmenin hazırlanması ve müzakere süreçleri olarak değerlendirilir. İkinci olarak da sözleşme sonrasında doğacak maliyetler, performans kontrolü ve hataların düzeltilmesi gibi maliyetleri kapsamaktadır. Bu teorinin temel amacı, işlem maliyetlerini en aza indirmek ve buna dayalı yönetim mekanizmalarını uygulamaktır (Williamson, 1981).

2. EKONOMİK BÜYÜME, KAVRAM, KAPSAM VE MODELLERİ

2.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

İktisat literatürüne bakıldığında ekonomik büyüme makroekonomik çalışmaların temel olgularının başında gelmektedir. Ekonomik büyümenin ilk izlenimleri, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde görülmektedir. Bu alanda çok önemli katkılar sunan diğer iki önemli iktisatçı, David Ricardo ve Thomas Malthus olarak bilinmektedir.

Ekonomik büyüme, herhangi bir ülke sınırı içerisinde üretimi gerçekleştirilen mal ve hizmet miktarının belli bir zaman aralığı içerisinde göstermiş olduğu artıştır. Herhangi bir ülke vatandaşının yaşam standartlarının sürekli bir şekilde yükselmesinin ve refaha kavuşmasının temel şartı, ekonomik büyümedir. Bundan dolayı bir ülkenin temel makro hedefi hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesidir. Bir ülkede, mal ve hizmet sektöründe artışın gerçekleşebileceği iki durum vardır. Birincisi, ülke ekonomisinde gerçekleştirilen mal ve hizmet üretimi esnasında kullanılan faktörlerin miktarlarında gerçekleşen artışlardır. İkincisi ise tam istihdam ortamı olduğu zamanda faktör miktarları sabit kalırken verimlilik açısından artışların gerçekleştiği durumdur (Ünsal, 2011).

Başka bir tanımlamaya göre zaman içerisinde ülkede elde edilen hasılatın artması, aynı zamanda arzda yaşanan artışlardır. Bir ülkenin ekonomik büyümesinden bahsederken hasıla artışları incelenir. Hasıla düzeyinde artış olmadığında ekonomik durgunluk veya ekonomik gerileme söz konusu olur. Aynı zamanda bir ekonomide hasılanın artması, süreklilik arz etmelidir (Yılmaz, 2008).

Ekonomik büyüme, günümüzde bütün ülkeler için önemli yer tutmaktadır. Her ülkenin belli yıllar için planladıkları büyüme hedefleri mevcuttur. Bu ülkeler, hedefledikleri büyüme oranı doğrultusunda mal ve hizmet üretimindeki çalışmalarını yürütürler. Ayrıca gelişmiş ülkeler, kalkınmaları tamamlamış oldukları için sadece Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) değişikliklerine önem verirken gelişmekte olan ülkeler hem GSYİH'ye hem de kalkınmaya önem verirler (Ünsal, 2011).

Ekonomik büyüme, GSYİH'nin belli bir zaman dilimi içerisinde sürekli olarak artmasıdır. GSYİH, bir ülke ekonomisinin bir yıl içerisinde gerçekleştirilen mal ve hizmet üretiminin ekonomik göstergesidir. GSYİH, ekonomik faaliyetlerin ana değeridir.

Reel GSYİH, herhangi bir dönem içerisinde gerçekleştirilmiş, bütün ürün çıktısını baz alarak yılın fiyatlarıyla ölçer. Nominal GSYİH ise bir ülke ekonomisinde toplamda oluşan çıktı miktarlarını, gerçekleştikleri zamanda kabul edilen fiyatlarla ölçümünü sağlar. Bu iki faktör arasında önemli farklar şu şekildedir:

- Nominal GSYİH ile reel GSYİH arasında en önemli fark, enflasyondur. Nominalde enflasyon etkisi hesaba katılmazken reel de enflasyon hesaba katılır.
- Nominal GSYİH hesaplanırken cari yıl fiyatları dikkate alınır, reel GSYİH’de ise baz yılı dikkate alınarak hesaplanır.
- Bir ülkenin, gerçek anlamda büyümesini gösteren değer reel GSYİH’dir. Reel GSYİH’de cari yıl değil baz yılı alınarak hesaba katılır. Ayrıca Reel GSYİH, hem üretim odağında hem de fiyat ve döviz kurunda yaşanabilecek değişimlerde kendini arındırma özelliğine sahiptir (Dornbusch & Fischer, 1998).

Ekonomik büyümede, teknolojik gelişmeler ve tasarruf oranındaki artışlar önemli yer tutmaktadır. Gelişmekte olan bir ülkede, ortalama nüfus artış oranı artarken aynı zamanda tasarruf kapasitesi düşük olursa bu durum sermaye stokunda artışı sınırlar (Yılmaz, 2008).

2.1.1. Ekonomik Büyümenin Temel Özellikleri

Büyümenin temel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Ekonomik büyüme değerlendirilirken ülkelerin ürettikleri bütün mal ve hizmet miktarları ele alınarak hesaplanır. Ekonomik büyüme nicel bir olaydır, bundan dolayı ülkelerin milli geliri ve GSYİH’de meydana gelen artış sayısal olarak ölçülür.
- Ekonomik büyüme, aynı zamanda uzun süreli bir kavramdır. Ülkelerin yapmış oldukları yatırımlardan elde edecekleri getiriler ve üretimdeki artışların sağlanması, ancak uzun dönem içerisinde gerçekleşebilir
- Ekonomik büyüme, yapılan üretimlerdeki reel anlamda gösterilen yükselişlerdir. Reel anlamda herhangi bir ilerleme sağlamayan üretim faktörlerindeki artış, ekonomik büyüme olarak değerlendirilmeye alınamaz.
- Bir ülke ekonomisi içerisinde ikame yatırımları adı altında yapılan yatırımlar, ekonomik büyümeye katkı sağlayamaz. Bu durumun temel sebebi ise ikame yatırımlarının, milli gelirde reel olarak bir artış sağlamamasından kaynaklanır.

- Ekonomik büyümenin, bir ülkedeki gelir dağılımında tamamen iyileşme sağladığı söylenemez. Bunun sebebi ise ekonomik büyümede gelirin, ekonomik aktörler arasında eşit dağılmadığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

- Ekonomik büyüme, bir ülkedeki temel makroekonomik göstergedir. Bir ülkede gerçekleşen ekonomik büyüme, ülke içerisindeki ekonomik hareketliliğe öncülük eder (Yılmaz, 2008).

2.2. Ekonomik Büyümenin Olumlu Etkileri

Ekonomik büyüme belirli ülke sınırları içerisinde üretilen bütün mal ve hizmet miktarı olarak bilinmektedir. Bir ülkede mal ve hizmet üretiminin gerçekleştirilmesi aynı zamanda insan hayatının temel belirleyicilerini de önemli derecede etkilemektedir. Ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda yapılan bu çalışmalar; insanların refah seviyelerinin artması, gelişmiş sağlık ve eğitim hizmetlerinin oluşması ve yoksulluğun azalması gibi birçok alanda olumlu etkileri görülmektedir. Ekonomik büyümenin olumlu etkileri, belirtilen dört farklı başlık adı altında incelenecektir.

2.2.1. Refah Seviyelerinin Yükselmesi

Bir ülkenin hedeflemiş olduğu ekonomik büyümeyi elde etmesi, refah düzeyinde olumlu etkileri olacaktır. Şöyle ki gerçekleştirilen büyüme hedefi, ülke içerisindeki insanların yaşam standartlarının ve refah seviyelerinin artacağı anlamına gelir. Ekonomik büyümenin zaman içerisinde artması, ülke içerisinde yaşayan insanların yaşam sürelerinin artmasına, sosyal olanaklardan daha fazla yararlanmasına ve gelişmiş sağlık sistemlerine daha kolay erişmesine imkân sağlar. Gelişen ve büyüyen ekonomi; ülke içerisinde mevcut olan ulaşım, iletişim, elektrik, doğalgaz ve su gibi alanlarda yapılan çalışmaların artmasını ve ülke geneline yayılmasını sağlar.

Ekonomik büyüme ile daha fazla mal ve hizmete erişmek, insanların hem yaşam standartlarını hem de ortalama yaşam sürelerini artırabilir. Gelişmiş ülkelerdeki insanlar daha lüks tüketimden, daha iyi sağlık hizmetlerinden ve daha kaliteli eğitim hizmetlerinden faydalanabilirler. Ekonomik büyüme, her ülkenin gerçekleştirmek zorunda olduğu bir durumdur. Gelişmesini tamamlayamamış olan

lkeler de her yıl büyüme oranını belirleyip belirlenen oran doğrultusunda çalışmalarını gerçekleştirirler. Ekonomik büyüme doğrultusunda hedeflerini gerçekleştiren ülkelerde yaşayan insanlar, hayatlarını kolaylaştıracak imknlara daha kolay erişebilir (Halima, 2017).

2.2.2. Yoksulluğun Azalması

Gelişmekte olan bir ülkede ekonomik büyümenin artması, o ülkede yaşanan yoksullukta azaltıcı bir etkisi vardır. Bir ülkede mal ve hizmetin artması, o ülkedeki insanların gelirlerinin de arttığı anlamına gelir. İnsanlar, elde etikleri paraları harcadıka yaşam standartlarını geliştirebilirler. Bir ülkenin artan vergi gelirleri, yoksul insanlar için harcanabilir. Bir ülkenin mal ve hizmet üretiminden elde ettiği vergilerle yoksul bölgelerde, eğitim ve sağlık alanında çalışmalar yapılarak yoksulluk azaltılabilir. Yoksulluğun yaygın olduğu bölgelerde, fabrikalar kurarak burada yaşayan insanlara istihdam olanağı sağlanabilir. Bu durum az da olsa yoksulluğun azalmasına etki edebilir (Halima, 2017).

2.2.3. Gelişmiş Sağlık Hizmetleri

Bir ülkede sağlık hem ekonomik büyümeyi etkiler hem de ekonomik büyümeden etkilenir. Bir ülkenin ekonomik olarak büyümesi elinde bulundurduğu bütçesini de artırmaktadır. Bundan dolayı artan bütçe ile sağlık sektörüne daha fazla kaynak ayırma imkânı ortaya çıkacaktır. Ayrıca yaşanan ekonomik büyümenin aynı zamanda teknolojik gelişmeyi de teşvik etmesi, tıbbi bilimlerin de gelişmesine katkı sağlar bu da sağlık hizmeti kalitesinin yükseleceği anlamına gelecektir (Hayaloğlu ve Bal , 2015).

2.2.4. Gelişmiş Eğitim Hizmetleri

Eğitim ve ekonomik büyüme, birbirlerinin hem nedeni hem sonucu olarak bilinmektedir. Bir ülkede eğitim seviyesinin düşük olması, o ülkenin ekonomik büyümesini yavaşlatır. Yaşanan ekonomik büyümedeki yavaşlama da insanların daha az eğitim almalarına sebep olur. Eğitim seviyelerinin yüksek olması için ülkenin ekonomik büyümelerinin de hızla artması gerekmektedir. Artan büyüme hızı, gelir artışlarını da beraberinde getirecektir. Bundan dolayı artan gelirlerde eğitime daha

fazla kaynak ayrılır. Bu sayede, kaliteli eğitim alan insanlar ortaya çıkar. Yüksek eğitim seviyesine sahip insanlar da ülkenin ekonomik büyümesine hızlı bir şekilde olumlu katkı sağlar. Bu durumda eğitim ile büyüme arasında olumlu bir döngü oluşturur (Van Der Berg, 2001).

2.3. Ekonomik Büyümenin Olumsuz Etkileri

Birçok ülke ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda ülke genelinde mal ve hizmet üretimini artırmak için çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalar, bazı olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. Özellikle ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda gerçekleşen mal ve hizmet üretimi, üretimlerin bulundukları bölgede hem görsel hem de çevresel kirliliğe neden olmaktadır. Bu üretimler yüzünden bazı kesimler, elde edilen gelirlerin çoğunluğu alırken bazı kesimler ise gelirlerin azınlığını alarak toplum içerisindeki kişilerarası gelir dağılımında adaletsizliğin yaşanması gibi olumsuz durumlara sebep olmaktadır. Bu olumsuz durumlar, iki başlık adı altında incelenecektir.

2.3.1. Artan Gelir Eşitsizliği

Gelir eşitsizliğinde yaşanan artışlar, ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Bu artışlar ekonomi alanının dışında toplumsal çevrede de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu problem; az gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler dâhil bütün ülkelerde bir sorundur. Ekonomide ne kadar büyük gelişmeler yaşansa da gelir dağılımında yaşanan eşitsizliklere yapılan çözümler, yetersiz kalmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde, ekonomi her ne kadar önemli ölçüde artış göstermiş olsa da bu durum kişiler arasında adil bir dağılım sağlamıyorsa toplumda tam anlamıyla refah artışı gerçekleşmez. Bundan dolayı bir ülkenin ekonomik büyümesinde ilerleme sağlanması, toplumda refah düzeyinin artırılması için elde edilen gelirin eşit bir şekilde dağıtımının gerçekleştirilmesini gerekli kılar. Eğer bu dağılım, eşit bir oranda gerçekleşmez ise sektörler ve kişiler arasındaki gelir dağılımında eşitsizlik artar. Sonuç olarak yapılan üretimler büyümeyi sağlar ve bazı kesimlerin gelirlerini artırır iken bazı kesimin gelirlerini azaltır (Halima, 2017).

2.3.2. Çevresel Kirlilik

Ekonomik büyümenin diğer olumsuz etkisi, çevrede oluşturdukları kirliliklerdir. The World Bank (2004)'e göre yapılan araştırmada ekonomik büyümenin, insanların yaşam standartlarının artırmasının yanı sıra çevresel sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Ekonomik büyümenin en önemli faktörlerinden biri olan üretim aşamasını oluşturan fabrikalar toprak, su ve hava gibi birçok doğal kaynağı kirletmiştir. Bu durum da çevre kirliliğine sebep olmuştur.

Ayrıca mal ve hizmet üretimindeki artış planları başka bir ifade ile daha yüksek çıktı üretimi, bu kirlilikleri daha da artırabilir. Ekonomik büyümeyi hızlandırmak için mobilya fabrikaları kurarak ormansızlaştırmanın artması, araba fabrikaları kurarak karbondioksit emisyonlarının artması, yollar ve altyapı çalışmaları yapılarak doğal yaşam alanlarının yok edilmesi gibi sebepler sanayileşme yolunda büyük adımların atılmasına olanak sağlarken çevre kirliliğine de sebep olmaktadır. Bu durumda, ekonomik büyümeyi sağlamak için daha çok yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı tercih edilebilir ve çevreye zarar veren enerji kaynaklarının kullanımını en aza indirerek çevreye verilen zarar da minimize edilebilir (The World Bank, 2014).

2.4. Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik modeller, ekonomi alanında oluşabilecek sorunlara karşı geliştirilmiştir. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, ekonomi politikaların uygulanması ve geliştirilmesi için bir büyüme modeli ile hareket edilmesi gerekli kılınmıştır. Çünkü uygulanan ekonomi politikalarında oluşabilecek sorunları, kabul ettikleri büyüme modeli aracılığıyla çözüme kavuşturulacaktır. Bu konu üzerinde farklı görüşler mevcuttur.

Büyüme modellerinin ilk çıktıkları yıllarda, sanayi devrimi döneminde, daha çok nicelik yönünde yani sadece sermaye ve üretim odaklı çalışmalar yürütülürdü. Günümüzde ise üretim ve sermayenin yanında refah payı, gelir dağılımı, sosyal adalet, sendikal hareketler ve kültürel gelişmeler gibi haklar eklenerek daha çok nitel yönü ön plana çıkmaktadır. Ekonomik büyüme modelleri üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar beş başlık adı altında incelenecektir.

2.4.1. Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme modeli, 18. yüzyılın son çeyreğinde kendini göstermektedir. Klasik büyüme modeli düşünüldüğünde, ilk olarak Adam Smith karşımıza çıkmaktadır. Bu modelin ilk izlenimleri, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde görülmektedir. Bu kitapta Adam Smith, ülkenin zenginleşmesinde yani büyümesinde iş bölümünü önemli bir değişken olarak almaktadır.

Sonrasında Robert Malthus, David Ricardo ve Karl Marx klasik büyüme modeline katkıda bulunmuşlardır. İktisatçıların ortak olarak benimsediği bu düşünce, toplum içerisinde oluşturulan bütün ürünlerin, toplumun kesimlerini oluşturan sınıflar arasında bölüşülmesidir (Hiç, 1988).

Adam Smith'in bakış açısına göre değer kavramının ana kriteri, emektir. Ancak bunun yanında iki önemli faktörün de varlığından bahsetmiştir. Bu iki faktör şunlardır:

- Sermaye
- Toprak

Bu durumda üretim fonksiyonu şu şekilde ifade edilebilir:

$$Y=f(L,K,T)$$

Y: Çıktı'yı, L: Emegi, K: Sermaye'yi, T: Toprağı temsil etmektedir.

Burada gerçekleşen çıktıdaki artış nüfusu da hareketlendirir ve bunun sonucunda verimliliği de artırır. Bu durum, artan verimler yasası ilkesiyle açıklanmıştır. Adam Smith, piyasalarda yaşanan büyümelerle ortaya çıkan iç ve dış tasarrufların artacağını zaman içerisinde, üretimde yaşanan maliyetlerin de azalacağını öne sürmüştür. Büyüme içerisinde oluşan tasarruflar, daha çok iş bölümü ve makineleşme sayesinde ortaya çıkacaktır. Bu olgudan dolayı ekonomik büyüme sürekli olarak kendini devam ettirecektir. Klasik büyüme modelinin temelini atan Adam Smith, bu teoremin arz yanlı yaklaşımlar içerdiğini ileri sürmüştür. Bundan dolayı Adam Smith, ekonomide değer yaratan en önemli ekonomik faktörünün iş gücü olduğunu savunmaktadır (Yılmaz, 2008).

Bir ülkede iş gücünün artması, doğal olarak nüfus artışına bağlanmıştır. Nüfus artışının da bir insanın yaşamını idame edebilmesi için gerekli olan mal ve hizmetten elde edilecek olan ücrete bağlı kılınmıştır. Bu durum, Malthus tarafından ortaya atılmıştır. Malthus tarafından ortaya atılan Tunç Yasası'nda, emek karşılığı

verilen ücret yüksek olursa insanlar evlenmeyi erken yaşlara çeker dolayısıyla iş gücü nüfusu artar (Hiç, 1998).

İş gücünün artması demek işverenler açısından olumlu durum iken iş gücü sahipleri açısından olumsuz durum söz konusudur. İş gücünün artması alınacak olan ücret düzeyinin düşmesini beraberinde getirir. Ücret düzeyinin düşmesi, insanların temel ihtiyaçları karşılayamaması ve sağlık hizmetlerinden mahrum kalması demektir. Bu duruma çözüm olarak nüfusu belli bir oranda kontrol altına alarak hem işvereni hem de iş gücünde çalışanı düşünerek oluşturulan sisteme, reel geçim ücret oranı denilmiştir (Kaya, 1998).

Adam Smith'in, ekonomik büyüme hakkındaki düşünceleri şu şekilde özetlenebilir: Girişimcilerin elde etmiş olduğu sermaye geliri ve yaptıkları bölümler arası iş dağılımı, bu konu hakkındaki uzmanlaşma becerisi her zaman ilerlemeyi sağlar. Bir piyasada teknik anlamda ilerleyişin sağlanması, piyasanın genişlemesi anlamına gelir. Piyasa genişlemesi de iş bölümünün ve uzmanlaşmanın artması anlamına gelir. İş bölümü ve uzmanlaşmanın artması, hem içsel hem de dışsal ekonomiler yaratır. Bu sayede, emek üzerinde azalan verimin yerine artan verimler ortaya çıkar.

Sonuç olarak artan verim kanunun işleyişi ön plana çıkar. Artan verimlilik, hâkim olduğu piyasa ücret fonlarını da artırır. Bu sayede girişimciler arasındaki rekabet artar ve kısa dönem içerisinde reel geçim ücret düzeyi, normal ücret düzeyinin gerisinde kalır. Emek üzerinde artan verimler kanununun hâkim olması, hem ücret fonlarındaki yükselişler hem de girişimciler arasında yaşanacak olası rekabetler aracılığıyla artan yüksek ücretler, nüfusu da artırır. Hem nüfusun artması hem de gelirin artması sürekli olamaz. Sonuçta elde edilen kârlar belli süreden sonra sıfıra yaklaşır. Bunun sonucunda da hem nüfus hem de gelir artışı yavaşlar. Sonuç olarak ekonomi, genel anlamda bir yavaşlama içerisine girer başka bir söylemle ekonomik durgunluk yaşanır (Yılmaz, 2008).

David Ricardo'nun klasik büyüme modeline yapmış olduğu katkılardan dolayı bu model genelde Ricardo modeli olarak bilinir. David Ricardo ve Adam Smith, dönemin en önemli ekonomisine sahip olan İngiltere'yi ele almışlardır. Bu dönemin şartları dikkate alındığında diğer sektörler bir kenara bırakılarak tarım sektöründe azalan verimler yasası fazlaca hâkim olmuş, bütün ekonomiyi etkisi altına

almıştır. Azalan verimler yasası hâkimiyetinin kaybolması, milli gelir üzerindeki toprak sahiplerinin paylarının artmasını sağlarken sermaye sahiplerinin paylarının ise azalmasına sebep olmuştur. Bu durumda, yatırımların gerilemesi ve üretimin azalmasıyla ekonomik durgunluğun oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kaya, 1998).

Bu model Adam Smith'in büyüme modelini, üstün özellikte bir model olarak değerlendirilir. Ricardo, bu modele yapmış olduğu ek bir çalışmayla toprağın azalan getirisini modele dâhil etmiştir. Toprağın, miktar açısından sabit olmasına karşın kalite yönünden değişken olduğunu ileri sürmüştür. Açık bir ifade ile büyümeyi gerçekleştirmek için daha fazla toprak sürülebilir ancak mevcut toprak büyüklüğü aşılamaz. Bu durum, ekonomik büyümeyi iki şekilde etkiler. İlk olarak elde edilen rant gelirlerinde zamana göre artış sağlanırken girişimcilerin elde etmiş olduğu gelirlerde ise azalış görülür. İkinci olarak da toprak işlerinde çalışan işçilerin aldığı ücretler zaman içerisinde artar (Hiç, 1988).

Ricardo'nun bu modelde dayandığı iki temel ilke mevcuttur; marjinal ilke ve artı ilkesi. Marjinal ilke; bir ülkedeki tarım alanlarına sahip zenginlerin, elde ettikleri toplam gelirlerini açıklamada kullanılır. Artı gelir ise toplam gelirden artı kalan bölümünün, ücret ve kâr açısından ne şekilde dağılacığından bahseder (Yılmaz, 2008).

2.4.2. Keynesyen Büyüme Modelleri (Harrod-Domar)

Birbirlerinden bağımsız şekilde geliştirilen büyüme modelleri olan Roy Harrod (1939) ve Evsey D. Domar (1946) tarafından gerçekleştirilen modeldir. İngiliz iktisatçılar bu modelde, Keynes'in geliştirmiş olduğu gelir oluşumu teorisini savunmuşlardır. Keynes modelinde; yatırımlar üzerinden gerçekleşen kapasite, artırıcı etkisini değerlendirmeye koymamıştır. Oysa Harrod-Domar modeli, gelirlerin kapasite artırıcı etkilerinin yanı sıra gelir ve talep etkisini de dikkate almışlardır. Bu sayede ekonominin dengeli bir şekilde büyüme göstermesi için temel şartları yerine getirmişlerdir. Model anlamında tanımlaması şu şekildedir:

$$dY = 1/k \cdot I$$

dY : reel gelirdeki artış hızı

k : sermaye

I : GSMH' den yatırıma ayrılan payı ifade etmektedir.

Domar ekonomik büyümeyi; iş gücünde yaşanan sağlık ve eğitim düzeyinin iyileşmesi, yönetim becerisinin gelişmesi, sermaye birikimindeki artış, endüstriyel yapıdaki rekabet, yer altı kaynakların çıkarılıp işlenmesi gibi faktörlerin hayata geçirilmesi olarak değerlendirmiştir. Domar'ın ileri sürdüğü bu model, Harrod modeli ile ilişkilendirildikten sonra birlikte kullanılmaya başlanmış ve Harrod-Domar modeli adı altında değerlendirilmiştir (Kaya, 1998).

Hem Harrod hem de Domar, gelişmiş ekonomiler üzerinde yatırımlara önemli bir rol atfetmişlerdir. Ayrıca iki iktisatçı da analizlerini, Keynesyen modelden esinlenerek analitik çerçeve içerisinde gerçekleştirmişlerdir. Bu büyüme modeli, Keynes'in de belirttiği gibi ekonominin eksik istihdamdan tam istihdam dengesine hareketlendiği düşüncesindedir. Fakat Keynes'in statik çerçevede incelediği sorunları, Harrod-Domar ise dinamik çerçevede incelemiştir. Harrod ve Domar, ekonomik büyümede tasarrufların kilit nokta olduğunu savunmuşlardır (Hiç, 1988).

2.4.3. Neoklasik Büyüme Modeli (Solow)

Solow büyüme modeli, Robert Solow tarafından 1956 yılında yapılan çalışmalara dayanmaktadır. İktisat literatüründe Solow Büyüme Modeli aynı zamanda Neoklasik Büyüme Modeli olarak da adlandırılmaktadır. Solow'un yapmış olduğu ampirik çalışmaların güven oluşturmaları, ekonomik büyümede yaşanan süreci başarılı bir şekilde açıklaması ve yapısal anlamda elverişli bir model geliştirmesi büyüme modelinin önemini ortaya koymuştur (Yardımcı, 2006).

Bu modelde, iki önemli faktör yer almaktadır. Bunlar, emek ve yeniden üretilen sermayedir. Bu model; ölçeğe göre sabit getirilerin yer aldığı, sermayedeki marjinal verimliliğin azaldığı, ekonomik faktörler arasında ikamenin mümkün olduğu, teknolojinin dışsal olarak var olduğu ve son olarak bağımsız bir yatırım fonksiyonunun var olmadığı gibi varsayımları içerir. Emeğin ve sermayenin mevcut olduğu bilgi ve teknolojiyi içeren üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir:

$$Y = F(K,L) ; K: \text{sermaye miktarı}, L: \text{emek miktarıdır}.$$

Yukarıda bahsedilen fonksiyonda, ölçeği bakımından değerlendirildiği zaman sabit getirilere sahip olduğu varsayılır. Bu özelliğe göre değerlendirme yapıldığında birinci derece homojen olduğunu gösterir. Bir üretim fonksiyonunun ölçeğe göre değerlendirilmesi yapılırken sabit getirilerin, hâkim olduğu gerçek manadaki

piyasalarda rekabet halinde olunması için bir zorunluluk olarak görülür. Bu fonksiyonun en belirgin özelliği ise emek ve sermayeye göre azalan getirinin mevcut olmasıdır (Aghion & Howitt, 1998).

Bu modelde dört temel değişken mevcuttur:

- Üretim(Y)
- Sermaye(K)
- Emek(L)
- Bilgi(Teknoloji)/(A)

$$Y(t) = F(K(t), A(t)L(t))$$

Bu üretim fonksiyonunda görülen t , zamanın göstergesidir. Bu fonksiyonda, üretimin iki ayrı belirleyicisi vardır. İlk olarak; faktörler içerisinde yer alan zaman, direkt olarak fonksiyonun içine giremez. Ancak üretim, sermaye ve emek sayesinde dolaylı olarak üretim fonksiyonunun içine girebilir. Emek ve sermayenin birlikte kullanıldığı üretimde, özellikle teknolojik bir gelişme olduğu zaman, başka bir söylemle bilgi miktarında bir artış gerçekleştiğinde üretimde de artış gerçekleşir (Kibritçioğlu, 1998).

Bu model içerisinde sadece sermaye birikimi içseldir, bunun yanında teknolojik gelişme ve nüfus artışı dışsaldır. Bundan dolayı büyümeyi hızlandıracak olan, sermaye birikimidir. Sermaye birikimindeki artış, üretimdeki artışa yansiyacaktır. Solow büyüme modelinde insanların daha çok tasarruf etmesi, daha çok büyüme sağlanacağı anlamına gelmeyecektir. Başka bir söylemle fazlaca yapılan tasarruflar bizi büyümeye götürmez (Aghion ve Howitt, 1998).

Solow büyüme modelinde, üst tarafta belirtilen varsayımlar ile Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonu aracılığıyla uzun dönemde veya durağan durum söz konusu olduğunda büyüme oranının sıfır olarak gerçekleştiği varsayılmıştır. Yani hükümetlerin politikaları, uzun dönemde çok da fazla etkisi olmamıştır. Ancak yapılan teknolojik ilerlemeler sayesinde sermayenin marjinal verimlilikteki azalmaları, ekonomik büyüme üzerinde olan olumsuz etkilerin bir kısmını telafi edebilir. Bu bağlamda Solow büyüme modelinde, teknolojik gelişmeler yaşandığı müddetçe pozitif büyüme de mevcut olacaktır. Ayrıca nüfusun dışsal manada sabit bir seviyede büyüme göstermesi, kişi başına düşen reel hasılda asıl belirleyici olmaktadır (Aghion ve Howitt, 1998).

2.4.4. Post Keynesyen Büyüme Modeli

Post-Keynesyen modeli, Keynesyen görüşlerin hâkim olduğu bir büyüme modelidir. Bu modelde amaç, Keynesyen modelindeki genel teorileri genişletmek ve bu duruma ek olarak Keynes'in ifade etmekten kaçındığı büyüme konusunu geliştirmektir. Başka bir ifade ile Post-Keynesyenler ekonomik büyüme üzerinde fazladan çalışmalar yapmıştır. Post-Keynesyen modelinin altyapısında aslında Harrod-Domar modeli yatmaktadır (Ercan, 2000).

Bu modeldeki varsayımları şöyle ifade edilebilir:

- Ölçeğe göre sabit getiri vardır.
- İki temel üretim faktörü vardır ve bunlar sermaye ve emektir.
- Gelire bakıldığında kâr ve ücret öne çıkmaktadır.
- Teknik manada ilerlemeler gözükmez.
- Üretim fonksiyonunda değişimler yaşanmaz.
- Piyasa tam rekabet hâli içerisindedir.
- İkame konusu sermaye ile emek arasında faal değildir.

Post-Keynesyen modelde, Keynes'in araçlarını en etkin kullanan Kaldor (1961) olmuştur. Model genel anlamda Keynesyen analizi yansıtsa da aslında Harrod-Domar modelinin geliştirilmiş hâli olarak kabul edilir.

Kaldor'un büyüme modelindeki varsayımları sırasıyla şu şekildedir:

- Tam istihdamın geçerli olduğu bir ekonomi söz konusudur.
- Veri olarak toplam üretim veya gelir ele alınır.
- Toplamda elde edilen gelirler, ücret ve kâr adı altında emek sahipleri ve girişimciler arasında paylaşılır.
- Emek sahipleri ve girişimciler arasındaki temel fark, marjinal tüketim eğilimleridir.
- Emek sahiplerinin marjinal tüketim eğilimleri, görece daha fazladır.

Kaldor, yukarıda bahsedilen varsayımlar ile tam istihdamın hâkim olduğu bir ekonomide, yatırım oranları sayesinde faktör paylarının nasıl belirlendiğini açıklamaya çalışmıştır. Kaldor'un modelinde, yatırımlarda dışsallık hâkimdir. Bu durum aslında Keynes'in temel varsayımlarından bir tanesidir. Buna ek olarak Kaldor, kendi modelinde dengeli büyümeyi hedeflediği için tasarruf oranını esnek kabul etmiştir (Kaya, 1998).

Pasinetti, Post-Keynesyen modele katkı sağlamıştır. Bu modelde, ekonominin tam istihdam şartlarında olduğu kabul edilmiştir. Passinetti, Kaldor'un modelinde uyguladığı gelir bölüşümündeki tutarsızlığı eleştirmiştir. Kaldor'un geliştirmiş olduğu modelde işçi sınıfı, gelirlerden herhangi bir pay alamazken sermaye sahipleri, bu gelirlerden paylarını alırlardı. Passinetti, bu duruma çözüm getirmek istemiştir. Pasinetti bu durumda, işçi sınıfının tasarruflarının doğrudan sermayedarlara kiralamış ve işçi sınıfının elde etmiş olduğu ücret gelirinin yanına kâr gelirini de elde etmesini sağlamıştır.

Bu yaklaşımdan hareketle yatırımı gerçekleştiren sermayedarlar, tek bir sınıf olarak hareket edecek ve sadece kâr elde edebilecekti. Bu durumdan faydalanmasını istediği işçi sınıfının tasarruflarının, belli bir faiz oranı karşılığında sermaye sahiplerine vererek işçi sınıfın, doğrudan olmasa da dolaylı yoldan gelir elde etmiş olacaktı. Bu sayede emek veren işçi sınıfı, artık yatırım ortağı haline gelmişti. Pasinetti, uzun dönemde faiz oranlarının kâr oranlarına eşit hâle geleceğini, sermaye sahipleri ve işçi sınıfının da gelirlerinin dengeleneceğini ifade etmiştir (Yılmaz, 2008).

Post-Keynesyen büyüme modellerinin bir diğeri, Kalecki (1971) tarafından ortaya atılmıştır. Kalecki, diğer Post-Keynesyenlerden farklı olarak günümüz büyüme şartlarına uygun eksik rekabet ortamını kabul etmiştir. Bundan dolayı şirketlerin belirlemek istedikleri fiyat uygulamaları, elde etmiş oldukları kârlara göre değil piyasada rekabet halinde oldukları şirketlerin ortalama maliyetlerine göre belirlenmektedir. Temel maliyet, ödedikleri ücretler ve ham madde ödemelerinin toplamı olarak belirlenmiştir. Bu model, hem aksak rekabet hem de üretimde düşük kapasite varsayımları ile hareket ettiği için günümüze göre daha uygun bir büyüme modelidir (Ercan, 2000).

2.4.5. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme modelleri, ekonomi alanından gerçekleşen politikaların doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu politikalar daha çok sermaye birikimi, beşerî sermaye ve teknolojik gelişme alanları ile alakalıdır. İçsel büyüme modelleri; AK modeli, Lucas'ın beşerî sermaye modeli ve Ar-Ge dayalı modeller olmak üzere üç başlık adı altında incelenecektir.

2.4.5.1. AK Modeli

İçsel büyüme modelleri çalışmalarından biri olan bu modelde, sermaye üzerinde azalan marjinal getirinin etkisi olmadığı savunulmuştur. Teknoloji gelişiminin hem sabit hem de dışsal olarak kabul edildiği uzun dönem içerisinde bile büyümenin gerçekleşebileceği savunulmuştur. Bu modelin öncülüğünü, Sergio Rebelo üstlenmiştir (Günel, 2018).

Bu modelde üretim fonksiyonu şu şekilde tasarlanmıştır:

$$Y=AK$$

Üretim fonksiyonu, Cobb-Douglas tipi bir üretim fonksiyonudur. $Y = AK^\alpha L^\beta$ şeklinde düzenlenip bu üretim fonksiyonu içerisinde $\alpha+\beta=1$ ve $\alpha=1$ varsayımları ile $Y=AK$ üretim fonksiyonuna ulaşılmaktadır. Bu modelde K , geniş anlamda hem fiziki sermayeyi hem de beşerî sermayeyi temsil ederken A ise teknolojiyi temsil eder. Bu üretim fonksiyonunda, sermaye miktarındaki değişimin bulunabilmesi için yapılan bir denklem vardır. Geliri; hane halklarının elde etmiş oldukları tasarruftan, sermayede oluşan yıpranmaların çıkarılması gerekir.

$$K' = sY - \delta K$$

Bu denklemde s , yatırım oranını temsil ederken δ , yıpranma oranını temsil eder. Bu denklemde her iki değişkenin de sabit olduğu varsayılır. Denklemin devamında her iki taraf K 'ye bölüldüğünde sermaye büyümesi ortaya çıkar.

$$\frac{K'}{K} = \frac{sY}{K} - \delta = sA - \delta$$

Bu denklemde, $\alpha = 1$ olduğundan sermaye birikimi sabit getiriler üzerinden değerlendirilir. Bu süreçte yeni sermayelerin eklenmesi, sermayenin marjinal ürününü azaltmamaktadır. Bu süreçten sonra denklemin önce logaritması, daha sonra türevi alınarak çıktı ve sermaye büyümesinin birbirine eşit olduğu görülecektir.

$$\frac{Y}{Y} = sA - \delta$$

Bu denklemlerden elde edilen sonuca göre ekonomik büyüme oranı ile yatırım oranı, artan bir fonksiyon olarak değerlendirilir. Bir ekonomide yapılan yatırım oranları artırılırsa o ekonomide büyüme sürekli olarak artar (Jones ve Deitrih, 2013).

2.4.5.2. Lucas'ın Beşerî Sermaye Modeli

Bu modelde ekonomik büyümeyi destekleyecek olan beşeri sermaye ele alınmıştır. Lucas'a göre beşeri sermaye nesilden nesile aktarılacak şekilde sürekliliğini devam ettirebilir. Bu modelde uzun dönemde beşeri sermaye sayesinde büyümenin gerçekleşeceği savunulmuştur. Ayrıca beşeri sermayenin yanında fiziksel sermayenin de önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu sermayelerin birleşmesiyle çıktının oluştuğunu savunmuştur. Lucas bu modelde ölçeğe göre sabit getiri varsayımının hakim olduğu düşüncesindedir (Lucas, 1988).

Beşeri sermayeyi şu şekilde tanımlamıştır:

$$H = u/hL$$

Bu tanımlamadan hareketle üretim fonksiyonu da şu şekildedir:

$$Y = AK^\alpha (u/hL)^{1-\alpha}$$

Bu modeldeki göstergeler; A teknoloji seviyesini, K fiziki sermayeyi, Y elde edilen çıktıyı, u işgücün çalışma esnasında harcadığı süreyi, h işçilerin ortalama olarak kabiliyet düzeyini, L verimsiz işgücünü ve u/hL beşeri sermayenin üretim üzerindeki etkisini temsil etmektedir. Bu üretim fonksiyonunda çalışılan süre ve ortalama kabiliyet düzeyi arttıkça çıktı düzeyi de artar.

İşçilerin çalışmalardan artı kalan süre $(1 - u)$, eğitim seviyeleri ile ilişkilidir. Çalışanların elde ettikleri bilgi birikimlerindeki değişim $\dot{h} = \theta h(1 - u)$ olacaktır. θ burada oluşan öğrenmedeki etkinliği temsil etmektedir. Öğrenme etkinliği ile ona ayrılan süre ne kadar çok olursa elde edilecek olan bilgi birikimi de o kadar çok olacaktır (Kibritçioğlu, 1998).

2.4.5.3. Ar-Ge'ye Dayalı Modeller

Ar-Ge modellerinin en önemli özelliği, teknolojik gelişmelerin tesadüfi değil bilinçli bir şekilde işleyen bir sürecin getirisi olduğu ifade edilmelidir. Teknolojik gelişme, tarafsız bir sektörün içinde rekabetçi olmayan koşullar altında yapılan yatırımlarla oluşacaktır. Bu model dışsallık yaratarak artan getiriler sonucunda ekonomik büyümeye önemli katkı sunacaktır (Günel, 2018).

Bu modeller, ilk olarak Romer tarafından ortaya atılmıştır. Romer'e göre yatırımlarla elde edilen yaratıcı fikirler başta olmak üzere teknoloji de önemli bir görev üstlenmektedir. Teknoloji aslında rekabete konu olmayan aynı zamanda

kısmen rekabete konu olarak kısıtlanabilen bir mal olarak tanımlanır. Bu alanda görev icra eden firmalar, yeni fikirler sayesinde teknolojik yenilikler üreterek firmaları, tekel konuma itecektir. Bu firmalar yeni ürettikleri teknolojileri, patent yoluyla korumak için icat yapmayı özendirir hale getirecektir. Bu alanda geliştirilen her teknoloji, kendinden önceki gelişmelerden beslenerek hareket edecek ve firmalar, bu bilgi stokundan faydalanacaklardır. Bu durumda dışsallığın önemli derecede üretime katkı sağlayacağı görülebilir (Romer, 1990).

Ar-Ge modellerinde, Grossman ve Helpman'nin çalışmaları da önemli yer tutmaktadır. Bu modellerde büyüme, dış ticaret ve açıklıkla ilişkilendirilmektedir. Bu modele göre karşılaştırmalı üstünlükler, büyümeye önemli katkı sunacaktır. Özellikle gelişmesini tamamlayamamış olan ülkeler, dış ticaret yoluyla ülkelerine teknoloji transferi yapabilecekler ve bu şekilde bilgi stokuna ulaşabileceklerdir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için hükümetler öncelikle yerli firmaları koruma politikalarından vazgeçmeli, ülkeyi dış ticarete teşvik etmeli ve bu konularda kolaylıklar sağlamalıdır. Bu modele göre korumacı politikalar için yapılan harcamalar, Ar-Ge sektörünün tüketim mallarına kaymasına sebep olacaktır. Bu durum da bilginin üretilip çoğalmasını engelleyecektir. Bu durum, uzun dönemde büyüme düşüşlerinin yaşanmasına sebep olacaktır (Grossman ve Helpman , 1990).

2.5. Büyümenin Ekonomik Faktörleri

Bir ülke ekonomik büyümedeki hedefleri doğrultusunda ilerlerken birçok ekonomik faktörler ile çalışmalarını yürütmektedir. Büyümeyenin ekonomik faktörleri; doğal kaynaklar, sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve iş gücü olmak üzere dört ayrı başlık altında incelenecektir.

2.5.1. Doğal Kaynaklar

İktisadi alanda yapılan araştırmalarda, özellikle son dönemde elde edilen ekonomik verilerden hareketle bir ülkenin ekonomik büyümesi ile o ülkelerdeki doğal kaynakların varlığı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğundan bahsedilmektedir. Başka bir söylemle fazlaca doğal kaynaklara sahip ülkelerin, ekonomik büyümedeki hedeflerine ulaşırken avantajlı konumda olduğu söylenebilir.

Yirminci yüzyılın ilk ve orta dönemlerinde doğal kaynaklar, ekonomik büyümenin vazgeçilmezi olarak değerlendirilmekteydi. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ise bunun geçerli olduğunu savunmak zorlaşmıştır. Bu bakış açısına göre yer altı kaynakları bakımından zengin olan ülkenin yer altı kaynakları bakımından fakir olan ülkelerle kıyaslandığında uzun dönemde, yer altı kaynakları bakımından zengin olan ülkenin büyümesi, daha hızlı gelişir (Furmoly, 2015).

Dünya genelinde, özellikle 1970'lerin başından itibaren OPEC ülkelerinin uyguladıkları ambargolar ve peşine yaşanan enerji sorunları karşısında ekonomik büyümenin, bu madenler karşısında ne derece etkilendiğini düşünmeye başlanılmıştır. Başka bir söylemle yenilenemeyen enerji kaynaklarının, ekonomik büyümedeki yeri sorgulanmaya başlamıştır.

Bir ülkenin gelişmemesi veya az gelişmesinin nedenleri araştırılırken genelde doğal kaynakların yetersizliğinden, bu kaynakların yanlış kullanılması veya etkin kullanılmamasından bahsedilir. Bununla birlikte iktisadi çalışmalar göstermiştir ki doğal kaynakların varlığı, ekonomik büyümede gereklidir fakat yeterli bir koşul değildir. Genel anlamda ülkelerin az gelişmiş veya gelişmemiş olmasının sebebi doğal kaynakların yetersiz kullanımı veya yanlış kullanılması olarak görülmektedir. Ancak bazı araştırmacılar, bu durumun asıl sebebinin teknoloji eksikliği olduğunu ifade etmişlerdir (Gylfason, 2000).

Genel anlamda yapılan birçok çalışmada doğal kaynakların, ekonomik büyümeyi etkilediği düşüncesi hâkimdir. Ancak bu durumu desteklemeyen görüşler de vardır. Lewis, (1954) kaynaklar açısından fakir olan bir ülkenin de çok önemli bir büyüme potansiyeline sahip olabileceğini savunmuştur. Örnek olarak doğal kaynak açısından fakir olan Japonya'nın gelişmişlik seviyesi düşünülebilir. Japonya, sınırlı kaynakları hem çok etkin kullanmış hem de bu kaynakların yanında teknolojiyi en iyi şekilde değerlendirmiştir (Furmoly, 2015).

İktisat tarihinde çoğunluk olarak ekonomik büyüme ve doğal kaynaklar arasında pozitif ilişki olduğu düşüncesi hâkim olsa da bu durumun aksini iddia eden çalışmalar da mevcuttur. Gylfason, (2000) çalışmasında doğal kaynakların ekonomik büyüme ilişkisinde olumsuz etkileşimini görmüştür. Bu ülkelerdeki milli gelirin yatırıma oranı, doğal kaynaklar açısından fakir olan ülkelere kıyasla daha küçüktür.

Bu ülkelerde ticaret, yabancı yatırımlar ve eğitim düzeyi daha düşük seviyededir (Gylfason, 2000).

2.5.2. Sermaye Birikimi

Ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktör mevcuttur. Bir ülke ekonomisinin gelişmesi, kalkınması ve büyümesi için gerekli olan en önemli faktörlerden birisi de sermaye birikimidir. Ekonomide, sermaye birikimini oluşturan temelde üç önemli unsur vardır:

- Gerçek tasarruf varlığı
- Kredi ve finansal kurumların varlığı
- Tasarrufların sermaye yatırımlarına yönlendirilmesi

Kapsamlı olarak sermaye birikimi, üretimin yapılacağı alanda belirli bir süre zarfında üretebileceği mal ve hizmet kapasitesinin durumudur. Ayrıca sermaye birikimi, emek üretiminin yoğun olarak görüldüğü hizmet ve tarım alanlarındaki üretim olanağı açısından çok alakası olmasa da bu birikim olmaksızın üretim yapmak, oldukça güçtür (Gehring, 1994).

Birçok çalışmada sermaye birikiminin, ekonomik büyümede çok önemli etkileri olduğu vurgulanmaktadır. Bu konudaki görüşler A.Smith'e kadar uzanmaktadır. Smith'e göre bir ekonomide büyümenin sağlanmasında çok önemli yeri olan uzmanlaşma ve iş bölümünün oluşması için sermaye birikimi gereklidir. Bu durumda sermaye birikimi her ülke için aynı sonuçları doğurmaz. Bazı ülkeler için kolaylıklar sağlarken bazı ülkeler için de zorluklar çıkarabilir. Başka bir söylemle gelişmiş ülkelerde, gelişmesini tamamlayamamış olan ülkelere kıyasla sermaye birikimi daha hızlı meydana gelir. Bundan dolayı sermaye birikimi, gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar için avantaj sağlarken az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yaşayan insanlar için dezavantaj sağlar. Bu durumun asıl nedeni kişi başı düşük gelir ve düşük tasarruf oranlarının oluşmasıdır (Furmoly, 2015).

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, gerekli tasarruflar oluşmadığı için istenilen sermaye birikimi sağlanamamıştır. Sonuç olarak ekonomik büyüme için temel yapı taşlarından biri olan sermaye birikimi eksiliği, bir kısıt olarak görülmüştür. Bu ülkelerde sermaye birikimi için tek seçenek, zorunlu tasarruflardır. Zorunlu tasarruflar, tüketimin azaltılması yoluyla sermaye birikiminin yapılabilmesi

anlamına gelir. Bu zorunlu tasarruflar ancak hükümet tarafından uygun bir maliye politikası uygulanarak sağlanabilir. Vergilendirme yöntemi, açık finansman ve kamu borçlanması, en sağlam kamu politikası araçları olarak değerlendirilebilir (Kregel, 2007).

Sermaye birikimi, ekonomik büyüme içerisinde çok ayrı bir yere sahiptir. Gelişmesini tamamlayamamış ülkelere yapılan sermaye yatırımları hem sektördeki verimliliğin hem de elde edilen hasılanın artmasına ve aynı zamanda da efektif olarak talebin artışına katkı sağlamaktadır. Sermaye birikimi, beşerî ve fiziki sermaye olarak iki başlıkta değerlendirilebilir.

Beşeri sermaye, üretim aşaması içerisinde bulunan iş gücüne ait diğer üretim faktörlerinin daha etkin ve verimli kullanılması için sağlanan bilgi, tecrübe ve diğer bütün olumlu etkenlerin tamamı olarak tanımlanabilir. Bu değerlerin birleşmesiyle yeni buluşların ortaya çıkması ve bunların verimli kullanılması ekonomik büyümeyi daha etkili hâle getirir. Daha kapsamlı bir çerçevede bu değerlerin bir araya gelmesi, ülke ekonomisinin hızla büyüyeceği anlamına gelmektedir (Eser ve Gökmen, 2009).

Fiziki sermaye ise üretim aşamasındaki işleri kolaylaştıran ve üretim faaliyetinde kullanılan her türlü araç ve gereç olarak tanımlanabilir. Buradaki temel araç ve gereçler; emekte oluşan verimliliği artıran fabrika, yol, tesis, vb. üretim araçlarıdır. Genel olarak doğa, fiziki sermaye olarak sınıflandırılmamıştır. Üretim süreci için olması gereken en temel üç madde; emek, doğa ve fiziki sermayedir. Fiziki sermayenin alanı çok geniştir. Elektrik bileşenleri, makine kullanımı, işletmelere ve hane halkına verilen telekomünikasyon hizmetleri de fiziki sermayeye dâhildir. Başka bir söylemle makine ile binalar da fiziki sermaye olarak tanımlanır. Çok daha genişletirse fabrikaların ellerinde bulundurduğu depolar hatta bu fabrikalarda çalışan yöneticiler de bu bölüme dâhil edilebilir (Qadri, 2011).

2.5.3. Teknolojik İlerleme

Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, buluşlar, değişiklikler ve yenilikler ekonomik büyümenin şekillenmesinde çok büyük katkı sağlar. İktisat literatüründe çok önemli yerleri olan bazı iktisatçılar, teknolojik ilerlemeyle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. İlk olarak, ekonominin bir nevi kurucusu olan Adam Smith, bir ülkenin ekonomik kalkınmasında ve büyümesinde teknolojik

ilerlemenin yerinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Başka önemli iktisatçı olan Ricardo ise kapitalist ekonomi içerisindeki ekonomik büyümede olan teknolojik ilerlemeyle nüfusun, bir yarış içerisinde olduğunu ifade etmiştir. Teknolojinin gelişmesi, bir ürünün Ar-Ge araştırmasından ürünün satış aşamasına kadar her noktasında mevcuttur. Teknolojinin ilerlemesi; yapılan buluşlar, keşfedilen bilgiler, yenilikler, yönetim teknikleri ve birçok değişikliğin yaşanması sonucu ortaya çıkar ve aynı zamanda bu gelişme sürekli kendini yenileyen bir süreçtir (Wilson, 2008).

Teknolojinin ilerlemesi ile elde edilecek olan bilginin, en doğru ve faydalı şekilde kullanılabilmesi için öncelikle uygun eğitim düzeyi sağlanmalı ve geliştirilmelidir. Ayrıca büyümenin temel kaynaklarını oluşturan; iş gücü, fiziksel sermaye, beşerî sermaye ve doğal kaynaklar teknolojik gelişmeler ile uyum içerisinde hareket ettiğinde ekonomiye güç katacaktır.

2.5.4. İş Gücü

İş gücü, bu dört faktör arasında nüfus kısmının üretime olan etkisini temsil eder. Firmaların, üretimden kazandıkları kârlarını artırma isteği ve arz kısmının yükselişi iş gücünün artmasına sebep olur. Bu durum aynı zamanda ekonomik büyümeye katkı sağlar. İş gücü aynı zamanda beşerî sermaye olarak da nitelendirilir. Beşerî sermayedeki verimlilik arttıkça yapılan üretim miktarı da artışa geçecektir (Han ve Kaya, 2006).

2.6. Büyümenin Ekonomik Olmayan Faktörleri

Büyümenin gerçekleşmesinin en önemli faktörleri, ekonomik faktörler olarak düşünülmektedir. Büyümeyi etkileyen ekonomik faktörlerin yanında ekonomik olmayan ve aynı zamanda azımsanmayacak derecede etkileyici olan siyasi ve sosyal faktörler de büyümeyi etkisi altına almaktadır. Bu faktörler iki ayrı başlık altında incelenecektir.

2.6.1. Siyasi Faktörler

Büyümede ekonomik olmayan ancak ekonomiyi etkileyen en önemli faktörlerden birisi de siyasi faktörlerdir. Siyasi faktörlerin içerisindeki en önemli alan ise istikrardır. Yani bir ülkenin siyasi olarak başarılı sayılabilmesi için istikrarlı

bir yönetim sistemine sahip olması gerekmektedir. Bir ülkenin siyasi altyapısı ile o ülkenin ekonomisi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Ekonominin gelişmesi ve büyümesi için temel şartlardan biri, siyasi başarıdır. Şöyle ki bir ülkenin güçlü bir yönetime ve istikrarlı bir siyasi başarıya sahip olması özellikle de ekonomik büyüme için gerekliliktir. Dünya genelinde, kalkınmasını tamamlamış ve aynı zamanda gelişmiş ülke sınıflandırmasında yer alan ülkelere bakıldığında bu ülkelerin, siyasi olarak çok başarılı bir yönetim sistemine sahip olduğu görülmektedir. Örneğin; Amerika, Almanya ve İngiltere gibi ülkeler, güçlü bir yönetime hem siyasi istikrar hem de güçlü ekonomiye sahiplerdir (Benhabib ve Rustichini, 1996).

Gerekli politikaların uygulanabilmesi için ülkenin siyasi yönetim beceresinin istikrarlı olması gerekmektedir. Bir ülkede, sermaye birikimin ve yatırımın yetersiz olması aynı zamanda siyasi istikrarsızlığı da neden olabilir. Bir ülkede siyasi istikrarsızlık olması ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemektedir. Siyasi istikrarsızlık, ülke içerisinde oluşacak olan sermaye ve yatırım projelerinin gerçekleşme ihtimalini azalttığı için ekonomik büyüme açısından olumsuz bir durum teşkil edecektir (Bulana, Chistopher ve C.Tsuriel, 2009).

2.6.2. Sosyal Faktörler

Sosyal faktörler, büyümenin iktisadi olamayan diğer bir yönü olarak değerlendirilebilir. Küreselleşen dünyada ülkelerin ekonomik büyüme süreçleri, sosyal yapıdan da etkilenmektedir. Bu süreç; sosyal tutumları, toplumun davranışlarını ve sosyal kurumları da kapsamaktadır. Burada yaşanan etkiler, toplumdan topluma değişiklik gösterebilir. İngiltere’de, ilk olarak 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ve beraberinde gelen yeni buluşlar ve keşifler ekonomik anlamda yükselişlere sebep olmuş ve birçok girişimciyi etkilemiştir. Burada yaşanan gelişmeler sonucunda sosyal tutumlarda, değerlerde ve kurumlarda değişimler olmuştur. Örneğin, genelde çiftçilikle uğraşan kalabalık aile yapıları yerini başka mesleklere yönelen çekirdek ailelere bırakmıştır. Bu değişiklikler de ekonomik büyümede hızlı ve büyük değişimlere zemin hazırlamıştır (Furmoly, 2015).

Değişen toplum yapıları, ekonomik düzenin yapısında da değişikliklere sebep olmaktadır. Özellikle, 18. yüzyıl Avrupa’sında hâkim olan yeni buluşlar ve keşiflerden dolayı ekonomide liberalizmin ve bireyselliğin önü açılmış oldu. Bu

durum da her bireyin kendi kazancını sağlamanın peşinde koşmasına zemin hazırlamıştır. Kısacası herkesin, kendi refahını maksimize etmesine zemin hazırlamıştır. Sosyal değerlerde tasarrufun önemi de çoktur. Kimi toplumların tüketim alışkanlığı fazlayken kimi toplumların üretim alışkanlıkları fazladır. Amerika’da tüketim ağırlıklı toplumsal hayat ön plandayken Japonya’da üretim ağırlıklı toplumsal hayat ön plandadır. Başka bir söylemle toplumdan topluma değişiklik gösterebilir. Sonuç olarak sosyal faktörler de büyümede önemli yer tutmaktadır.

3. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: UYGULAMA

Bu bölümde, öncelikle doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisini inceleyen çalışmalarla literatür taraması sunulacaktır. Sonraki aşamada ise önceki bölümlerde, kavramsal ve teorik çerçevesi verilen doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik uygulamalı bir analiz yapılacaktır. Bu amaçla öncelikle uygulamada kullanılacak panel veri yöntemleri, veri seti ve modeller tanıtılacaktır. Sonraki kısımda ise G-20 ülkeleri arasında yer alan ve aynı zamanda gelişmekte olan Türkiye, Arjantin, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Suudi Arabistan, Güney Kore, Meksika ve Güney Afrika dâhil on ülkenin 1990-2018 yılları arasındaki verilerin kullanılarak yapıldığı analiz sonuçlarına yer verilecektir.

3.1. Literatür Taraması

Literatürde yapılan çalışmalara göre ev sahibi ülkeler açısından doğrudan yabancı yatırımların girişleri ile yabancı teknolojilerin dâhil olması, üretim fonksiyonuna önemli katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi genel anlamda olumlu etkileyeceği varsayılır. Doğrudan yabancı yatırımların büyümeye olan katkısını incelemek için farklı ülke ve zaman aralığı seçilerek farklı yöntemlerin kullanıldığı çok sayıda çalışma mevcuttur. Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, farklı sonuçların olduğu görülmüştür. Bu çalışmaların genel olarak özelliklerinin paylaşıldığı tablo, Ek1’de sunulmuştur.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde bazılarının panel veri analizini kullandığı, bazılarının ise zaman serisi yöntemleriyle incelendiği görülmüştür. Örneklem ve yöntem farklılıklarının yanı sıra sonuçlarda da farklılık içeren bu çalışmaların öncelikle panel veri kullanılarak yapılan sonuçları tartışılacaktır.

Nair-Reirchet & Weinhold (2001) çalışmasında, 24 ayrı ülkede 1971-1975 arası dönemde DYY’nin ekonomik büyüme üzerine etkisinin olup olmadığını incelenmiştir. Bu çalışmada sabit ve tesadüfi etkiler modeli kullanılmıştır. Bunun sonucunda çalışmaya konu olan ülkelere, heterojenlik ön plana çıkmıştır.

Analizlerin sonucunda, DYY'nin ekonomik büyümeyi artırdığı ve bu ülkelerin DYY'yi çekebilmek için politik düzenlemelerin yapılması gerektiği savunulmuştur.

Al-Iriani ve Al-Shamsi (2007), çalışmasında Pedroni Panel Eşbütünleşme analiz yöntemini kullanarak Körfez İş Birliği Konseyi ülkelerinde (Suudi Arabistan, Umman, Katar, Kuveyt, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri) 1970-2004 yılları arasını kapsayacak şekilde, DYY'nin ekonomik büyüme üzerine herhangi bir etkisinin olup olmadığını incelemiştir. Yapılan analizden hareketle DYY'nin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu bloğu oluşturan ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikaları, DYY'lerin ülkelerine gelmesinde önemli bir görev üstlendiği görülmektedir. Aynı zamanda bu ülkelerde bulunan önemli doğal kaynaklar, DYY'yi ülkeye çeken önemli bir faktördür.

Koçbulut ve Altıntaş (2009), çalışmasında içsel büyüme modeline dayalı panel eşik değer analizini kullanmıştır. Bu çalışma, OECD ülkeleri arasından 27 ülke ve 2003-2015 dönemini kapsayacak şekilde DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olup olmadığını incelemeye çalışmıştır. Yapılan çalışmada, DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir doğrusal ilişkinin söz konusu olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu sonuçtan hareket ederek DYY'nin, ülkelere giriş şekillerine bağlı olarak ekonomik büyümeyi etkilemesinde farklı sonuçların doğabileceği kanaati mevcuttur. Buradaki modelde eşik değer seviyesi 1.65 altına indiğinde DYY ekonomik büyümeyi olumsuz etkilerken 1.65 üzerine çıktığında olumlu etkileyeceği savunulmuştur. DYY'nin, ülke ekonomisinin büyümesine olumlu etkilerinin olabilmesi için ülkelerin DYY'yi çekme kapasitelerinin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bundan dolayı ülkeler, DYY'leri kendilerine çekebilmek için ekonomik ve siyasi iktidarın güçlü olması, hukukun üstünlüğünün varlığı ve yatırım önünde engeller varsa bu engellerin kaldırılması gibi kurumsal ve yapısal değişikliklerin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca ülke içerisinde DYY'leri artırmak için teknolojik anlamda yenilikler yapılması, vergi teşviklerinin ön plana çıkarılması gibi bazı politikaların uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür.

Dursun (2011), çalışmasında yöntem olarak panel veri analizi kullanarak BRICS-T ülkelerinin olduğu örneklem ile 1990-2018 yıllarını kapsayacak şekilde, DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Öncelikle serilerin durağanlığının test edilmesi için CADF testi uygulanmıştır. Durağan hâle gelen

serilerde ise Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Bu sonuçla serilerin, eş bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca bu ülkelerin, DYY'yi kendi ülkelerine çekebilmeleri için ülke içerisinde güven ortamının sağlanması ve bağımsız hukuk sisteminin var olması gerektiği savunulmuştur.

Sandalcılar ve Altınar (2012), çalışmasında 1995-2011 döneminde Ekonomik İş Birliği Teşkilatı (EİT) 10 üyesi için DYY ile GSYH arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmada, ilk olarak hata düzeltme Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda DYY ile GSYİH arasında pozitif nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bu çalışmanın sonucunda EİT bölgesine giriş yapan DYY'nin, GSYİH'yi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Bu çalışmadaki önemli sonuçlardan biri de bu ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarla beraber açık piyasa ekonomilerine geçişlerinin kolaylaştığı tespitidir.

Bostan, Kelleci ve Yılmaz (2016), çalışmasında panel veri analizi kullanılarak 1995-2012 döneminde 6 Avrasya ülkesinde (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan) DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Öncelikle serilerin durağanlıkları test edilmiştir, sonrasında ise Dimutrescu-Hurlin panel nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre DYY ile ekonomik büyüme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bahsedilen 6 Avrasya ülkesinde, milli gelir üzerinde yaşanan artışlara paralel olarak yabancı sermayenin de arttığı görülmektedir. SSCB sonrası dönemde küreselleşen piyasalara uyum sağlamanın, DYY'nin ülkeye çekilmesinde önem arz ettiği görülmüştür. Piyasa mekanizmalarının işletilmesinin yanı sıra hukukun üstünlüğünü de bu ülkelerde özellikle SSCB sonrası işletilmesinin, bu sonuca katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Saud, Chen ve Haseeb (2018), 59 ülkeden oluşan ve 1980-2016 dönemini kapsayan çalışmasında; doğrudan yabancı yatırım, ekonomik büyüme, elektrik tüketimi ve ticari açıklığın çevresel kalite arasında nasıl bir ilişki olduğu incelenmiştir. Sonuç olarak değişkenler hem durağan hem de eş bütünleşik çıkmıştır. Finansal gelişim, DYY ve ticari açıklıkta yaşanan artışların çevre kalitesini artırdığı ancak ekonomik büyüme ve elektrik tüketimindeki artışın çevresel kaliteyi azalttığı sonucu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle bu ülkelerde ekonomik büyümenin artışından kaynaklanan çevresel zararın önlenmesi için büyüme politikalarında

hedefler belirlenirken çevresel kaliteyi artıracak büyüme politikaları geliştirilmelidir. Ayrıca elektrik tüketiminin çevresel etkiye olan zararını azaltmak için doğalgaz ve petrol kaynaklı elektrik kullanımları azaltılmalı, bunun yerine rüzgâr ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerjiler kullanılmalıdır.

Lin ve Benjamin (2018), çalışmasında panel veri analizi yöntemi kullanılarak Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye'nin bir araya geldiği MINT ülkelerinde, 1990-2014 yıllarını kapsayacak şekilde gayrisafi yurt içi hasıla, enerji tüketimi, DYY, sermaye stoku, iş gücü ve enflasyon arasında herhangi bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda Meksika ve Türkiye'deki enerji ve DYY, ekonomik büyümeyi olumlu etkilemekle beraber enerji ve DYY arasında çift yönlü ilişki bulunmuştur. Endonezya ve Nijerya'da da benzer sonuçlar bulunurken enerji ve DYY arasında tek yönlü ilişki bulunmuştur.

Ağır ve Rutbil (2019), çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye yatırımlarının, ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analizle değişkenlerin eş bütünleşik olmadığı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ekonomik büyümeyi açıklamakta sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır. Analiz sonucundan hareketle gelişmekte olan ülkelerin daha fazla yabancı sermaye çekebilmeleri için makroekonomik yapısal reformları uygulamaya koymaları ve hukukun üstünlüğünü sağlamaları gerekmektedir. DYY'lerin, ekonomik büyümeye katkısını artırabilmeleri için planlı ve destekleyici ekonomik politikalar uygulanmalıdır. Bu önlemler alındıktan sonra DYY'nin ekonomik büyümeye olan katkısında artışlar gözlemlenebileceği savunulmuştur.

Oralbaykız (2019), çalışmasında panel veri kullanılarak 1995-2017 arası dönemde Orta Asya ülkelerinde, DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analiz sonucunda istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca kontrol değişkenleri olan ihracat ve sanayi üretiminin de ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif çıkmıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre Orta Asya ülkelerinin yatırımı, sanayi alanında yapması gerektiği ve burada yapılacak olana iktisadi ve hukuki çalışmaların hızlandırılması gerektiği savunulmuştur.

İşleyen (2020), çalışmasında panel eşbütünleşme testi analizini kullanarak 36 OECD'ye üye ülkenin, 1999-2018 döneminde beşerî sermaye ve DYY'nin ekonomik

büyüme ile arasındaki ilişkisi incelemiştir. Sonuç olarak bu değişkenler arasında eşbütünleşme olduğu sonucu elde edilmiştir. Ayrıca bu testin sonucunda, beşerî sermaye ve DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın sonucunda, beşerî sermayenin kaliteli bir şekilde artması için eğitime daha fazla yatırım yapmanın önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yukarıda incelenen ve panel veri çalışmaları, DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve etkisi konusunda bir fikir birliği olmasa da genel olarak DYY'nin ekonomik büyümeye pozitif katkısı elde edilmiştir (Dursun, 2011; Sandalcılar ve Altın, 2012; İşleyen, 2020; Bostancı, Kelleci ve Yılmaz, 2016). Pozitif katkının varlığı görülse de bazı çalışmalarda bu etkinin olmadığı anlaşılmaktadır (Koçbulut ve Altıntaş, 2009 ; Ağır ve Rutbil, 2009). Ayrıca ilişkinin yönünde de ülkeler arasında farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Lin ve Benjamin, 2018). Bu sonuçlar, DYY ile ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesi gerektiği ve literatürde bu konuda hâlâ bir boşluk olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Panel çalışmalarının literatürdeki yeri her ne kadar önemli olsa da zaman serisi analizlerinin de DYY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmekte kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların sonuçlarının da farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Literatür taramasının bu bölümünde, zaman serisi kullanılan çalışmaların sonuçlarını açıklamaya çalışacağız.

Ramirez (2000), çalışmasında hata düzeltme modeli olan ECM analizi ile 1960-1995 döneminde Meksika'da, DYY'de yaşanan değişimlerin ekonomik büyüme ve iş gücü üzerinde etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan analizde DYY'nin hem iş gücünde hem de ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Esra (2007), çalışmasında regresyon ve nedensellik analiz yöntemlerini kullanarak 2000-2007 arası yıllarda, Türkiye'de DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı incelemiştir. Yapılan analiz sonucunda değişkenler arasında olumlu bir etkinin tespitine rağmen ilgili katsayının istatistiki olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre DYY ile büyüme arasında nedensellik olsa da anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Balkanlı (2009), çalışmasında zaman serisi analizini kullanarak Türkiye'de 1985-2017 yılları arasını kapsayan dönemde, DYY ile ekonomik büyüme arasındaki

ilişkiyi incelemiştir. İlk olarak eşbütünleşme analizi ve durağanlık testleri uygulanmıştır. Bu analizin sonucunda DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Buradan çıkarılan temel sonuca göre Türkiye'nin, DYY'yi ülkeye daha çok çekebilmesi için öncelikle hem ekonomide hem siyasette doğru politikalar uygulayarak ekonomik büyümenin daha çok desteklenebileceği öngörülmektedir.

Acharyya (2009), çalışmasında, Hindistan'da 1980-2003 yılları arasında DYY'nin, Hindistan'ın iktisadi büyümesi ve çevre kirliliği arasında ilişkisi olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmada, öncelikle serilerin durağanlığı test edilmiş ve sonrasında eşbütünleşme testi yapılmıştır. Serilerin durağan ve eşbütünleşik olduğu görülmüştür. Çalışma; DYY'nin, Hindistan'ın GSYİH büyümesi üzerinde uzun dönemde olumlu bir etkisi olduğunu göstermiştir. Hindistan'da ayrıca DYY'nin, CO₂ emisyonu üzerinde çok önemli bir etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak hem DYY yatırımlarının çok olması hem de Hindistan nüfusunun fazla olması, CO₂ emisyonunun artmasına sebep olmaktadır. Bu ülkede ekonomik büyümenin yanı sıra CO₂ emisyonlarındaki artışın verdiği zarar dikkate alınarak yatırımlar yapılması gerektiği savunulmuştur.

Yılmaz (2010), çalışmasında Granger nedensellik testi yardımıyla 1991-2007 yıllarını kapsayacak şekilde Türkiye'de, DYY ve dış ticaretin ekonomik büyüme arasındaki etkisi incelenmiştir. Sonuç olarak DYY ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir bağın oluşmadığı görülmüştür. Çalışmada ayrıca ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi olduğu ve ithalattan ihracata doğru ise tek taraflı bir nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.

Ayaydın (2010), çalışmasında Johansen Juselius Ko-entegrasyon testi ve VAR nedensellik analizi yöntemlerini kullanarak Türkiye'de 1970-2007 döneminde, DYY ile GSYİH arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda, değişkenler arasında olumlu bir etkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonucundan hareketle DYY yatırımlarının, daha çok hizmet ve sanayi alanında yoğunlaştığı görülmektedir.

Almfrajia ve Almsafir (2014), çalışmasında zaman serisi analizi yöntemini kullanarak 1990-2010 dönemi Katar'da DYY'nin, ekonomik büyüme ile olan ilişkisi incelenmiştir. Yapılan Granger nedensellik analizi ile değişkenler arasında nedensel ilişki olduğu ve birbirlerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Ayrıca DYY

girişlerini çoğaltmak için hükümetin umut verici, ekonomik ve yatırım ortamları yaratması gerektiği savunulmaktadır.

Karaçor, Umutlu ve Kasap (2015), çalışmasında Johansen Eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi yöntemleri kullanılarak Türkiye’de DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Analiz sonucunda değişkenler arasında uzun dönemde nedensel bağlantının olmadığı görülmüştür. Elde edilen bulgularda, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu ve değişkenler arasında nedensel bağlantının olmadığı görülmüştür.

Acar (2016), çalışmasında Türkiye’de 2001-2015 yıllarını kapsayacak şekilde yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Analizin sonucuna göre değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Bunun temel sebebinin de ülkeye yapılan yatırımların doğrudan değil daha çok portföy yatırım şeklinde yapılmasıdır. Bu durumda herhangi bir katma değer yaratacak ve üretimi artıracak bir ortam yaşanmamıştır. Bu durumda yabancı sermaye yatırımları, ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yaratmamıştır.

Benli ve Yenisu (2017), çalışmasında Johansen Eşbütünleşme ve Granger nedensellik analiz yöntemi kullanılarak 2005-2015 yıllarında, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analiz sonucuna göre değişkenler arasında hem eşbütünleşik ilişki hem de nedensellik tespit edilmiştir. Sonrasında yapılan etki-tepki analizleri ile de değişkenler arasında oluşan nedensellik ilişkisi doğrulanmıştır. Bu çalışmanın sonucunda, Türkiye’de dışa açık ekonomi modelinin sürdürülmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

Öztürk, Vergili ve Aktan (2018), çalışmasında 1976-2014 yılları arasını kapsayacak şekilde Türkiye’de, DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Durağanlık testleri sonrasında nedensellik analizi uygulanmış ve serilerin, eşbütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak Granger nedensellik analizi uygulanmış ve herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Dereli (2018), çalışmasında 1998-2017 yıllarında, Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı

araştırılmıştır. Öncelikle serilerin durağanlığı ADF testi ile test edilmiştir. Daha sonra Granger nedensellik analiz yöntemi uygulanmıştır. Kısa dönemde değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Johansen testi aracılığıyla değişkenler arasında uzun dönem ilişki bulunmuştur. Buradan çıkan sonuçla Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımın, ekonomik büyümeyi desteklediği görülmüştür. Bundan dolayı yabancı sermaye yatırımlarının artırılması için uygun politikalar izlenmesi gerekmektedir.

Sayar (2018), çalışmasında Türkiye’de 1970-2012 yıllarında, ekonomik büyüme ve dış ticaret arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığını VECM ve eşbütünleşme testi ile analiz etmiştir. Analizin sonucunda bütün değişkenler arasında eşbütünleşik özelliğinin var olduğu görülmüştür. Elde edilen serilerin eşbütünleşik çıkmasından dolayı Granger nedensellik ve WECM testleri uygulanmıştır. Çalışmada, değişkenler arasında sadece ithalat ve DYY ilişkisinde çift yönlü bir ilişki bulunmuştur. DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki mevcut değildir. Ayrıca GSMH ve ihracatın DYY çekmede önemli bir unsur olduğu görülmektedir.

Taşdemir ve Erdaş (2018), çalışmasında 2006-2016 yıllarında, Türkiye’de DYY’nin, ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu serilerin öncelikle durağanlıklarına bakılmıştır. Değişkenlerin birinci farkları alındığında durağanlaştığı görülmektedir. Ardından nedensellik analizi yapılarak değişkenler arasında tek yönlü bir ilişki bulunmuştur. Son aşamasında ise varyans ayrıştırması, etki-tepki analizi yapılmıştır. Sonuç olarak değişkenler arasında bir uyum olduğu ve DYY’nin ekonomik büyümeye olumlu etki sağladığı sonucuna varılmıştır. Bulunan sonuçlar doğrultusunda, Türkiye’de DYY’nin ekonomik büyüme için önem arz ettiği savunulmuştur.

Werner ve Carbonell (2018), çalışmasında zaman serisi analizi yöntemi kullanarak 1984-2010 dönemi arasında İspanya’da DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmadaki model, GETS yöntemi ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Onaran ve Selim (2020), çalışmasında 1980-2015 döneminde Türkiye’de, DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığı

araştırılmıştır. Bu analizde, değişkenler arasında olumlu ve istatistiksel olarak da anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın devamında Granger nedensellik analizi uygulanmış ve bu testin sonuçlarına göre DYY ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişki bulunamamıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre DYY'deki pozitif bir değişim mal ve hizmet üretiminin artışıını desteklemektedir.

Yukarıda taramış olduğumuz zaman serisi kullanılan çalışmalarda, DYY ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda da fikir birliğinin oluşmadığı gözlemlenmiştir. Bazı ampirik çalışmalar, DYY'nin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığını göstermiştir (Balkanlı, 2009; Almfrajia ve Almsafir 2014; Ramirez, 2000; Açharyya, 2009; Benli ve Yenisu, 2017; Taşdemir ve Erdaş, 2018). Bununla birlikte anlamlı ve/veya nedensellik ilişkisi olmadığını gösteren ampirik çalışmalar da mevcuttur (Karaçor, Umutlu ve Kasap, 2015; Werner ve Carbonell 2018; Acar, 2016; Esra, 2017; Öztürk, Vergili ve Haktan, 2018). Bu sonuçlar aynı panel çalışmalarında olduğu gibi DYY-büyüme ilişkisinin hâli hazırda incelenmesi gereken bir alan olduğu sonucuna varılmıştır.

Taradığımız tüm çalışmaları düşünerek çalışmamızda özellikle dünyanın en büyük 20 ekonomi içinde olan ancak hâlâ gelişmekte olan Türkiye, Arjantin, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Suudi Arabistan, Güney Kore, Meksika ve Güney Afrika dâhil 10 ülkede 1990-2018 yılları arasında DYY'nin, ekonomik büyüme ile olan ilişkisini inceleyeceğiz. Literatür taramamıza dayanarak araştırmamızda test edeceğimiz hipotez şu şekildedir:

H_0 : Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki mevcut değildir.

H_1 : Doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki mevcuttur.

Araştırma hipotezimizi kurduktan sonra çalışmamızın bundan sonraki bölümünde kullandığımız yöntemi, veri setimizi ve elde ettiğimiz bulguları tartışacağız.

3.2. Yöntem

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için panel veri analizini, yöntem olarak kullanacağız. Panel veri analizi, belirli bir zaman aralığına sahip olan ve içerisinde farklı yatay kesit serilerinin kullanıldığı ve iktisadi manada değişkenlerin arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Panel veri analizi; temelde hane halkları, ülkeler ve firmalara ait yatay kesit gözlemlerinin bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Panel veri analizi iki kısma ayrılmaktadır. Elde edilen veri setleri; her bir kesit için panel veri seti, tüm zamanlar için gözlemlenmişse bu tür oluşan panellere dengeli panel adı verilir. Eğer bazı birimler içerisinde, dönemsel olarak eksiklik olursa bu panellere de dengesiz panel veri adı verilir. Panel veri, zaman serileri ve yatay kesit verilerle karşılaştırıldığında bazı avantajlara sahiptir. Bu avantajlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (Baltagi, 2013).

- Panel veri, araştırmacıyı tek bir zaman dilimi veya tek bir yatay kesite bağlı kalmasını engelleyerek elde edilen sonuçların zamana bağlı ya da yatay kesite özgü olmaktan çıkmasına olanak sağlar.
- Panel veri, yatay kesit içerisinde yer alan birimler arasında heterojenlik olmasına izin verir.
- Panel verilerde gözlem sayısı oldukça fazladır. Bundan dolayı panel veriler zaman serilerine göre daha fazla bilgi içermektedir. Bu durumda elde edilen serbestlik derecesi artarken çoklu bağlantı sorunları azalmaktadır.
- Yatay kesit ve zaman serilerinde saptanamayan birim ve zaman etkilerinin gözlemlenmesini sağlar.
- Panel veri modelleri daha karmaşık davranışların sergilendiği modellerin tahmin edilebilmesini sağlar. Genel bir panel veri regresyon modeli, aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it}$$
$$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T$$

Yukarıdaki modelde i , kesitleri temsil ederken t , zamanı temsil etmektedir. Değişkenlerin i ve t olmak üzere iki alt indisle gösterilmesi her dönem için her birimin farklı değerler almasından kaynaklanmaktadır (Baltagi, 2013).

u_{it} , hata terimini göstermektedir. Hata terimi gözlenemeyen birim etkileri μ_i , zaman etkisi λ_t ve diğer stokastik hatalardan v_{it} oluşmaktadır. Buna göre hata terimi $u_{it} = \mu_i + v_{it}$ biçiminde ifade ediliyorsa birim etkileri içeren tek yönlü modeli; $u_{it} = \lambda_t + v_{it}$ biçiminde ifade ediliyorsa zaman etkilerini içeren tek yönlü modeli; $u_{it} = \mu_i + \lambda_t + v_{it}$ biçiminde ifade ediliyorsa çift yönlü modeli göstermektedir (Tataoğlu, 2013).

Panel veri modelleri parametrelerinin birim ve zamana göre farklı şekilde gruplandırılır:

1. Eğim ve sabit parametrelerinin zamana ve birimlere göre sabit kabul edildiği model, klasik model olarak bilinmektedir.

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_k^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

2. Parametrelerden eğimin sabit olduğu, sabitin ise birimlere göre farklılık gösterdiği modellere, Birim Etkiler Modeli denilmektedir

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_k^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

3. Parametrelerden eğimin sabit olduğu sabitin ise birimlere ve zamana göre farklılık gösterdiği modellere, Birim ve Zaman Etkiler Modeli denilmektedir

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_k^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

4. Oluşan bütün parametrelerin; birimler açısından değişken, zaman açısından sabit olduğu modeller:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_k^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

5. Oluşan bütün parametrelerin birimlerinin hem birime hem de zamana göre değişken olduğu modeller:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \sum_k^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$$

Panel veri yöntemi ile analiz yapılırken katsayıların farklılığı ve hata terimlerinin özellikleri ile değişik tahmin ve varsayımlarda bulunarak farklı yapıda modeller elde edilebilir. Bu modeller ‘Klasik’, ‘Sabit Etkili’ ve ‘Rassal Etkili’ modellerdir. Klasik model, sabit ve eğim parametrelerinin hem zamana hem de birimlere göre aynı kaldığı modellerdir. Bu modelde parametreler, havuzlanmış en küçük kareler (HEKK) yöntemi ile tahmin edilebilmektedir. HEKK yönteminde; zayıf dışsallık, çoklu doğrusallık, değişken varyansın ve otokorelasyonun olmaması

varsayılmıştır. Hata terimleri eğer birim veya zaman etkilerini içermiyorsa HEKK tutarlı tahminciler vermektedir (Tataoğlu, 2013).

Panel veri kullanılırken ortaya çıkan ve gözlenemeyen etkilerin açıklayıcı değişkenlerle arasında korelasyon olması durumunda, HEKK tahminleri tutarsız olacaktır. Bu durumda, kesit veriler arasındaki farklılıkların tespit edilmesi gerekmektedir. Eğer etkilere bakıldığında beklenen parametre şeklinde hareket ediyorsa sabit etkiler; beklenmedik şekilde hareket ediyorsa burada da rassal etkiler söz konusudur. Sabit etkiler modelinde birimler arasında fark oluşmasının nedeni, sabit terimler arasında oluşan farklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Modelde, eğim katsayıları aynıyken sabit terim, birim etki içerdiği için birimden birime değişmektedir. Sabit etkiler modelinde, bağımsız değişkenlerin birim etki ile arasında korelasyon olmasına izin verilmektedir. Bununla birlikte hata terimi ile bağımsız değişkenlerin arasında korelasyon olmadığı varsayılmıştır.

Sabit etkileri modeli;

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_k^K \beta_k X_{kit} + u_{it}$$

Şeklinde gösterilebilir. Sabit etkiler modelini tahmin etmek için farklı yöntemler kullanılmaktadır. Sabit etkiler modelinde birim etki, tahmin edilmesi gereken bir parametre olarak düşünülmektedir.

Sabit etkiler modeli açıklayıcı değişkenlerle gözlenemeyen birim etkilerin ilişkili olmasına izin veren bir modeldir. Modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ile gözlenemeyen birim etkiler ilişkili değilse birimlere özgü sabit terimlerin, kesitler arasında rassal olarak dağıtılmış bir şekilde modellenmesi daha uygun olacaktır. Yani gözlenemeyen etkiler hata teriminin bir bileşeni olarak modele dâhil edilecektir. Bu modele, rassal (tesadüfi) etkiler modeli denilmektedir (Greene, 2012).

Rassal etkiler modeli şu şekilde formüle edilebilir:

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_k^K \beta_k X_{kit} + u_{it}$$

Rassal etkiler modelinde, hata terimlerinin içerisinde birim etkileri barındırdığından hata terimi: $u_{it} = \mu_i + v_{it}$ şeklinde gösterilebilir.

Rassal etkiler modeli, genelleştirilmiş en küçük kareler (GEKK) yöntemiyle tahmin edilebilmektedir. GEKK yöntemi uygulanabilmesi için öncelikle hata terimlerinin varyansları kullanılarak değişkenlere dönüşüm uygulanması

gerekmektedir. $\theta = 1 - (\sigma_v^2 / (\sigma_v^2 + T\sigma_\mu^2))$ ve $0 \leq \theta \leq 1$ olmak üzere dönüştürülmüş denklem:

$$(Y_{it} - \theta \bar{Y}_i) = \beta_0(1 - \theta) + \sum_k^K \beta_k (X_{kit} - \theta \bar{X}_{ki}) + (u_{it} - \theta \bar{u}_i)$$

Şeklinde elde edilir. Eşitliğe, EKK uygulanarak parametreler tahmin edilmektedir. Hata terimlerinin varyansları, dolayısıyla θ , çoğu zaman bilinmemekte fakat tahmin edilebilmektedir. Bu durumda, tahmin edilen θ katsayısından yararlanılarak dönüşüm yapılır. Bu yöntem esnek genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi denilmektedir (Wooldrige, 2012). Panel veri analizinde hangi modelin kullanılması gerektiği, önemli bir husustur. Model seçimi için öncelikle birim etkilerin olup olmadığı test edilmelidir. Birim etkileri yoksa klasik modelin kullanımı uygun olacaktır. Birim etkilerinin varlığını tespit edebilmek için 3 farklı test mevcuttur:

- F Testi,
- Olabilirlik Oranı (LR) Testi
- Breusch-Pagan LM Testi

F testi, klasik modelin anlamlı olup olmadığı kontrol ederken kullanılmaktadır. Bu testte iki önemli ayrım bulunmaktadır. Eğer oluşturulan modelde değişkenlere ait veriler, birimlere göre değer alırsa bu duruma kısıtlı model denir. Eğer birimlerde oluşan farklılıklar önemli olmadığı kabul edilirse bu modellere de kısıtsız model denilmektedir.

$$\text{Kısıtlı model: } Y = \beta X + \mu$$

$$\text{Kısıtsız model: } Y_i = \beta_i X_i + \mu_i$$

$H_0: \beta_i = \beta$ hipotezi sınanmaktadır. F istatistiğinin dağılımı $[(N-1), N(T-1)-K]$ serbestlik dereceli F dağılımıdır. Bu durumda kurulan hipotezde, H_0 hipotez reddedilir yani gösterilen veriler, birimler arasında farklılık gösterirse klasik modeli kullanmak uygun olmayacaktır. Bu durumda ya sabit etkiler modeli ya da rassal etkiler modelinin kullanılması uygun olacaktır.

Olabilirlik oranı testi, klasik modeli ile rassal etkiler modeli karşılaştırılırken kullanılmaktadır. Olabilirlik oranı test istatistiği, rassal etkiler modeli ve sabit etkiler modeli aracılığıyla elde edilen log-olabilirlik modelinin değerleri hesaba katılarak kullanılır. H_0 hipotezi, klasik model doğrudur şeklinde kurulmaktadır.

$l(kısıtlı)$ klasik modele ait olabilirlik fonksiyonunu $l(kısıtsız)$ rassal etkiler modeline ait olabilirlik fonksiyonunu göstermek üzere test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$LR = 2[\ell(kısıtlı) - \ell(kısıtsız)]$$

LR test istatistiğinin dağılımı q (kısıtlama sayısı), serbestlik dereceli χ^2 dağılımıdır. H_0 hipotezi reddedilirse klasik modelin uygun olmadığına karar verilmektedir (Tataoğlu, 2013).

Test sonuçlarına göre klasik modelin uygun olduğuna dair bulgular elde edilmişse model HEKK yöntemi ile tahmin edilir. Fakat bu durumda klasik model reddilirse sabit ve / veya rassal etkili modellerden biri seçilir. Rassal etkiler modelinde, yatay kesitler büyük bir ana kütleden rassal olarak seçildiği durumlarda, sabit etkiler modelinde ise belirli bir gruba yönelik analiz yapıldığı durumlarda daha uygun olduğu genel olarak kabul görmektedir (Hsiao, 2003).

Eğer bu iki model arasında bir seçim yapmak gerekiyorsa bu durumda Hausman Testi kullanılır. Bu testi uygulayabilmek için açıklayıcı değişkenler ile hata terimleri arasında korelasyonun olmadığı varsayılır. Eğer hipotez altında sabit ve rassal etkiler tahmincileri tutarlı olduğu zaman, sabit etkiler tahmincileri aktif olmazlar. Alternatif hipotez durumunda ise rassal etkiler tahmincisi sapmalıyken sabit etkiler tahmincisi ise tutarlıdır. Hausman test istatistiği:

$$H = (\beta_{SE} - \beta_{RE})' [Var(\beta_{SE}) - Var(\beta_{RE})]^{-1} (\beta_{SE} - \beta_{RE})$$

Şeklindeir. Burada β_{SE} sabit etkiler modelinin parametrelerini, β_{RE} rassal etkiler modelinin parametrelerini $Var(\beta_{SE})$ ve $Var(\beta_{RE})$ ise sabit veya rassal etkiler modelinden bir varyans tahmin edilirse bu durum kovaryans matrislerini gösterir. H istatistiği K serbestlik dereceli χ^2 dağılımına sahiptir. Temel hipotez reddedilemezse rassal etkiler modeli uygun olacaktır.

Bu noktaya kadar yapılan tahminlerde kullanılan modeller; değişen varyans, birim içi otokorelasyon ve birimler arası otokorelasyon olmadığı varsayımlarına dayanmaktadır. Bu varsayımların sağlanamaması durumunda standart hatalar yanlış hesaplanacağından etkinlik kaybına neden olmaktadır. Dolayısıyla öncelikle bu varsayımlardaki ihlallerin tespit edilmesi, daha sonra ise varsayımların ihlali hâlinde uygun yöntemlerle modelin tahmin edilmesi gerekmektedir (Baltagi, 2013).

3.3. Veri Seti

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada kullanılan veriler, World Bank veri tabanından elde edilmiştir. Örnekleme, G20 ülkeleri arasından seçilmiştir. Bazı ülkelerin, verilerinin olmaması nedeniyle örneklemden çıkarılmıştır. Dolayısıyla analizde G20 ülkeleri arasında seçilen 10 ülkenin 1990-2018 yılları arasındaki verileri kullanılmıştır. Çalışmada büyüme oranı, DYY, iş gücü, ihracat, cari denge, Ar-Ge yatırımları, sermaye birikimi değişkenleri kullanılmıştır. Tablo 2’de analizde kullandığımız değişkenlerin tanıtımı ve bu değişkenlerin beklenen etkileri sunulmuştur.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Beklentileri

Değişken Adı	Açıklama	Kaynak	Beklenen Etki
Büyüme Oranı	Yıllık büyüme oranı	World Bank	-
DYY	DYY net girişlerinin GSYİH’ye göre yüzdesi	World Bank	Pozitif
İş Gücü	15-64 arası (ILO modeli) nüfusun toplam nüfusa oranı	World Bank	Pozitif
İhracat	İhracatın yıllık büyüme oranı	World Bank	Pozitif.
Cari Denge	Cari dengenin GSYİH’ye göre yüzdesi	World Bank	Negatif veya belirsiz
Ar-Ge Yatırımları	Ar-Ge harcamalarının GSYİH’ye göre yüzdesi	World Bank	Negatif veya belirsiz
Sermaye Birikimi	Brüt Sermaye birikiminin yıllık yüzde büyüme oranı	World Bank	Pozitif

Tablo 3’te, modelde kullandığımız değişkenlere ait betimleyici istatistikler sunulmuştur. Tabloya göre çalışmaya dâhil olan ülkelerin 1990-2018 arası döneminde büyüme oranı ortalamaları, %4.43’tür. Bu ülkelerde, Tablo 3’te görüldüğü üzere büyüme oranları dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu sonucu minimum

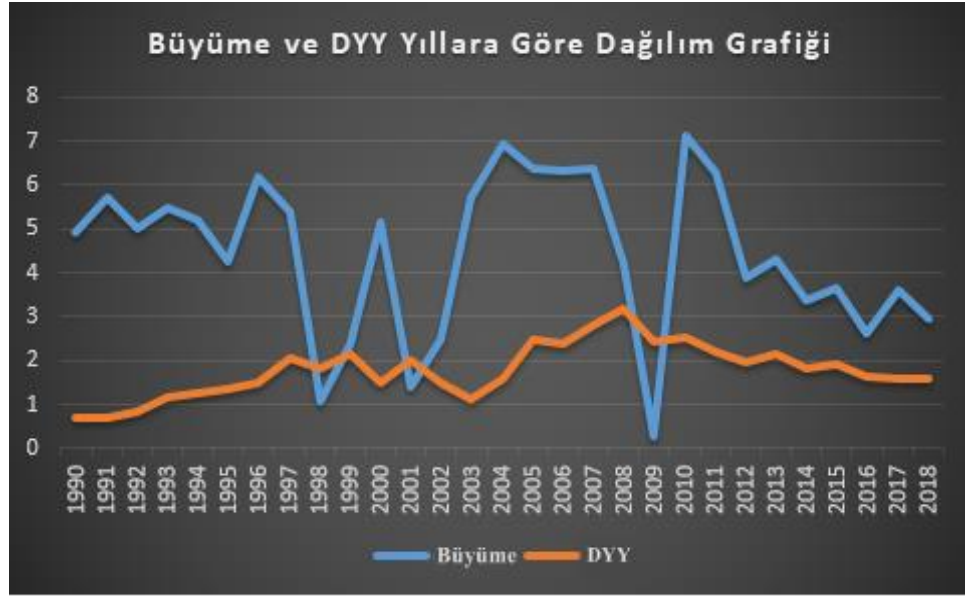
ve maksimum değerlerinin, -%13 ile %15 arasında değişmesini de görebiliyoruz. Çalışmamızda yer alan gelişmekte olan 10 ülkenin doğrudan yabancı yatırımlarının GSYİH'e oranının ortalamalarının, %1.80 olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin benzer gelişmişlik seviyeleri, DYY değişkeninin aldığı değer ortalamasıyla örtüşmektedir.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Değişken	Veri Tabanı	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Büyüme Oranı	World Bank	290	4.439	4.178	-13.126	15.193
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	World Bank	290	1.804	1.547	-2.757	8.496
İş Gücü	World Bank	290	63.731	8.015	48.49	84.24
İhracat	World Bank	290	6.985	8.875	-31.80	35.180
Cari denge	World Bank	290	.0214	5.463	-20.805	27.397
Ar-Ge Yatırımları	World Bank	290	0.875	0.833	0.040	4.516
Sermaye Birikimi	World Bank	290	6.832	32.859	-164.509	435.61

Şekil 1'de, çalışmaya dâhil ülkelerin büyüme ve doğrudan yabancı yatırım ortalamalarının, yıllara göre dağılımı gösterilmiştir. Grafiğe bakıldığında 1990-1996 yılları arasında, %5-6 civarında bir büyüme oranı görülmekte olup bu yıllar arasında istikrarlı bir seyir izlenmiştir. 1998 ve 2001 yıllarında büyüme oranı, %1-2 seviyelerine inmiştir, bunun sebebi bu dönemde yaşanan krizlerdir. Bu krizlerden sonra büyüme oranlarında 2008 yılına kadar sürekli artış gözlemlenmektedir.

2008 yılında yaşanan Mortgage krizi sebebi ile büyüme oranları, %1 seviyesine kadar inmiştir. Kalan yıllarda büyüme oranında önce yükselişler yaşanırken son yıllara doğru azalma eğilimine girmiştir. Grafikte, DYY oranına bakıldığında durağan bir seyir izlediği ve oran olarak 2005-2011 yılları arasında %3 civarındayken diğer yıllarda hep %1-2 aralığında hareket etmiştir. Son 10 yılda, büyüme oranında olduğu gibi doğrudan yabancı yatırımlarda da bir azalma eğilimi olduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 2. Çalışmaya Konu Olan 10 Ülkenin Büyüme ve DYY Ortalamalarının Yıllara Göre Değişimi

Kaynak. Veriler World Bank veri tabanından derlenmiştir.

3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığın araştırılması, son derece önemlidir. Burada yatay kesit bağımlılığına bakarken birden fazla testten yararlanılabilir. Pesaran'ın yatay kesit testi, bu model için uygulanacaktır. Pesaran (2004) CD Testine göre kurulan yokluk hipotezi $H_0: P_{ij} = 0$ şeklindedir. Tablo 4'te sunulan sonuçlara göre yatay kesit bağımlılığının var olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Değişken Adı	CD-test Değeri	Prob. Değeri	Korelasyon
Büyüme Oranı	5.72	0.000***	0.158
DYY	5.88	0.000***	0.163
İş Gücü	-1.62	0.000***	-0.045
İhracat	14.74	0.000***	0.408
Cari Denge	2.37	0.018**	0.066
Ar-Ge Yatırımları	15.13	0.000***	0.419
Sermaye Birikimi	4.91	0.000***	0.136

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam düzeyinde yokluk hipotezini reddeder

3.3.2. Panel Birim Kök Testleri

Panel birim kök testi, zaman ve birim parametrelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan verilerin bilgilerini dikkate alan bir testtir. Bundan dolayı zaman serisi kullanılan birim kök testlerinden daha iyi ve anlamlı sonuçlar elde edilir (Hurlin & Mignon, 2006).

Panel veri birim kök çalışmalarının literatüre kazanılmasında Levin ve Lin (1992) ve Quah (1994)'ün çok önemli katkıları vardır. İlerleyen dönemlerde yapılan çalışmalar doğrultusunda, panel veri birim kök testlerinin çalışma alanları genişletilmiştir. Bir panel veri analizinde, birim kök testlerinin daha doğru ve daha güçlü olabilmesi için gözlem sayılarının yüksek olması gerekir. Bunun sonucunda bu kullanımlarda, yatay kesit boyutu eklenerek gözlem sayısını artırabilir (Hurlin & Mignon, 2006).

3.3.2.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

CADF(Cross Sectional Augmented Dickey Fuller) testi, Pesaran (2007) çalışmaları doğrultusunda geliştirilmiştir. Testte panel içerisinde yer alan bütün birimler için test istatistiği hesaplanmaktadır. CADF testi, serinin zaman boyutunun yatay kesitten hem büyük hem de küçük olduğu durumlarda kullanılmaktadır.

Bu test ile ilgili genel hipotez şekli aşağıdaki gibidir

$H_0: b_i = 0$ seri durağan değildir.

$H_1: b_i < 0$ seri durağandır.

Tablo 5'te yatay kesit bağımlılığı nedeniyle kullanmaya karar verdiğimiz ikinci nesil birim kök testi olan CADF test sonuçları verilmiştir. Sonuçlara göre modelde kullandığımız değişkenlerin düzeyde durağan oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo 5. CADF Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken Adı	CADF	Cv10	Cv5	Cv1
Büyüme Oranı	-4.208***	-2.210	-2.330	-2.570
DYY	-2.971***	-2.210	-2.330	-2.570
İhracat	-4.613***	-2.210	-2.330	-2.570
Cari Denge	-2.533**	-2.210	-2.330	-2.570
Ar-Ge Yatırımları	-2.584***	-2.210	-2.330	-2.570
İş Gücü	-4.872***	-2.210	-2.330	-2.570
Sermaye Birikimi	-5.178***	-2.210	-2.330	-2.570

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam düzeyinde yokluk hipotezini reddeder

3.4. Ampirik Bulgular

Panel veri, birimler içerisindeki zaman serisi gözlemlerinin yatay kesit formunda birleşerek meydana gelmektedir. Bu analizde hem zaman boyutunun olması hem de yatay kesitin olması değişkenler arasında oluşan ilişkilerde daha güçlü sonuçlar oluşmasına katkı sağlar (Baltagi, 2013).

Doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme üzerine etkisini inceleyen bu çalışmada, 1990-2018 yılları arasını kapsayacak şekilde 10 ülkenin verileri kullanılmıştır. Burada seçilen ülkeler ve dönem aralığı verilerin elde edilebilirliğine göre karar verilmiştir. DYY'nin, ekonomik büyüme üzerinde etkisini panel veri analizi ile incelediğimiz model şu şekilde kurulmuştur:

$$BüyümeOranı_{it} = \beta_{1i} + \beta_2 DYY_{2it} + \beta_3 İşgücü_{3it} + \beta_4 İhracat_{4it} + \beta_5 CariDenge_{5it} + \beta_6 Ar-GeYatırımları_{6it} + \beta_7 SermayeBirikimi_{7it} + u_{it}$$

Tablo 6'da, değişkenler arası korelasyon matrisi sunulmuştur. DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu iki değişken arasındaki matris değeri 0.1140 olarak görülmektedir. Tabloya bakıldığında pozitif ancak çok güçlü ilişki bulunmamakla birlikte ilişkinin yönü hakkında bize fikir vermektedir.

İki farklı değişken arasındaki en güçlü ilişki, büyüme oranı ile ihracat değişkeni arasındadır. Bu durum, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ihracat temelli büyüme stratejileriyle örtüşmektedir. Tablo 6'ya baktığımızda büyüme oranı ile cari denge arasındaki ilişkinin en zayıf ilişki olduğunu görmekteyiz. Bunun sebebi ise cari dengede oluşan açığın, büyümeyi olumsuz etkilemesinin beklenmesidir.

Tablo 6. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler	Büyüme Oranı	İş Gücü	İhracat	Cari Denge	DYY	Ar-Ge Yatırımları	Sermaye Birikimi
Büyüme Oranı	1						
İş Gücü	0.217	1					
İhracat	0.410	0.201	1				
Cari Denge	0.023	0.053	0.051	1			
DYY	0.114	0.335	0.083	0.132	1		
Ar-Ge Yatırımlar	0.087	0.243	0.094	0.134	0.084	1	
Sermaye Birikimi	0.293	-0.002	0.004	0.025	0.069	0.028	1

Model tahmin sonuçlarını elde etmeden önce hangi yöntemin kullanılması gerektiği sorusuna cevap aramamız gerekmektedir. Bu nedenle Tablo 7’de modelimizde birim ve zaman etkileri olup olmadığına yönelik olarak F ve LR test sonuçları sunulmuştur. Bu sonuçlara göre tahminin, klasik modelle yapılmasının uygun olmadığı görülmektedir. Bu durumda, modelde sabit etkiler veya tesadüfi etkiler modelinden biri tercih edilecektir.

Tablo 7. F ve LR Testi

Test	Prob. Değeri	Sonuç
F Testi	0.0000***	Sabit Etkiler Modeli Geçerlidir
LR Testi	0.0000***	Tesadüfi Etkiler Modeli Geçerlidir

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam düzeyinde yokluk hipotezini reddeder

Sabit ve rassal etkiler modeli arasında seçim yaparken Hausman testinden faydalanılmaktadır. Tablo 8’de, model seçimi için yapmış olduğumuz Hausman test sonuçları sunulmuştur. Hausman test sonucuna göre H_0 %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiğinden rassal etkiler tahmincisinin tutarsız olduğuna ve sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 8. Hausman Testi

Test Adı	Test İstatistiği	Test Değeri	P-değeri	Sonuç
Hausman	χ^2	62.42	0.0000***	Sabit Etkiler Modeli Uygunur

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam düzeyinde yokluk hipotezini reddeder

Sabit etkiler modeli ile tahmin sonuçlarını sunmadan önce modele ait spesifikasyon testlerinin yapılması gerekmektedir. Bu sayede, ortaya çıkabilecek problemlerin ortadan kaldırılmasıyla daha anlamlı sonuçların yorumlanması mümkün olacaktır. Tablo 9’da, sabit etkiler modeline ait temel spesifikasyon test sonuçları sunulmuştur.

Tablo 9. Spesifikasyon Test Sonuçları

Test	Dağılım	Test İstatistiği	P-değeri	Sonuç
Değiştirilmiş Wald	χ^2	338.03	0.0000***	Değişen varyans problemi vardır
Breusch-Pagan LM	χ^2	73.935	0.0042**	Birimler arası korelasyon vardır.
Durbin Watson		1.656		Otokorelasyon vardır.
Baltagi - Wu LBI		1.7465		Otokorelasyon vardır.

Not: *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlam düzeyinde yokluk hipotezini reddeder

Değiştirilmiş Wald testi sonuçlarına göre temel hipotez %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmekte, dolayısıyla değişen varyans probleminin bulunduğu anlaşılmaktadır. Tabloda ayrıca verilen Breusch-Pagan LM testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi %5 düzeyinde anlamsızdır. Bu durumda birimler arası korelasyonun varlığından söz edebiliriz. Son olarak Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI test sonuçlarına göre modelde otokorelasyon problemi olduğu da tespit edilmiştir.

Modelde; birimler arası korelasyon, otokorelasyon ya da değişen varyans sorunlarından en az birisinin var olduğu durumda, ya parametre tahminlerine dokunmadan standart sapmalar düzeltilmeli ya da varsayımdan sapmaya uygun düzeltme yöntemleriyle model, yeniden tahmin edilmelidir. Ele alınan modelimizde otokorelasyon, birimler arası korelasyon, değişen varyans sorunlarının olduğu tespit edildiğinden dirençli tahminciler ile model, yeniden tahmin edilmiştir. Tablo 10'da modelin dirençli tahminciler ve sabit etkiler ile elde edilmiş ampirik sonuçları sunulmuştur.

Tablo 10. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi
(Dirençli Tahminci Sabit Etkiler Modeli)

Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli	HEKK
DYY	0.2665* (0.1331)	0.2009 (0.1493)
İş Gücü	-0.0093 (0.0696)	0.0561* (0.0296)
İhracat	0.1242*** (0.0337)	0.1778*** (0.0296)
Cari Denge	-0.0871 (0.0775)	-0.0191 (0.0394)
Ar-Ge Yatırımları	-0.6830** (0.2792)	0.2221 (0.2691)
Sermaye Birikimi	0.0343 (0.0229)	0.0380 *** (0.0064)
Sabit Terim	4.0516 (4.6336)	-1.1968 (1.7507)
Sigma- u	2.1116	-
Sigma- e	3.2875	-
F İstatistiği	246.62	18.17
P değeri	0.000	0.000
Gözlem Sayısı	290	290

*Not: Parantez içindeki değerler standart hatalardır. *, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir. (Havuzlanmış En Küçük Kareler yöntemi ile elde edilmiş sonuçlar karşılaştırma yapılabilmesi maksadıyla tabloda sunulmuştur)*

Tablo 10'daki ampirik sonuçlara göre doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu %10 anlamlılık düzeyinde ispat edilmiştir. DYY'deki %1'lik bir değişim, ekonomik büyüme üzerinde %0.26'lık bir değişime neden olmaktadır. İki değişken arasındaki değişim ilişkisinin, aynı yönlü olduğu görülmektedir. Tartışma bölümünde ayrıca sunulacağı üzere bu sonucun literatürdeki ampirik çalışmalarla örtüştüğü görülmüştür.

Doğrudan yabancı yatırımların etkisi dışında kontrol değişkenlerinin de bazılarının, ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. İhracattaki yıllık bazda yüzde değişimin, ekonomik büyüme üzerinde pozitif katkı sağladığı ve

bu sonucun istatistiki olarak anlamlı olduğu gör÷lmektedir. İhracat değişkenindeki %1’lik bir artışın ekonomik büyüme yi %0.12 artırdığı tespit edilmiştir.

Diğer bir kontrol değişkeni olan Ar-Ge yatırımları değişkeninin, ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı ve negatif etkisi göze çarpmaktadır. Ar-Ge yatırımlarındaki %1’lik bir artışın, ekonomik büyüme yi %0.6 azalttığı tespit edilmiştir. Modelimizde bulunan diğer kontrol değişkenleri olan iş gücü, cari denge ve sermaye birikimi değişkenlerinin, ekonomik büyüme üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığı gözlemlenmiştir.

3.5. Ampirik Sonuçların Değerlendirilmesi

Gelişmekte olan ÷lkelerde doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye eksikliğini gidererek ekonomik büyüme ye katkı sağladığı düşün÷lmektedir. Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımların, gelişmekte olan ÷lkelerde ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Uygulamada, 1990-2018 dönemine ilişkin G-20 ÷lkeleri arasında yer alan ve aynı zamanda gelişmekte olan Türkiye, Arjantin, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Suudi Arabistan, Güney Kore, Meksika ve Güney Afrika dâhil 10 ÷lkenin verileri ele alınarak panel veri analizi yöntemi ile test edilmiştir.

Literatürde, bu alanda yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Teorik anlamda beklenti ise doğrudan yabancı yatırımların, ekonomik büyüme yi pozitif etkileyeceği şeklindedir. Ancak sonuçla örtüşmeyen çalışmalar da vardır. Bizim çalışmamızda da doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir katkı yaptığı sonucuna vardık. Bulmuş olduğumuz bu ampirik sonuç, literatürdeki yabancı yatırımların, ekonomik büyüme ye olumlu anlamda katkı yaptığını belirten çalışmaları desteklemektedir (Balkanlı, 2009; Dursun 2011; Oralbaykız, 2019; İşleyen, 2020).

Gelişmekte olan ÷lkelerde ihracat, ekonomik büyümenin en etkili motor güçlerinden birisidir. Genel olarak ihracattaki artış ekonomik büyüme yi pozitif yönde etkiler. Çalışmamızda bu önermeyi destekleyen bir sonuç elde ettik. İhracattaki %1’lik bir artışın, ekonomik büyüme yi %0.12 artırdığı gör÷lmüştür. Bulmuş olduğumuz bu sonuç da literatürdeki bazı çalışmalarla örtüşmektedir (Kugler, 1999; Ağayev, 2011; Ali 2020).

Son olarak hem teorik hem de ampirik alışmalar Ar-Ge yatırımlarının, ekonomik büyüme için önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte Ar-Ge yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda, literatürdeki ampirik çalışmalarda bir bütünlük olmadığı gözlemlenmiştir. Ülkelerin spesifik sosyo-ekonomik koşulları, Ar-Ge yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini farklılaştırmıştır (Pessoa,2010). Bizim alışmamızda da gelişmekte olan ülkelerde Ar-Ge yatırımlarının, ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu görülmüştür. Bunun birden fazla nedeni olabileceğini düşünmekteyiz. Ar-Ge yatırımlarının büyümeye olan etkisinin gecikmeli olması; verimsiz yatırımlar, üretime doğrudan katkı sağlamayan alanlara yapılan yatırımlar ve Ar-Ge yatırımlarının ölçeğinin küçüklüğü gibi hususlar, bu nedenler arasında sayılabilir.

4. SONUÇ

II. Dünya savaşından sonra yabancı yatırımlar, dünya çapında yaygınlaşmaya başlamıştır. Zaman içerisinde bu yatırımların, özellikle çok uluslu şirketler aracılığıyla pazar arayışı içinde, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere yöneldiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin seçilmesinde, pazar arayışı dışında ülkelerin doğal kaynakları ve ucuz iş gücü formasyonu, önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980 sonrası liberalleşmenin de hızlanmasıyla yabancı yatırımlarının özelinde doğrudan yabancı yatırımların, gelişmekte olan ekonomiler için anlamı ve önemi artmıştır.

Ekonomik büyümenin, her ülkenin en önemli makroekonomik hedeflerinden biri olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Çalışmamızda da sunulan farklı büyüme teorileri, modelleri ve ampirik bulguları olsa da ekonomik büyüme özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından gelişmiş ülkelere göre daha dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. Bu nedenle ekonomi politikalarının, bu hedefe yönelik düzenlenmesi de beklenen bir sonuçtur.

Ekonomik büyüme açısından doğrudan yabancı yatırımları ülke içine çekmenin, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir hedef olduğu söylenebilir. Bu nedenle çalışmamızda doğrudan yabancı yatırımların, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmamızın temel sonucu, doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğidir. Bu sonuç, literatürde birçok çalışmayı da destekler niteliktedir. Ayrıca ihracatın ve Ar-Ge yatırımlarının da ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. İhracatın büyüme üzerinde olumlu etkisine karşılık Ar-Ge yatırımlarının olumsuz bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. İhracattaki bu pozitif etki, yine birçok ampirik bulguyla örtüşmektedir. Ar-Ge yatırımları etkisinin de özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ülke temelli farklılıklar göstermesi nedeniyle beklentileri karşıladığı söylenebilir.

Çalışmamızda da ortaya çıktığı üzere gelişmekte olan ülkelerde DYY'nin, ekonomik büyümeye olan katkısı pozitif yöndedir. Bu nedenle DYY'nin ülke içerisine akışını artırmak adına çeşitli politikaların ev sahibi ülkeler tarafından

uygulanması gerekmektedir. Ampirik sonuçlarımız ve literatür taramamızdan elde ettiğimiz bilgiler ışığı altında doğrudan yabancı yatırımların artırılması adına politika önerileri şu şekilde ifade edilebilir:

- Ev sahibi ülkelerin sahip oldukları beşeri sermayenin hem büyüme hem de doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi adına önemli bir faktör olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle ülkelerin beşeri sermaye yatırımlarını artırmak adına eğitim sistemlerinde reform çalışmalarını hızlandırması ve eğitim çıktılarının kalitesini artırması gerekmektedir. Bu sayede çok uluslu şirketlerin yatırım kararlarında cazip ülke olabilme şansı daha da artacaktır.
- Özellikle çok uluslu şirketlerin kar maksimizasyonu hedefini gerçekleştirebilmesi hedefiyle hareket ettikleri düşünüldüğünde; ülkede güven ortamının sağlanması, doğrudan yabancı yatırımların ülke içerisine çekilmesine destek sağlayacaktır. Bu şartın sağlanmasının en temel göstergesi olan hukukun üstünlüğünün ev sahibi ülkelerde en temel ilke olarak uygulanması gerekmektedir.
- Çalışmamız sonucunda Ar-Ge yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna vardık. Bu sonucun ülke bazlı sosyo-ekonomik şartlara bağlı olarak normal olduğu kanısındayız. Özellikle verimsiz alanlara yapılan ve düşük ölçekli yatırımların, bu sonucun gerekçesi olduğunu düşünmekteyiz. Ar-Ge yatırımlarının ülkelerin ekonomik büyümesi adına önemli katkısı olabilmesi için bu yatırımların etkinliğinin artırılması adına ciddi planlamaların yapılması şarttır.
- Ev sahibi ülkelerin uyguladıkları maliye politikalarının doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişinde önemli bir etkisi vardır. Bu noktadan yola çıkarak özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi teşvikleri yoluyla ülkeye yatırım çekmenin cazip hale gelmesi sağlanabilir.
- Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracat performansının ve uluslararası ticaret formasyonunun büyüme üzerindeki etkisi bizim çalışmamızda da gösterildiği üzere pozitiftir. Bu durumdan yola

ıkarak ülke içerisinde üretilen ürünlerin dış pazarlara erişiminin kolaylaştırılmasının doğrudan yabancı yatırımları ülke içine çekmeyi kolaylaştıracaağı kanaatindeyiz.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye çekmek adına önerdiğimiz politikalar yukarıda ifade ettiklerimizle elbette sınırlı değildir. Bu politikaların çeşitlendirilmesi ve uygulanması ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerde hangi politikaların, ne seviyede uygulanabilir olduğu ayrı bir çalışmanın alanı olabilir.

Doğrudan yabancı yatırımların, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bir teknoloji transfer aracı olduğu gerçeği ortadadır. Bu nedenle yatırımın geldiği destinasyon, önem arz etmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, teknoloji transferi konusunun değerlendirilip yatırımların geldiği destinasyon etkisinin incelenmesinin önemli sonuçları olacağı dşnncesindeyiz.

KAYNAKÇA

- Acar, M. (2016). Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 93-105.
- Acharyya, J. (2009). Fdi, Growth And The Environment:Evidence From India On CO₂ Emission During The Last Two Decades. *Journal of Economic Development*, 43-58.
- Aghion, P. ve Howitt, P. (1998). *Endogenous Growth Theory*. Cambridge: , MIT Press, second printing.
- Ağayev, S. (2011). İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eştümleşme ve Panel Nedensellik Analizleri. *Ege Akademik Bakış*, 241-254.
- Ağır, H. ve Rutbil, M. (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Reserarch Journal of Public Finance*, 288-299.
- Akbulut, M. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Büyüme ve İsdihdam Etkisi. *Kahramanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Dergisi*, 1-145.
- Aktaş, C. (2005). Türkiyenin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensenlik Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Soyol Bilimler Enstitüsü*, 35-47.
- Ali , K. (2020). G-7 Ülkelerinde İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 231-250.
- Al-Iriani, M. ve Al-Shamsi, F. (2007). Foreign Direct Investment and Economic Growth in the GCC Countries: A Causality Investigation Using Heterogeneous Panel Analysis. *Topics in Middle Eastern and African Economies*, 1-31.
- Almfrajia, M. ve Almsafir, M. (2014). Economic Growth and Foreign Direct Investment Inflows: The Case of Qatar. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1041-1045.
- Alpar, C. (1980). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Turan Kitabevi.
- Atasoy, Fahri, *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul. 2005
- Awan, A. G. (2012). Diverging Trends of Human Capital in BRICS Countries. *International Journal of Asian Social Science*, 2195-2219.

- Ayaydın, H. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-15.
- Aydın, N. (1997). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, 25-120.
- Balkanlı, A. O. (2019). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi ve Ekonomik Büyümeye Etkisinin Ekonometrik Analizi. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 176-186.
- Baltagi, B. H. (2013). Econometric Analysis of Panel Data. *John Wiley ve Sons*, 1-180.
- Barro, R. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*, 103-125.
- Batmaz, N. ve Tunca, H. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş Bütünleşme Analizi (1992–2003). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 199-224.
- Bayraktar, F. (2003). Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlar. *Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş Genel Araştırmalar*, 1-80.
- Benhabib, J. ve Rustichini, A. (1996). Social Conflict and Growth. *Journal of Economic Growth*, 125-142.
- Benli, Y. K. ve Yenisu, E. (2017). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Eşbütünleşme Ve Nedensellik Analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 49-71.
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma, 3.b., Derya Kitabevi, Trabzon*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bostan, A., Kelleci, S. Ü., & Yılmaz, A. (2016). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Avrasya Ekonomileri Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24-35.
- Buckley, P. J. (2003). The Future of the Multinational Enterprise in retrospect and in prospect. *Journal of International Business Studies* , 219-222.
- Bulana, L., Chistopher, M. ve C.Tsuriel, S. (2009). Irreversible investment, real options, and competition: Evidence from real estate development. *Journal of Urban Economics*, 237-251.
- Bulutoğlu, K. (1970). *100 Soruda Türkiye’de Yabancı Sermaye*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Çakmak , E. ve Gümüş, S. (2005). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* , 59-72.

- Demirel, O. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3-147.
- Demirel, O. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri Türkiye Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-153.
- Dereli, D. D. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 146-156.
- Doğanay, H. (2002). Doğal Kaynaklar. *Aktif Yayınevi*, 3-75.
- Dornbusch, R. ve Fischer, S. (1998). *Makroekonomi*. Ankara: Ankara Akademi.
- Dursun, S. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: BRICS-T Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. *Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute*, 353-367.
- Ercan, N. Y. (2000). İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış. *DPT Planlama Dergisi*, 129-137.
- Erdoğan, D. (2018). İşlem Maliyeti Teorisi Bakışıyla Sözleşme Süresinin Belirlenmesi: Havacılık Sektöründe Ampirik Bir Araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2-8.
- Eser, K. ve Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 42-43.
- Esra, K. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkileri (2000-2007) Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32-46.
- Fırat, A. ve Mortaş, M. (2005). Çokuluslu İşletmelerin Yabancı Ülkeye Giriş Yollarından Biri: Ortak Yatırım. *Mevzuat Dergisi*, 1-8.
- Furmoly, H. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkileri: Hindistan Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Ankara Sosyal Bilimler Dergisi*, 28-163.
- Gehring, A. (1994). Growth, Productivity And Capital Accumulation: The Effects of Financial Globalization. *National Bureau of Economic Research*, 89-108.
- Göver, Z. (2005). Göver, Z. T. (2005). Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslar Arası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi. *T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezleri*.

- Greene, W. (2012). *Econometric Analysis Seventh Edition*. Newyork: Newyork Univesrty.
- Grossman, G. ve Helpman , E. (1990). Comparative Advantage and Long-run Growth. *American Economic Review*, 796-815.
- Güenal, Ö. F. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Orta Gelirli Ülkeler İçin Panel Veri Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3-89.
- Güngör , U. (1979). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: İktisadi Yayınlar.
- Güvercin, D. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-89.
- Güvercin, D. (2007). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-90.
- Gylfason, T. (2000). Natural Resources, Education and Economic development. . *Stockholm and Center for Economic policy Research*, 20-80.
- Halima , G. U. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Etkileri Analizi: Gana Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12-103.
- Han, E. ve Kaya, A. A. (2006). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hansen, M. W. (2000). Economic Theories of Transnational Corporations, Environment and Development. *Institut for Interkulturel Kommunikation og Ledelse, IKL. Copenhagen Business School*.
- Hayaloğlu, P. ve Bal , H. Ç. (2015). Üst Orta Gelirli Ülkelerde Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 35-44.
- Hiç, M. (1988). *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*. İstanbul: Menteş Kitapevi.
- Hirst, G. T.-P. (1998). The Global Economy- Myths and Realities. *Cambridge Journal of Economics*, 669-684.
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of Panel Data Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press .
- Hurlin, C. ve Mignon, V. (2006). Second Generation Panel Unit Root Test. *J.E.L Classification*, 1-28.
- Hymer, S. H. (1960). The International Operations Of National Firms Study Of Direct Foreign İnvestment. *Mass. İns. Of Techonology* , 197.

- IMF. (2006, 06 15). *Internet: publications@imf.org*. Internet: publications@imf.org: <http://www.imf.org/external/np/sta/bop/BOPman.pdf>> adresinden alındı
- İşleyen, Ş. (2020). Beşeri Sermaye ve Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1555-1563.
- Jones, C. ve Deitrich, V. (2013). *Introduction to economic growth*. New York: W. NORTON & CO.
- Kaldor, N. (1961). *The Theory of Capital*. Cambridge: International Economic Association Series.
- Kalecki, M. (1971). *Class Struggle and Distribution of National Income*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Karaçor, Z., Umutlu, H., & Kasap , O. (2015). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 220-226.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 30-120.
- Karluk, R. (2002). Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar. R. Karluk içinde, *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar* (s. 623). Ankara: Turhan Kitabevi .
- Kaya, A. A. (1998). İçsel Büyüme Kuramlarına Ak Yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, 20-60.
- Kazgan, P. D. (2021). *Küreselleşme Ve Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .
- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri Ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 207-230.
- Kılıçbay, A. (1984). *Türk Ekonomisi (Modeller Politikalar Stratejiler)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçbulut, Ö. ve Altıntaş , H. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Ve Ekonomik Büyüme: OECD Ülkeleri İçin Panel Eşik Değer Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 90-112.
- Koyuncu, F. (2011). Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Bir Ekonometrik Analiz. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 55-62.
- Kregel, J. (2007). Nurkse And The Role of Finance In Development Economics. *The Levy Economics Institute*, 589-589.

- Kugler, P. (1991). Growth, exports and cointegration: An empirical investigation., *Kiel Institute for the World Economy*, 73-82.
- Kula, F. (2003). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 63-109.
- Kurtuldu, G. (2014). Doğrudan Yabancı Yatırımların Tüketiciler Tarafından Yerel Olarak Algılanma Etkili Olabilecek Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15-37.
- Kutlar , A. ve Salamov, . F (2016). Azerbaycan Kamu Hastanelerinin Etkinliğinin VZA Uygulaması ile Değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-16.
- Lewis, A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 91-139.
- Liansheng, W. (1992). Foreign Direct Investment and Transnational Corporations; A Review of Trade-Theoretical Approaches.
- Lin, B., & Benjamin, N. (2018). Causal Relationships Between Energy Consumption, Foreign Direct Investment and Economic Growth for MINT: Evidence From Panel Dynamic Ordinary Least Square Model. *Journal of Cleaner Production*, 708-720.
- Lucas, R. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of*, 3-42.
- Markusen, J. (1995). The Boundaries of Multinational Enterprises and the Theory of International Trade. *Journal of Economic Perspectives*, 169-189.
- Nair-Reirchet, U. ve Weinhold, D. (2001). Causality Tests for Cross-Country Panels: a New Look at FDI and Economic Growth in Developing Countries. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 20-80.
- Onaran, S. ve Selim, R. (2020). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *International Journal of Economics, Business and Politics*, 410-420.
- Oralbaykız, A. S. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Orta Asya Ülkeleri Örneği. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 291-304.
- Oran Baskın, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayınevi, 4.Baskı, Ankara,2001
- Örnek, D. D. (2006). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 200-216.
- Öznür, S. ve Petek, A. (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımların Cari Açık Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *İzmir İktisat Dergisi*, 843-856.

- Öztürk, İ. (2004). *Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış*. Antalya: Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi.
- Öztürk, M. B., Vergili, G. ve Aktan, C. (2018). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eşbütünleşme Ve Nedensellik Analizi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi* , 132-144.
- Pasinetti, L. (1962). *Rate of profit and income distribution in relation*. Review of Economic Studies.
- Pesaran, M. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 265-312.
- Pessoa, A. (2010). RveD and Economic Growth: How Strong Is The Link? *Economics Letters*, 152-154.
- Qadri, F. (2011). Human Capital and Economic Growth: Time Series Evidence from Pakistan. *Pakistan Business Review*, 815-833.
- Ramirez , M. (2000). Foreign Direct Investment in Mexico: A Cointegration. *The Journal of Development Studies*, 138-162.
- Romer, P. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 71-72.
- Root, F. (1990). *International Trade and Investment*. Ohio: South-Western Publishing.
- Rugman, A. M. (1980). Internationalization as a General Theory of Foreign Direct . *Weltwirtschaftliches Archiv*, 365-389.
- Sandalcılar , A. ve Altın, A. (2012). Foreign Direct Investment and Gross Domestic Product: An Application on ECO. *International Journal of Business and Social Science*, 189-198.
- Saud, S., Chen, S. ve Haseeb, A. (2018). Impact of Financial Development and Economic Growth On Environmental Quality: An Empirical Analysis From Belt and Road Initiative (BRI) Countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 2253-2269.
- Saxton, D. ve Benson, M. (2005). Social Capital and the Growth of the Nonprofit Sector. *Social Science Quarterly*, 16-35.
- Sayar, R. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret arasındaki ilişki; Türkiye Örneği . *Gümrük Ticaret Dergisi*, 73-82.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama. *Güzem Can Yayınları*, 700-718.

- Sezen, H. C. ve Basım, H. N. (2017). *Örgüt Kuramları*. Ankara: Beta Yayınevi.
- Şahin, D. (2013). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği. *Journal Of Economics*, 32-44.
- Şener, S. (2008). *Dünya’da ve Türkiye’de Tarihsel Perspektiften Yabancı Sermaye*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Tandırcıoğlu, H. ve Özen, A. (2003). Geçmiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 105-129.
- Tarı, R. ve Bozkurt , H. (2006). Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Var Modelleri İle Analizi. *İstanbul üniversitesi İktisat fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 12-28.
- Taşdemir, D. ve Erdaş , H. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırım Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 140-152.
- Tataoğlu , F. Y. (2013). *İleri Panel Veri Analizi*. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Terzioğlu, B. (2007). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar: Türkiye Örneği. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 50-62.
- TheWorldBank.(2014).[Http/Data.Worldbank.Org/About/World-Development-Indicators-Data/Environment](http://Data.Worldbank.Org/About/World-Development-Indicators-Data/Environment) adresinden alındı.
- Türkcan, B. (2008). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmaya Etkileri: Panel Data Analizi. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 8-102.
- UNCTAD. (1999). Comprehensive Study Of The Interrelationship Between Foreign Direct Investment (FDI) and Foreign Portfolio Investment (FPI). UNCTAD (s. 43). Geneva: UNCTAD Secretariat.
- Ünsal, E. (2011). *İktisada Giriş*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Van Der Berg, H. (2001). *Economic Growth And Development*. Singapore.
- Werner , R. ve Carbonell, J. (2018). Does Foreign Direct Investment Generate Economic Growth? A New Empirical Approach Applied to Spain. *Economic Geography*, 425-456.
- Williamson, O. E. (1981). *The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach*. Chicago: American Journal of Sociology.
- Wilson, H. (2008). Technological progress, economic growth. *International encyclopedia of thesocialscience*, 2 edition., 52-68.

- Wooldridge, J. (2012). *Introductory Econometrics A Modern Aproach 5th Edition*. Michigan: South-Western Cengage Learning.
- Yapraklı, H. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosya Bilimler Ensitusü Dergisi*, 1-120.
- Yardımcı, P. (2006). İçsel Büyüme ve Türkiye'de İçsel Büyümeyi Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-230.
- Yılmaz , M. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7-128.
- Yılmaz, M. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1-81.
- Yılmaz, M. (2008). Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi Panel Veri Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35-148.
- Yılmazer, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitisü*, 241-260.
- Zengingönül, O. (2004). *Küreselleşme(Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde)*. Ankara: Adres Yayınları.

EKLER

Ek-1. Ampirik Literatür Tarama Tablosu

Yazar	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuç
Ramirez (2000)	Meksika	1965-2000	ECM analizi	DYY'deki artış ekonomik büyüme ve işgücünü pozitif etkilemektedir.
Nair-Reirchet & Weinhold (2001)	24 Gelişmekte Olan Ülkeler	1971-1975	Sabit Etkiler ve tesadüfi etkiler modeli	Yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemiştir.
İşleyen (2007)	35 OECD Ülkeleri	1998-2017	Eşbütünleşme Analizi	BS, DYY, GSYİH arasında pozitif yönlü ilişki vardır.
Esra (2007)	Türkiye	2000-2007	Regresyon ve Nedensellik Analizi	DYY ile Ekonomik Büyüme arasında pozitif ilişki bulunmasına rağmen ilgili değişkenin istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır.
Balkanlı (2009)	Türkiye	1985-2017	Eşbütünleşme ve Durağanlık	DYY'nin Ekonomik Büyüme üzerine uzun dönemde olumlu etkisi vardır.
Acharyya (2009)	Hindistan	1980-2003	Regresyon, ADF ve Eşbütünleşme	DYY'nin Ekonomik Büyüme üzerine olumlu etkisi vardır.

Ek-1 (Devam). Ampirik Literatür Tarama Tablosu

Yılmaz (2010)	Türkiye	1991-2007	Granger Nedensellik Analizi	DYY Dış Ticareti Takip etmiştir. Ancak DYY ile Ekonomik büyüme arasında bir nedensellik bağı yoktur.
Ayaydın (2010)	Türkiye	1970-2007	Birim Kök Analizi, Johansen-Juselius Ko-Entegrasyon Testi ile VAR Nedensellik Analizi	DYY'nin Ekonomik Büyüme arasında çok güçlü bir ilişki vardır.
Sandalcılar & Altın (2012)	EİT ülkeleri	1995-2012	Granger nedensellik analizi	DYY ile GSYİH büyüme oranı arasında pozitif nedensellik vardır.
Almfraja, & Almsafir (2014)	Katar	1990-2010	Granger nedensellik	DYY ile ekonomik büyüme arasında olumlu etki vardır.
Bostan, Kelleci, & Yılmaz (2016)	Avrasya Ülkeleri	1995-2012	Levin – Lin – Chu, Im – Peseran – Shin, Fisher ADF Chi2 ve Fisher PP Chi2 Panel Birim Kök Testleri, Dimutrescu-Hurlin Panel Nedensellik Analizi	Yabancı Sermaye Girişi ile Ekonomik Büyüme arasında Ekonomik Büyümeden Doğrudan Yabancı Sermaye değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Acar (2016)	Türkiye	2001-2015	Nedensellik Analizi	DYY'nin Ekonomik Büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Ek-1 (Devam). Ampirik Literatür Tarama Tablosu

Al-Iriani & Al-Shamsi (2017)	Körfez Birliği Konsey Ülkeleri	İş	1970-2004	GMM Eşbütünleşme Analizi	Pedroni	DYY'nin Ekonomik Büyüme üzerine uzun dönemde olumlu etkisi vardır.
Benli & Yenisu (2017)	Türkiye		2005-2015	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi		DYY'nin Ekonomik Büyüme üzerine olumlu etkisi vardır.
Taşdemir& Erdaş (2018)	Türkiye		2006-2016	ADF, PP, VAR, Varyans Analizi		DYY, ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir.
Derele (2018)	Türkiye		1995-2017	ADF, Granger Nedensellik Analizi,		DYY ile Büyüme arasında ilişki bulunamamıştır.
Werner & Carbonell (2018)	İspanya		1984-2010	GETS yöntemi		DYY ile Büyüme arasında ilişki bulunamamıştır
Öztürk, Vergili& Aktan (2018)	Türkiye		1974-2016	ADF, PP, Engle Granger Nedensellik Analizi		Engle Granger Eşbütünleşmeye göre seriler eş bütünleşik olmasına rağmen Granger nedensellik bulunamamıştır.
Sayar (2018)	Türkiye		1970-2012	VECM Eşbütünleşme Analizi	ve	DYY, Dış Ticaret ve Ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki vardır.
Ağır & Rutbil (2019)	Türkiye		1971-2017	Zaman Serisi Analizi		DYY'nin Ekonomik Büyüme arasında sınırlı bir ilişki bulunmuştur.
Koçbulut& Altıntaş (2019)	27 OECD Ülkeleri		2003-2015	Hansen Eşik Regresyon Model Analizi	Panel	DYY ile Ekonomik Büyüme arasına pozitif ilişki vardır.

Ek-1 (Devam). Ampirik Literatür Tarama Tablosu

Lin& Benjamin (2019)	Türkiye, Endonezya, Nijerya, Meksika	1990-2014	Panel En Küçük Kareler Yöntemi	Dinamik	Enerji ve DYY Ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Oralbaykız (2019)	Orta Asya Ülkeleri	1995-2017	Panel ARDL testi		DYY Ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Koçbulut& Altıntaş (2019)	27 OECD Ülkeleri	2003-2015	Hansen Eşik Regresyon Model Analizi	Panel	DYY ile Ekonomik Büyüme arasında pozitif ilişki vardır.
Saud, Chen, & Haseeb (2019)	59 BRI ülkeleri	1980-2016	CADF, Peseran, Shin, Westerlund Eşbütünleşme, DSUR yaklaşımı, Dumitrescu ve Hurlin modelleri		DYY ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.
Onaran&Selim (2020)	Türkiye	1980-2015	Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensenlik		DYY'nin Ekonomik Büyüme üzerine etkisinde Johanesen göre olumlu etki bulurken Granger nedensellik analizine göre herhangi bir ilişki bulunamamıştır.
Dursun (2021)	BRICS-T Ülkeleri	2000-2016	Panel Analizi	Veri	DYY ile Ekonomik Büyüme arasında Eşbütünleşme sonucu elde etmiştir.